

245
לוח

ארץ ישראל

שמושי וספרותי

לשנות

התרע"ה-תרע"ו

נערך ע"י

אברהם משה לונק.

דורך ת"י וירושלים, ומוצרי ספרות ארץ ישראל

כרך כפול

שנת העשרים ואחת ועשרים

מפע"ק ירושלים

בדפוס א. ב. לונק

ת. 24 - E059
 1914-15-16
 PV 4045
 2.054
 2.054

יום הולדת הרר מלכנו הרחמן
 השוכן האדיר והמנצח (אלגנאז)
מחמד החמישי

הוא יום האחד ועשרים לירח שאוואל
 של שנת תר"ד (1844)
 יום עלותו על כסא מלכותו הוא יום השבעה
 ועשרים לירח אפריל שנת תרס"ט (1909)

קביעת השנה הזאת היא הש"ג מעוברת
 ימיה שפ"ה ושבתותיה נ"ה.

שנה י"ד למח"ק של רצ"ט ללבנה כ' למחזור
 גדול של ר"ג לחסה והיא שנה ששית לשמיטה
 לדעת הנאונים ז"ל ולמנהג אנשי ארץ ישראל:
 שנת אלף ותתמ"ז לחרבן בית מקדשנו:

תכנ הענינים

חלק השמושי:

לוח ליהודים מחמדים ונוצרים לשנת תרע"ו
 סדרי הפוסט
 לוח כנ"ל בלויט מקרי חיטים של כל חדש
 לשנת תרע"ה

מנהגי אחינו בארה"ק בדת וחיי העם יז-כב
 יוח קורות ארה"ק סבניסת הארץ ועד עתה כג-כה
 הסדה והמשקל (ללח וליבש) כו-כז
 ערכי המטבעות כז-כח
 ימי השוק בארץ ישראל ל

חלק הספרות:

א. מ. לונץ כותל המערבי של הר בית ד':
 קדושת המקום אחרי חרבנו
 מחותנו ומראחו: חלק הכותל שמתחת לחקרקה
 תנוכחית, חלק הכותל שמחוץ למקום התפלה
 אשער המערבים סתום וקצה הכותל, זמני
 הבניין והתפלה עם שתי תמונות. 1-8
 ד"ר א. צפרוני: ע"ד חשם ארץ ישראל 9-16

ש. רפאלי. מחיי הפלחים

32—17

יעקב שמואל שיזק צורי. שנים הארץ וערי

החוף או היהודים וחכנענים

54—33

א. מ. לונץ. בערת סנהדרי גדולה: מכוא,

תכונת הסערה, הנדות מסורות ודברי נוסעים. 55 62

שמואל גורדון, אדמת קדש (ציור) תרגם

זאנגלית מבש"ן

76—63

ד"ר נח חכם. ירושלים והנוצרים הראשונים 77 86

זמרת הארץ, הספרים שנדפסו בירושלים 87 93

א. מ. לונץ. העגליס: תולדות הרב הנאון

ר' נפתלי כ"ץ וצ"ל. עם נוסח מצבתו 94 122

פ. מ. רמקין. הבקשה האחרונה (שיר)

תרגם מבש"ן

129—123

דוד שוב. תולדות הישוב בגליל

העליון (המשך)

144—130

א. מ. לונץ. יובל ביהמ"ג, בית יעקבי

בחורבת ריה"ח: מכוא, תרעיון לבנין

ביהמ"ג גדול, התחלת הבנין, הנכאות

והנחמנות, שכלול ביהמ"ג ויפיו תבנית

הבית, עם תרגום מאמר חמלך המרשה

את בנינו.

168—145

יוסף. רבלין. משירי ענהר.

(תרגום סערבית) 169—196

זכרונות לקורות עדת האשכנזים

בירושלים. בראשית הבאת חזאת.

א. מ. לונץ. א) כתב מנוי של, תרגום

ר' משה רבלין ז"ל לסיים ודרשן לעדת

האשכנזים פרושים בירושלים ת"ו

עם מכוא

210—187

א. ר. מ"א. ב) פרק בחתפתות

החשכלה בירושלים: ר' ישראל דוב

פרומקין, חברת כנסת ישראל, חברת

הפארת ירושלים יסוד בית הספרים הראשון 211—232

פ. מ. רמקין. בכרטי זרים (שיר) תרגם

מבש"ן 233—235

י. ז. הורביץ. הנדות ערביות: (על דבר

מקומות הקדושים בא"י) א) מקום

המקדש. ב) כפת או שלשלה (קפת

השלשלת במהמ"ק) ג) קבר רחל (כבת

רחל) ד) חברון (חברה מסלון אל-כליל)

מעדת המכפלה (אל חרם) 236—244

חדשות וזכרונות 244—248

השנים. (תרע"ד תרע"ה) תרע"ד המצב

תשרי ז' א' קעדה 1883 September 1915 תרע"ו

מולדו יום ה' שעה ח' נ' דקים מאזנים ג' מול

מול

לפנים	מס' ימים	מס' ימים	מס' ימים
1	27	1	9
2	28	2	10
3	29	3	11
4	30	4	12
5	31	5	13
6	1	6	14
7	2	7	15
8	3	8	16
9	4	9	17
10	5	10	18
11	6	11	19
12	7	12	20
13	8	13	21
14	9	14	22
15	10	15	23
16	11	16	24
17	12	17	25
18	13	18	26
19	14	19	27
20	15	20	28
21	16	21	29
22	17	22	30
23	18	23	1
24	19	24	2
25	20	25	3
26	21	26	4
27	22	27	5
28	23	28	6
29	24	29	7
30	25	30	8

א' דראש השנה
ב' דראש השנה
האזינו שבת שוכה
צום גדלי' נדחה

cen.

ערב יו"כ
שבת צום כפור

ערב סוכות
א' לסוכות
ב' לסוכות
שבת א' דחוקה"מ קהלת
ב' דחוקה"מ
ג' דחוקה"מ
ד' דחוקה"מ
הושענא רבה
שמיני עצרת (וש"ח בא"י)
שמחת תורה (בחול)
בראשית סבה"ח

Octo.

ערב ראש חדש
א' דראש חודש ת"ז ליל ו' שפס"ט

בכלל, יסוד בתי ספר עברים, בקור
חברון עדמנד דו בנמשילד, השר חנרי
סורגנטווי, העליה להגל, המשבר בעקב
המלחמה העולמית, העזרה העצמית.
תרע"ה (תשרי תרע"ה—טבת תרע"ו):
המצב בכלל, הפקידות האמשרדטית,
העזרה, ולשבת בני ברית, הנברת
דרייפוס, פעולות הממשלה ובית מועצות
העיר, בטול הקפיטולצית, בטול הדוארים
חברים תקון הרחובות והנקיון מסלת
הכרז, החתעתמנות, מ'גלש עמוסי,
עניני העדה.

264—249

ארץ ישראל ואמריקה. (א) העזרה
הראשונה. (ב) העזרה הקבועה. (ג) אנית
המכלת וולקן, (ד) ועד התמיכה האמריקאית,
(ה) פילדלפיה וסינסנטי, (ו) בוני ספר
העברים, (ז) החזקת המושבות.

282—265

חשון ז' איל תיג'א 1333 October 1915 תרע"ו

מולדו ליל ו' שעה ט' ל"ד דקים עקרב

לפנים	מחם	יום	יום
1	1	26	0
2	2	27	10
3	3	28	11
4	4	29	12
5	5	30	13
6	6	1	14
7	7	2	15
8	8	3	16
9	9	4	17
10	10	5	18
11	11	6	19
12	12	7	20
13	13	8	21
14	14	9	22
15	15	10	23
16	16	11	24
17	17	12	25
18	18	13	26
19	19	14	27
20	20	15	28
21	21	16	29
22	22	17	30
23	23	18	31
24	24	19	1
25	25	20	2
26	26	21	3
27	27	22	4
28	28	23	5
29	29	24	6
30	1	25	7

נח ב' דראש חדש

OCT.

ומן השאלה בא"י
לד' מברכים בה"ב

תענית שני קטא

תענית חמישי

וירא

תענית שני בתרא

חי' שרה

Novem.

יוב"ק מוקדם

תולדות מברכין החדש
א' דראש חדש

טבת ספר 1334 December 1915 תרע"ו

מולדו ליל ג' שעה י"א ב' דקים נדי

לפנים	מחם	יום	יום
1	1	25	8
2	2	26	9
3	3	27	10
4	4	28	11
5	5	29	12
6	6	30	13
7	7	1	14
8	8	2	15
9	9	3	16
10	10	4	17
11	11	5	18
12	12	6	19
13	13	7	20
14	14	8	21
15	15	9	22
16	16	10	23
17	17	11	24
18	18	12	25
19	19	13	26
20	20	14	27
21	21	15	28
22	22	16	29
23	23	17	30
24	24	18	31
25	25	19	1
26	26	20	2
27	27	21	3
28	28	22	4
29	29	23	5

ב' דראש חדש
זאת תנוכה

וינש

dek.

תענית קשרה בטבת

ויחי

שמות

Jan. 1916 וארא טבת"ח

ערב ר"ח יוב"ק

שבת רביע אול 1334 1916 Januar תרע"ו

מולדו ליל ג' שעה י"א ב"ו דקים דלי קשת

לעבריים	מס' רבועים	מס' ימים	מס' שנים
1	24	2	ראש חדש
2	25	3	ת"ג ליל ו', ב' בו שעה 4 וחצי
3	26	4	בא
4	27	5	
5	28	6	
6	29	7	
7	30	8	
8	31	9	
9	1	10	1916
10	2	11	בשלה
11	3	12	
12	4	13	
13	5	14	
14	6	15	ראש השנה לאילנות
15	7	16	
16	8	17	תרו
17	9	18	
18	10	19	
19	11	20	
20	12	21	
21	13	22	
22	14	23	
23	15	24	משפטים סבה"ח
24	16	25	
25	17	26	Februar
26	18	27	
27	19	28	
28	20	29	
29	21	30	ע"ח יוכ"ק
30	22	1	א' דראש חדש

כסליו מוחרם 1334 1915 November תרע"ו

מולדו יום א' שעה י' י"ח דקים קשת

לעבריים	מס' רבועים	מס' ימים	מס' שנים
1	26	2	ב' דראש חדש
2	27	3	
3	28	4	
4	29	5	
5	30	6	
6	31	7	י"ח
7	1	8	1915
8	2	9	
9	3	10	
10	4	11	
11	5	12	
12	6	13	
13	7	14	וישלה
14	8	15	
15	9	16	
16	10	17	
17	11	18	
18	12	19	
19	13	20	וישב
20	14	21	
21	15	22	
22	16	23	
23	17	24	
24	18	25	December
25	19	26	א' דחנוכה
26	20	27	מקץ סבה"ח
27	21	28	
28	22	29	שאלה בחו"ל
29	23	30	א' דראש חנוכה
30	24	1	

אדר ב' ג'מדי' אול 1334 März 1916 תרע"ו

מולדו עם ו' שעה א' ס"ו דקים דנים מול

למכרים	כחם	רוסים	יומים
1	3	22	6
2	4	23	7
3	5	24	8
4	6	25	9
5	7	26	10
6	8	27	11
7	9	28	12
8	10	29	13
9	11	1	14
10	12	2	15
11	13	3	16
12	14	4	17
13	15	5	18
14	16	6	19
15	17	7	20
16	18	8	21
17	19	9	22
18	20	10	23
19	21	11	24
20	22	12	25
21	23	13	26
22	24	14	27
23	25	15	28
24	26	16	29
25	27	17	30
26	28	18	31
27	29	19	1
28	30	20	2
29	1	21	3

ב' ראש חדש

ויקרא

мартъ

תענית אסתר

צו וכו'

פורים

שושן פורים

שמיני פרה

מקץ מבה"ח פה"ח April

ערב ראש חדש יוב"ק

אדר א' תשרי תני 1334 Februar 1916 תרע"ו

מולדו ליל ו' שעה י"ב ל"א דקים דנים מול

למכרים	כחם	רוסים	יומים
1	2	23	5
2	3	24	6
3	4	25	7
4	5	26	8
5	6	27	9
6	7	28	10
7	8	29	11
8	9	30	12
9	10	31	13
10	11	1	14
11	12	2	15
12	13	3	16
13	14	4	17
14	15	5	18
15	16	6	19
16	17	7	20
17	18	8	21
18	19	9	22
19	20	10	23
20	21	11	24
21	22	12	25
22	23	13	26
23	24	14	27
24	25	15	28
25	26	16	29
26	27	17	1
27	28	18	2
28	29	19	3
29	1	20	4
30	2	21	5

תרומה ראש חדש

תצוה

ев.

פורים קטן
כ"ה תשא

ויקרא

Мärz

יוב"ק מוקדם

פקודי מבה"ח שקלים
א' דראש חדש

ניסן ג'ימדי תעי 1334 April 1916 תרע"ו

מולדו ליל כ' שעה א נ"ט דקים טלה

לעבריים	קס"ט	רוס'ים	רוס'ים
1	2	22	4
2	3	23	5
3	4	24	6
4	5	25	7
5	6	26	8
6	7	27	9
7	8	28	10
8	9	29	11
9	10	30	12
10	11	31	13
11	12	1	14
12	13	2	15
13	14	3	16
14	15	4	17
15	16	5	18
16	17	6	19
17	18	7	20
18	19	8	21
19	20	9	22
20	21	10	23
21	22	11	24
22	23	12	25
23	24	13	26
24	25	14	27
25	26	15	28
26	27	16	29
27	28	17	30
28	29	18	1
29	1	19	2
30	2	20	3

ראש חדש

ת"נ יום ו' ד' בו שעה י"ב מצורע

אחרי שבת הגדול

ערב פסח א דפסח ב דפסח א דחזה"ם ב דחזה"ם שבת ג דחזה"ם שיר השירים ד דחזה"ם שביעי י"ב אחרון של פסח אסרו חג

קדושים סבוכין החדש

ערב ראש חדש א' דראש חדש

אייר תנב 1334 Mai 1916 תרע"ו

מולדו יום ג' שעה ב' ס"ג דקים שור

לעבריים	קס"ט	רוס'ים	רוס'ים
1	1	21	4
2	2	22	5
3	3	23	6
4	4	24	7
5	5	25	8
6	6	26	9
7	7	27	10
8	8	28	11
9	9	29	12
10	10	30	13
11	11	1	14
12	12	2	15
13	13	3	16
14	14	4	17
15	15	5	18
16	16	6	19
17	17	7	20
18	18	8	21
19	19	9	22
20	20	10	23
21	21	11	24
22	22	12	25
23	23	13	26
24	24	14	27
25	25	15	28
26	26	16	29
27	27	17	30
28	28	18	1
29	29	19	1

כ' דראש חדש

אסור סבוכין בה"ב

תענית שני קמא

תענית חמישי

בהר

תענית שני בחרא

פסח שני

בחקותי

ל"ג בעומר

במדבר סבוכין החדש

ערב ר"ח יוכ"ק

Juni

תמוז תרמ"ד 1334   1916 Juli תרע"ז

מזל מולדו יום ו' שעה ד' י"א דקים עקרב 44

לפניהם	ב' דראש חדש	בתים	ימים	ימים
1		3	19	2
2		4	20	3
3		5	21	4
4		6	22	5
5		7	23	6
6		8	24	7
7	ברק ת"ז ליל ז' כו שפה ז' ותל	9	25	8
8		10	26	9
9		11	27	10
10		12	28	11
11		13	29	12
12	זמנו	14	30	13
13		15	1	14
14	פנחם	16	2	15
15		17	3	16
16	תענית י"ז בתמוז	18	4	17
17		19	5	18
18		20	6	19
19		21	7	20
20		22	8	21
21	מסות	23	9	22
22		24	10	23
23		25	11	24
24		26	12	25
25		27	13	26
26		28	14	27
27		29	15	28
28	מסעי סוכות החדש	30	16	29
29	ער"ח יוב"ק	1	17	30

סיון   שַׁעֲבָן   1334   Juni 1916   תרע"ו

מזל מולדו ליל ה' שעה ג' כ"ו דקים תאומים,

יום	חודש	שנה	יום	חודש	שנה
2	20	2	1	ראש חדש	1
3	21	3	2	נשא	2
4	22	4	3		3
5	23	5	4		4
6	24	6	5	קרב שבועות	5
7	25	7	6	א' רשבועות	6
8	26	8	7	ב' רשבועות בחו"ל	7
9	27	9	8	אסרו חג	8
10	28	10	9	בהעלותך	9
11	29	11	10		10
12	30	12	11		11
13	31	13	12		12
14	1	14	13		13
15	2	15	14		14
16	3	16	15		15
17	4	17	16	שמי	16
18	5	18	17		17
19	6	19	18		18
20	7	20	19		19
21	8	21	20		20
22	9	22	21		21
23	10	23	22		22
24	11	24	23	קרב מנח"ח	23
25	12	25	24		24
26	13	26	25		25
27	14	27	26		26
28	15	28	27		27
29	16	29	28	יום ק' מוקדם	28
30	17	1	29	קרב ראש חדש	29
1	18	2	30	חקת א' דר"ח	30

אלול ז' איל קעדה 1334 September 1916 תרע"ז

מולד יום ג' שעה ח' ס"ט דקים בתולה

יום	יום	יום	לערנים
30	17	3	1
31	18	4	2
1	19	5	3
2	20	6	4
3	21	7	5
4	22	8	6
5	23	9	7
6	24	10	8
7	25	11	9
8	26	12	10
9	27	13	11
10	28	14	12
11	29	15	13
12	30	16	14
13	31	17	15
14	1	18	16
15	2	19	17
16	3	20	18
17	4	21	19
18	5	22	20
19	6	23	21
20	7	24	22
21	8	25	23
22	9	26	24
23	10	27	25
24	11	28	26
25	12	29	27
26	13	30	28
27	14	1	29

September

שופמים

תצא

תבא

נצבים וילך
א' דסליחות

ערב ראש השנה תרע"ז

אב שול 1334 August 1916 תרע"ז

מולד ליל א' שעה ד' נ"ח דקים ארי

יום	יום	יום	לערנים
31	18	2	1
1	19	3	2
2	20	4	3
3	21	5	4
4	22	6	5
5	23	7	6
6	24	8	7
7	25	9	8
8	26	10	9
9	27	11	10
10	28	12	11
11	29	13	12
12	30	14	13
13	31	15	14
14	1	16	15
15	2	17	16
16	3	18	17
17	4	19	18
18	5	20	19
19	6	21	20
20	7	22	21
21	8	23	22
22	9	24	23
23	10	25	24
24	11	26	25
25	12	27	26
26	13	28	27
27	14	29	28
28	15	1	29
29	16	2	30

August

דברים חזון

תשעה באב לתענית לחודש ניסן

ואתחנן נחמי

חמשה עשר באב

עקב

ראה מכה"ח

ער"ה יום"ק
א דר"ח

לוח

ארץ ישראל

שמושי וספרותי

לשנת התרע"ה

נערך ע"י

אברהם משה לונץ

עורך ה"ירושלים" ו"אוצר ספרות ארץ ישראל"

שנת העשרים

פעה"ק ירושלם תוכב"א

כדפוס העורך ותוצאתו

סדרי הפאסט

סחיר כל סכתב במשקל 20 גראם 1 גרוש
סאח. ובעד הכתבתו (ריקומנדטיון) נ"כ 1 גרוש
סאח. וסחיר חכרשים 20 פרוטות. בעד דברים
הנדפסים ודונטאות כל 20 גראם 10 פרוטות סאח.
סחיר סכתב לכל ערי החוף בתוגרטה 20
פרוטות סאח. וחמשה פרוטות בעד דברים הנדפסים
עד 20 גראם. ועשרה פרוטות בעד כל 75 גראם.
סחיר העתונים הוא 2 פרוטות בעד כל 50 גראם.
מכל ארצות אירופא ואמריקה יכולים לשלח ע"י
הפאסט שטרי הסחאה עד סך 1000 פרנק וכן
יקבל הפאסט כסף עד חסך הנז' להניע לחסכויות
חוזרים. ונס הכילות פאסט אפשר לשלוח לכל
הארצות.

מרכותדואר הוא אצל שער יפו ולו נ' סניפים
(א) בפנים העיר (ב) כסאה שערים (ג) במחנה יחזקח.

תשרי ז' אל-קערה 1832 1914 Oktober תרע"ה
 מזל מולדו ליל א' ו' שעות כ' דקס מאזנים ג'

לכריס	מזל	יום	לכריס
1	א' דראש השנה	3	1
2	ב' דראש השנה	4	2
3	לס נדליסו	5	3
4		6	4
5		7	5
6	וילך שבת שובה	8	6
7		9	7
8		10	8
9	פרג יום כפור	11	9
10	יום כפור	12	10
11		13	11
12	Oktober	14	12
13	האזינו	15	13
14	פרג סכות	16	14
15	א' דסכות	17	15
16	ב' דסכות (בחור'ל)	18	16
17	א' דחוס"מ (ת"נ י"ז כ' ע' ש')	19	17
18	ב' דחוס"מ	20	18
19	ג' דחוס"מ	21	19
20	שבת חוה"מ קטל	22	20
21	סוכות רנא	23	21
22	שמיני עצרת (וש"ה בא"י)	24	22
23	שמיני תורה (בחור'ל)	25	23
24	אסרו חג	26	24
25	Oktaope	27	25
26		28	26
27	בראשית סוכה	29	27
28		30	28
29	פרג ראש חדש		29
30	א' דראש חדש		30

זכרונות ! ג' כו חרינת גדליחו בן אחיקס ושביתת ישוב היהודים
 סמלית

ח' כו מתו כ' איש מישא ונחש ר' עקיבה
 כ"ח כו שטירת שמקון חצרים וחולכים להשתטח
 על קברו

יום הולדת הדר מלכנו הרחמן
 השולטן האדיר והמנצח (אלגאז)
מחמד החמישי

הוא יום האחד ועשרים לירח שאוואל
 של שנת תר"ד (1844)

יום עלותו על כסא מלכותו הוא יום השבעה
 ועשרים לירח אפריל שנת תרס"ט (1909)

קביעות השנה הזאת היא בח"ג פשוטה
 ימיה שנ"ג ושבתותיה נ'

שנה י"ג למחזור קטן של רצ"ט ללבנה ושנה
 י"ט למחזור גדול של ר"ג לחמה, והיא שנה
 חמישית לשמיטה לדעת הנאונים ז"ל ולמנהג
 אנשי ארץ ישראל

שנת אלף ותתמ"ז לחרבן בית מקדשנו.

חשון ז' אי' תיב' 1332 November 1914 תרע"ה

מולדו יום ב' ו' שעות מ"ו דקס עקרב 33

לעבריים	סמנים	רוסים	רוסים
1	3	8	21
2	4	9	22
3	5	10	23
4	6	11	24
5	7	12	25
6	8	13	26
7	9	14	27
8	10	15	28
9	11	16	29
10	12	17	30
11	13	18	31
12	14	19	1
13	15	20	2
14	16	21	3
15	17	22	4
16	18	23	5
17	19	24	6
18	20	25	7
19	21	26	8
20	22	27	9
21	23	28	10
22	24	29	11
23	25	30	12
24	26	31	13
25	27	1	14
26	28	2	15
27	29	3	16
28	30	4	17
29	31	5	18
30	1	6	19
31	2	7	20
32	3	8	21
33	4	9	22
34	5	10	23
35	6	11	24
36	7	12	25
37	8	13	26
38	9	14	27
39	10	15	28
40	11	16	29
41	12	17	30
42	13	18	31
43	14	19	1
44	15	20	2
45	16	21	3
46	17	22	4
47	18	23	5
48	19	24	6
49	20	25	7
50	21	26	8
51	22	27	9
52	23	28	10
53	24	29	11
54	25	30	12
55	26	31	13
56	27	1	14
57	28	2	15
58	29	3	16
59	30	4	17
60	31	5	18

זכרונות: ז' (ז') בו עורו עיני צדקיהו ושחשו בניו לעיניו.

ח' בו (חמ"ה) שרפו הי שבעים את בחכ"נ של האשכנזים
י"א בו יום שמידת רחל אמנו לפי המסורה.

כ"ג בו תקנו את סורג העזרה בימי יהונתן החשמונאי.
כ"ח בו לכד יוחנן הורקנות את סבצר שמונן.

כסלו מוחרם 1333 December 1914 תרע"ה

מולדו ליל ד' ו' שעות ל' דקס קשת 34

לעבריים	סמנים	רוסים	רוסים
1	3	6	19
2	4	7	20
3	5	8	21
4	6	9	22
5	7	10	23
6	8	11	24
7	9	12	25
8	10	13	26
9	11	14	27
10	12	15	28
11	13	16	29
12	14	17	30
13	15	18	1
14	16	19	2
15	17	20	3
16	18	21	4
17	19	22	5
18	20	23	6
19	21	24	7
20	22	25	8
21	23	26	9
22	24	27	10
23	25	28	11
24	26	29	12
25	27	30	13
26	28	1	14
27	29	2	15
28	30	3	16
29	31	4	17

זכרונות: ג' ב' הוסרו הסאליים אשר חשדו הסוריים כחצרה עזרה.
ז' בו סת הסלך הורדום (אלכסנדר ינאי).

כ"א בו נצחון הוהגרים על השמרונים והריסת מקדשם.
כ"ה בו טררו בני חשמונאי את התיכלוחכו את המקדש.
כ"ח [ז] בו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפני זרמיה.

שבת רביע אור 1333 1915 Februar תרע"ה
 מולדו ליל ז' ח' שעות כ"ח דקים
 דלי

לעברית	מח' רוסים	רוסים	מח' רוסים
1	1	16	3
2	2	17	4
3	3	18	5
4	4	19	6
5	5	20	7
6	6	21	8
7	7	22	9
8	8	23	10
9	9	24	11
10	10	25	12
11	11	26	13
12	12	27	14
13	13	28	15
14	14	29	16
15	15	30	17
16	16	31	18
17	17	1	19
18	18	2	20
19	19	3	21
20	20	4	22
21	21	5	23
22	22	6	24
23	23	7	25
24	24	8	26
25	25	9	27
26	26	10	28
27	27	11	29
28	28	12	30
29	29	13	1
30	30	14	2

בשלה שבת שירה ר"ה לאילנות
 Februar
 יתר
 משפטים שקלים מכה"ה
 א' דראש חדש
 זכרונות: ח' [ח'] בו מתו הוקנים שהיו בימי יהושע.
 כ"ב בו כטלה צורת קאום קאליגולום להעמיד ססל
 תמונתו בבית המקדש [ע"י מיתחור].
 כ"ג בו נתקבצו כל ישראל ללחום עם שבט בנימין.
 כ"ח בו כטלה סמשת אנשינכום.

שבת 1333 1915 Januar תרע"ה
 מולדו יום ה' ח' שעות י"ד דקים
 נדי

לעברית	מח' רוסים	רוסים	מח' רוסים
1	1	18	5
2	2	19	6
3	3	20	7
4	4	21	8
5	5	22	9
6	6	23	10
7	7	24	11
8	8	25	12
9	9	26	13
10	10	27	14
11	11	28	15
12	12	29	16
13	13	30	17
14	14	31	18
15	15	1	19
16	16	2	20
17	17	3	21
18	18	4	22
19	19	5	23
20	20	6	24
21	21	7	25
22	22	8	26
23	23	9	27
24	24	10	28
25	25	11	29
26	26	12	30
27	27	13	31
28	28	14	1
29	29	15	2

זכרונות: ט' [י] בו מת פורא הסופר ונתחיה בן חבליה.
 י' בו סמך מלך בבל על ירושלם.
 כ"ד בו [תקצ"ו] רעש גדול תרחיב את העיר צפת כלה.
 כ"ו בו [ח"א תתקס"ד] פטירת רבינו הרמב"ם.
 כ"ח בו [תרנ"ח] פטירת הנאון ר' יהושע לייב דוסקין ז"ל.

ניסן ג'מדי אול 1333 Marz 1915 תרע"ה

מולדו ליל ג' שעה י"א כ"ו דקיס מלה

לערבים	מחם	רוס'ים	רוס'ים
1	2	3	16
2	3	4	17
3	4	5	18
4	5	6	19
5	6	7	20
6	7	8	21
7	8	9	22
8	9	10	23
9	10	11	24
10	11	12	25
11	12	13	26
12	13	14	27
13	14	15	28
14	15	16	29
15	16	17	30
16	17	18	1
17	18	19	2
18	19	20	3
19	20	21	4
20	21	22	5
21	22	23	6
22	23	24	7
23	24	25	8
24	25	26	9
25	26	27	10
26	27	28	11
27	28	29	12
28	29	30	13
29	30	1	14
30	1	1	15

זכרונות: א' בו חוקם המשכן וסזו בני אהרן.

י' בו מחה פרים ונסתלקה חבאר.

י"ב בו עברו בני ישראל את הירדן ויתנו בגלגל.

י"ג בו (שליה) נפטר הר"ר יוסף קארו מחבר הש"ע.

כ"ז בו מת יהושע בן נון.

אדר לפ"ע תלי 1333 Marz 1915 תרע"ה

מולדו יום א' ט' שעות מ"ב דקיס דנים

לערבים	מחם	רוס'ים	רוס'ים
1	2	3	15
2	3	4	16
3	4	5	17
4	5	6	18
5	6	7	19
6	7	8	20
7	8	9	21
8	9	10	22
9	10	11	23
10	11	12	24
11	12	13	25
12	13	14	26
13	14	15	27
14	15	16	28
15	16	17	29
16	17	18	30
17	18	19	1
18	19	20	2
19	20	21	3
20	21	22	4
21	22	23	5
22	23	24	6
23	24	25	7
24	25	26	8
25	26	27	9
26	27	28	10
27	28	29	11
28	29	1	12
29	1	2	13
30	2	3	14

זכרונות: ו' בו פטירת משה רבנו ע"ה.

י"ב בו יום (מפלת) שרינוס.

י"ג בו הנצחון על שר הצבא נקנור בימי יהודה המכבי.

ט"ז בו החלולכנות חומת ירושלם הג' סביב העיר החדשה.

כ"ח בו כפי גזירת ורדיפת המלך אדריונוס.

אייר ג'ימדי תרע"ה April 1915 1383
 מזל מולדו יום'ד' שעה י"א י' דק'ס י"זר ע"ה

לעבריים	מזל	יום'ד'	יום'ס'	יום'ז'
1	בי דראש חדש	2	2	15
2		3	3	16
3	תז"ט. סבובין כה"ב	4	4	17
4		5	5	18
5	תענית-בני קמח	6	6	19
6		7	7	20
7		8	8	21
8	תענית תמידי	9	9	22
9		10	10	23
10	אחרי קרישים	11	11	24
11		12	12	25
12	תענית בני כתר	13	13	26
13		14	14	27
14	פסח בני	15	15	28
15		16	16	29
16		17	17	30
17	אמיר	18	18	1
18	לג בפומר	19	19	2
19		20	20	3
20		21	21	4
21		22	22	5
22		23	23	6
23		24	24	7
24	בהר בחקותי סכה"ח	25	25	8
25		26	26	9
26		27	27	10
27		28	28	11
28		29	29	12
29	ער"ח	30	1	13

זכרונות: י' בו חנוכה חובת ירושלם ע"י נחמיה.
 י' בו מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ד'
 י"ח בו [של"ג] נפטר הרמ"ה ו"ל
 כ"ג בו נרשו החשמונאים את הסוגים מאקרא וילכדות.
 כ"ו בו הוסר סס הכתר אשר שם דימטריוס השני על א"ו
 כ"ח (כ"ט) בו פטירת שמואל הנביא ע"ה.

סיון רנב 1383 1915 Mai תרע"ה
 מזל מולדו ליל ו' בשעה א' ג"ד דק'ס תאומים

לעבריים	מזל	יום'ד'	יום'ס'	יום'ז'
1	ראש חדש	1	1	14
2	במרבך	2	2	15
3		3	3	16
4		4	4	17
5	ערב שבועות	5	5	18
6	א' דשבועות רות בא"י	6	6	19
7	ב' דשבועות רות בחו"ל	7	7	20
8	חסרו חג	8	8	21
9	נשא	9	9	22
10		10	10	23
11		11	11	24
12		12	12	25
13		13	13	26
14		14	14	27
15	בהעלותך	15	15	28
16		16	16	29
17		17	17	30
18		18	18	31
19		19	19	1
20		20	20	2
21		21	21	3
22		22	22	4
23	שלח סבובין החדש	23	23	5
24		24	24	6
25		25	25	7
26		26	26	8
27		27	27	9
28	יוכ"ק מואדס	28	28	10
29	ער"ח	29	29	11
30	קרח א' דר"ח	30	30	12

זכרונות: ט"ו [ט"ז] בו ספח יוחנן תורקנוס את עמק יזרעל ליהודה
 י"ז בו לכד שמעון החשמונאי סבובין בית צור ויגרש היוונים.
 כ"ג בו כטלו הביזורים סלעלות לירושלם בימי ירבעם.
 כ"ה בו נחרלו רשב"ג ור' שמעאל ור' חנינא סגן הכהנים.
 כ"ו בו נשרף ר' חנינה בן תרדיון וסגר תורה עסן.

אב רמזן 1333 1915 Juli תרע"ה

מזל מולדו ליל ב' שעות כ' כ"כ דקים אריה

לעברים	סח' רוסים	סח' רוסים	סח' רוסים
1	1	1	19
2	2	2	18
3	3	3	14
4	4	4	15
5	5	5	16
6	6	6	17
7	7	7	18
8	8	8	19
9	9	9	20
10	10	10	21
11	11	11	22
12	12	12	23
13	13	13	24
14	14	14	25
15	15	15	26
16	16	16	27
17	17	17	28
18	18	18	29
19	19	19	30
20	20	20	1
21	21	21	2
22	22	22	3
23	23	23	4
24	24	24	5
25	25	25	6
26	26	26	7
27	27	27	8
28	28	28	9
29	29	29	10
30	30	30	11

זכרונות: א' בו מת אהרן הכהן.
 ט' בו נחלק כהמ"ק בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר.
 ט"ו בו י"ט לאומי קרבן עצים ומחולות כימי הבית.
 ט"ז בו פטירת השר משה מונטיפיורי.
 י"ח בו בכה נר מערכי כימי אחו.

תמוז שזבן 1333 1915 Juni תרע"ה

מזל מולדו יום ז' שעה י' ל"ח דקים סרטן

לעברים	סח' רוסים	סח' רוסים	סח' רוסים
1	1	1	13
2	2	2	14
3	3	3	15
4	4	4	16
5	5	5	17
6	6	6	18
7	7	7	19
8	8	8	20
9	9	9	21
10	10	10	22
11	11	11	23
12	12	12	24
13	13	13	25
14	14	14	26
15	15	15	27
16	16	16	28
17	17	17	29
18	18	18	30
19	19	19	1
20	20	20	2
21	21	21	3
22	22	22	4
23	23	23	5
24	24	24	6
25	25	25	7
26	26	26	8
27	27	27	9
28	28	28	10
29	29	29	11

זכרונות: ט"ו בו (תק"נ) פטירת הר"ר חיים נ' עמר [בעל אור החיים].
 י"ז בו הובקעה העיר בשנית.
 כ' בו [תרס"ד] פטירת בנימין בן זאב ד"ר תאודור הרצל.

מנהגי אחינו באה"ק בדת וחיי העם

לפי חדשי השנה

תשרי

בליל א' דר"ה מדקדקים לאכל כל המינים המזכרים בתלמוד (כריתות דף ו' ע"א) אשר שמויהם ירמוזו ברכה והצלחה. כהכ"נ לעדת הספרדים תוקעים ל' קולות קודם התפלה מפני המעבורות והמניקית שלא ינטרכו לחכות באכילה עד אחר קריאת והוא מנהג קדום.

ביום א' דר"ה יחלקו אלל כהכ"נ של הספרדים ויתים כנוסים או עוזרדין לברכת שהחינו בליל ב'. בערי ארה"ק אשר אין בהם ימים ונהרות, אומרים תשליך אלל הבורות אשר לא תמו מהם המים, ובלפת ניהנים החסידים ואנכי מעשה לעלות על גנות כתיבה או על ראש המנדל העתיק אשר ב'נה העיר, אשר מהם רואים גם כנרת.

יום גדליה, הספרדים אין מפעירין דרשו במנחה.

עיוכ"פ (וכן בע"פ) הספרדים אומרים מומור לתורה.

בכל ימי חוה"מ דסוכות קוראים בתורה רק סדר מוסף היום הזה, וכן בתפלת מוסף יאמרו רק סדר היום (יען ספיקא דיומא איננו נוהג פה) ואת הסדר הזה בעלמא קוראים לכל א' מהקוראים.

בשבת חוה"מ (או ביום ראשון אם הל בשבת) קוראים בבתי כנסיות אשכנזים-פרושים — אחר ההלל — מגלת קהלת בששמי' ובגנון ובמגלה כתובה על קלף בברכת על מ'רא מגלה וסהחג' ואחריה קדים שלם. כההמ"ס (וכן כההמ"ס) לא יניחו תפילין.

אלול שנת 1883 August 1915 תרע"ה

מולדו יום ג' שעה ג' ו' דקים בתולה

לערבים	לערבים	לערבים	לערבים
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29

זכרונות: ו' (י"ז) בו חנוכה חומת ירושלים בימי החשמונאים. ו' י"ז בו קדשו את החומה השלישית-סביב העיר החדשה. ש' בו (הז'ך) נתיסר ישוב ירושלים האחרון ע"י הרמב"ן. י"ז בו נורשו הרומאים מיהודה וירושלם. כ"ב בו גורשו החילונים מירושלם.

כלל האיר נהגים הספרדים לתקוע שופר בגמר אמירת
כל ספר מהתהלים.

בש"ת הספרדים נוהגים לעשות סדר ההקפות גם במנחה
ובמו"ס. עד פ"ק חדש תש"ר. אין אומרים תחנון.

חשון.

הכהנים נו"כ בכל יום בשחרית, כיום שיש צו מוסף, גם
במוסף. ובתעניות, גם במנחה. אומרים א"כ ופעם הקשרת בכל
יום אחרי כלות התפלה. בימים שאין קה"ת אומרים ברכו זכו'
אחרי כלות תפלת שחרית וכימי החול גם אחרי תפלה. בתפילת
ערבית אין אומרים בילא"א, רק מיד אחר השכיבנו אומרים ח"ק.
הספרדים מקדימים להתפלל תפלת ערבית כליל שבת וגומרים
תפלתם לפני שקיעת החמה. כליל ש"ק אין אומרים ושמרו אחר
ברכת השכיבנו, וכן א"א פסוקי המועדים וימים הנוראים. אין
מקדישין על הכוס לא כלילי שבתות ולא כלילי המועדים בבהכ"נ.
כמעט בכל ביה"נ אשכנזים-פרושים קוראים את ההשקפה בנביאים
בתוכים על קלף.

אם עבר זמן הרביעה השניה (י"ז בו) ולא ירדו גשמים
יתחילו היחידים להתענות כד"ת ושמי עדת הספרדים ילכו מחזר
לחזר ויכריזו: כל המתענה ברוך יהיה, וגם יתר דיני
התעניות וזקיעת שופר נוהגים ע"ס הסדר המוכר בתלמוד.

כסלו.

מדליקים נר חלכה בשמן זית, והמהדרים מדליקים בפנסים
הקבועים שפתח הבית מבחוץ לפרסומי ניסא.
תלמידי ת"ת הספרדים ומלמדיהם בראש ישיבות על

יפהי הנדיבים והמה יתנו להם מכל מאכל. אבר יאכל או-מתח
כסף, ומהנפקן יכרו כרה ביום האחרון של חנוכה בחדרי הת"ת
בעד התלמידים ומלמדיהם והיא תקרא בשם, חנוכת המזבח, וקודם
הסעודה יאמרו כל הנערים בבהכ"נ ש"ח פעמים, כמין, שכו',
את הפסוק, שכו שכו לנו מעט אכל ואח"כ יאמרו שיר השירים
בנגון (סעם-המנהג הוא ע"פ הסוד).

טבת.

כב"ד בו מדליקים בכל בתי הגנסיות שבאר"ק מנורות של
שמן זית רבית ומזכירים את נשמות המתים אשר מתו ברעש שהיה
יו יום בשנת התקל"ז בטה"ק לפת ת"ו.

שבט.

בחנוכה עשר בו ילמדו הספרדים בישיבותיהם כמעט כל
הלילה. ויהדרו לאכל מכל מיני פירות הגמלאים בעיר, ולפני
אכלת כל פרי ואחריה ילמדו למודים מיוחדים. מלוקטים
מתק"ך משנה וזוהר, וגם יתפללו וישוררו תפלות ופזמונים
מיוחדים (הלמודים והתפלות נקבצים בקובץ מיוחד בשם, פרי עץ
הדר"). בבהכ"נ אשכנזים-פרושים אומרים בשחרית השיום של ארבע
פרשיות אחר חזרת הש"ן, ושל מוסף אין אומרים כלל.

אדר.

ו' בו, בהרבה ישיבות ובתי מדרשים ילמדו כל הלילה, וחכמי
נשא ילכו בו ביום על קבר רשב"י אשר בכפר תירון ללמד ולהתפלל.
בטה"ק נשא, שבריא, יפו ומברון קוראים את המגלה ביד ובט"ו
ובאחרון בלא ברכה.
אין אומרים קרובין בפרים.

כשהל פורים בשבת (בירושלם) ניהגים המהדרים לשלח מנות
לשכניהם בשבת (כי כן הנהיג הרלב"ה ולה"ה כישני על כסא הרבנות
פה). וליכנסים בגדי שבת ביום השני (י"ד) וביום הראשון (ט"ו).

נ"ס.

המהדרים יאכלו שלש מנות מהמים שמורים בערב פסח
אחר הליל, ורק אנשים יעסקו בכל מלאכות האסיה והם מלובשים
בגדי יו"ט ואומרים הלל.
בו ביום אחר הליל ילכו יושבי העיר אל כותל המערבי
להתפלל תפלת מנחה ולאמר סדר הקרבת קרבן פסח.
ליל א' של פסח אומרים בכל כהנ"י אחרי ש"פ הלל
שלש כבירה תחלה וסוף.

אין אומרים מערבית ולא פיוט בפסח ובשאר המועדים.
בתפלת ותערכ וכו' אומר החזן ושם נעבדך וכו' לפני ותחזינה
ומחיים בא"י המהב"ל (וכן כבירה שיש שלום ושלום רב ב"ה
ועשי"ת וי"ב מסימים המברך את עמו וכו') לבלי לשנות
ממעבדת הכבירה הנהוגה.
בשבת הו"ה י"ז ביום הראשון והז' שחלים בשבת קוראים
סיר השירים במגלה כתובה על קלף ומברכים על מקרא מגלה
וסהיגו, כנ"י אלל סוכות.

הספרדים האוכלים קטניות בפסח, כנ"י ארז לא יאכלו
יען פעם אחת בדקו את הארז כ"ס ולבסוף נתמלא בו חטה אחת, ושמן
שומשמן המון. העם יאכלוהו והחכמים ידליקו בו אכל לא יאכלוהו.
בשביעי של פסח יתאספו הספרדים לכהנ"י בשתי שעות
קודם אור היום וישירו כל השירות הנמצאות בכתבי הקודש
ובאחרונה שירת הים.

א"ר.

בטבריא מנהגים לספור ספירת העומר אחרי עבוד שש
ורביע מהלילה.

גם הספרדים המקדימים להתפלל ערב שבת עם בקיעת
החמה, בימי הספירה לא יתפללו עד לאת הכוכבים למען יוכלו מיד
אחרי ש"ע לספור ספירת העומר, ובין קבלת שבת לערעית
יאמרו פומקוים שונים וביחוד הפומון הנודע, כר יוחאי.

כליל י"ד (פסח שני) תעשה הדלקה והלולא בטבריא על
קבר רמבע"י וכו' ביום א"א תתנון (ולא כליחות של כה"כ ואין
מתענין) בכל שרי אר"ק.

ביום ל"ג בעומר יחוגו יושבי אפת את הג הלולא דרש"י
על קברו אשר בכפר מירון, ואנשים לאלפים מקלות אסיה ואפריקה
יעלו לחוג את החג הזה.

יושבי ירושלם ילכו בו ביום להשתטח ולהתפלל על קבר
שמעון הצדיק ומהם יתרועעו ויתעלסו תחת העצים העומדים
בהלקה הזאת.

כ"ה בו ילכו הרבה מיושבי ירושלם להשתטח על קבר
שמואל הנביא אשר בהכפר נבי-סמואל וילינו שם הלילה,
ולמחרתו יתפללו שנית, מפני שיש ספק ביום פטירתו אם הוא
ביום כ"ח או כ"ט בו.

סיון.

בשבעות קוראים בכהנ"י אשכנזים פרושים מנלת רוח
בכרכה על מקרא מגלה ושחינו כנ"י.

בלפת קוראים בכהנ"י האר"י אשר לעדת הספרדים כספר
מורה המיוחסת להר"י אבובי (ואשר רק שלש פעמים בשנה

קראו כה, וכל הנמצאים בנהכ"נ יעלו לתורה.

הספרדים יושבי ירושלם ילכו להתפלל על קברי מלכ, בית דוד כציון, ולמחרתו (יום ו' סיון) ילכו להשתטח על קבר שמעון הנדיק ועל שאר קברי הנדיקים אשר בסביבותיו, ואחרי האשכנזים ילכו ביום הזה להשתטח על קברי מלכי בית דוד. כל שבעת ימי התשלומים שאחר החג אין אומרים תהנון ווידוים.

ת מ ר ז

השבעה עשר בתמוז עד תשעה באב יאמרו בכל כתי בנסיונות ובתי מדרשות אשר באה"ק סדר תקון חלות בלבד בלהריסי והרבה מאחינו יושבי ירושלם ילכו לאמר התפללות והקנות האלה לפני כותל המערבי.

א ב

בליל תשעה באב קוראים בנהכ"נ אשכנזים פרושים מגילת איכה במגילה, והברכים על מקרא מגילה. בנהכ"נ הספרדים אחרי קריאת מגילת איכה יכנו כל הגרות יהיו יעורר את העם למסעדה בהזכירו את ערך מאורע היום ומניין השנה להירבן הבית ומלכ אחינו בשנה הזאת. כה ות הלילה ילכו הרבה מאחינו האשכנזים לפני כותל המערבי ושם יאמרו, תקין חלות, ותקין שלש השמרות. ביום תשעה באב בנוקד יפרשו בנהכ"נ הספרדים פרוכת שחורה על הכימה וגם הס"ת אשר בו יקראו היום שטוף במעיל שחור וכאמלע בנהכ"נ תעמוד, קערת חרס מלאה אפר וכל אחד מנכבדי והכלמי העדה יקחו מעט אפר וישיתו על מלחם. השטרת, אסף אחיפס" מתורגמה בשפת איספאניול בתוספת

ספורים ורעיונות מעוררי כבי, מגמרא ומדרש, והחזן והקהל יאמרו אותה בניגון פסוק בפסיק.

מוצאי שבת נחמו יחנו יושבי חיפה שמהה והלולא בהבית אשר מעל המערה (בראש הר קברמל) אשר לפי המסורה נסמן כה אליהו בברחו מפני אחאב.

כ' בו יעשו ככל בנהכ"נ הספרדים כרת אדרים, קלל וקבלת חיפה.

א ל ו

בכל ימי החדש הזה ילכו יושבי ירושלם להתפלל על קברי הנדיקים וביחוד על קבר רחל אמנו, ולכן סתום הבית הבטי על קברה כל ימי החדש הזה, ויושבי שאר ערי ארה"ק הולכים להתפלל על קברי הקדושים אשר בסביבותיהם.

ענינים נפרדים

כמעט כל איש מאחינו הספרדים — וביחוד אלה אשר בארץ סורקייא מגארתם — ישתדלו לבא פעם אחת בימי חייהם לראות את הארץ הטובה הזאת ולנשק את עפרה ולרעות את אבניה. על הרו יבואו לשה"ק ירושלם קודם חג הפסח ויתעכבו כה עד אחר החג, אשר אז ילכו לשה"ק חדרון, טבריא תובכ"א ויתאחרו שם עד אחר פסח שני ומשם ילכו ללפת"ו לחוג-את חג הלולא דרשכ"י, רבים יתעכבו שם עד אחר עזרת למען יוכלו להשתטח על קה"ל אשר בסביבותיה וממנה יסובו לבתייהם.

לוח קורות אר"ק.

2023	יציאת אנדרהם לארץ בנען
2448	יציאת מצרים וסתן תורה
2489	בניסת ישראל לארץ
2882	מלכות שאול
2884	מלכות דוד בחברון
2924	ישיבת שלמה על כסאו
2935	השלמת בנין הבית
2964	קריעת מלכות ישראל לשתי
3187	גלות בני נד ובני ראובן
3205	גלות שומרון
3213	מצבת סנחריב
3327	גלות יהויכין
3338	חורבן הבית הראשון וקץ מלכות יהודה
3390	עולי-גולה הראשונים עם דורככל ויתר
3413	עולי גולה השניים עם עזרא
3427	חוק חומת העיר ע"י נחמיה
3592	ביות ביהמ"ק ע"י אנטיוכוס עסיפאנוס
3594	ביאת ארץ ישראל תחת יד אנטיוכוס
3594	התקורות רוח נבונה בלב החשמונאי מתתיהו בן יוחנן
3596	בס חנוכה
3601	מות יהודה המכבי
3609	יונתן נתמנה לכהן גדול
3618	מות יהונתן וכהונה שמעון אחיו
3626	כהונה יוחנן הורקנוס בכהונה גדולה
3682	מלכות שלומית אלכסנדרה
3698	ביאת פומפיוס לירושלם להתפשטות מלכות רומא על ישראל
	עויבת רבים מיושבי יהודה וחתישכם במדינת חינוא, איי
3702	יון ואסיה הקטנה
3706	ביות קראסוס שר צבא רומא את ביהמ"ק
3713	השבת המלוכה ליהודה ע"י יוליוס קיסר
3723	לכירת ירושלם ע"י הורדוס וישיבתו על כסא המלוכה

3749	בנין הבית ע"י הורדוס
3757	מות הורדוס
3767	ביאת ארין יהודה תחת עקודת נציב רומא
3775	הפרעות בישראל לרגלי עריצות נציב רומא
3790	יציאת רבן גמליאל הזקן
3797	עלית אנריפוס הראשון למלוכה
3799	גורת המסדת עלם בהיכל ה' ע"י קאליגולה קיסר רומא
3801	הכרת הצלב בהשתדלות אנריפוס
3805	מנית הורדוס אחי אנריפוס לנשיא ביהודה
3827	לכירת ארין הגליל ע"י אפססיוס
3830	חורבן הבית השני ע"י טיטוס
3858	פריאנים להין את ישראל עד כי מרדו בו
3882	סלחסת בר בוכבא את הרומאים
3890	לכירת ירושלם ע"י בר בוכבא
3895	חורבן ביתר
3895	קץ מסעדת בר בוכבא והשבתת שם ירושלים ע"י אדריאן
3898	נתינת חקים טובים לישראל מאת המלך אנטינוס
3920	העסקת הנשיאות מאושא, טבריא
3979	סדר המענה ע"י ר' יהודה הנשיא
4000	מות ר' יהודה הנשיא והתמנות ר' גמליאל בנו
4070	קביעת סדר עבור השנים
4189	קין הנשיאות בפקודת המלך טהאדאוווס
4376	לכירת אר"ק וכווריא ע"י כוורוס השני מלך פרס
4396	לכירת ירושלם דמשק ואשוכיא מאת הערבים
4859	לכירת ירושלם על ידי נוסעי הצלב הראשונים
4947	נצחון סלח-עד-דין (אצל חמון) וכבישת אר"ק
497	עלית 300 מרכבי צרפת וכוורינוא להאחז באר"ק
5020	לכירת סוריא וא"י ע"י הסונוגוליס שעל ידם נשבת היישוב
5027	התיסדות ירושלם מחדש ע"י הרמב"ן
5250	התיסדות ישוב צפת מחדש
5252	חוק ישוב ציה"ק ירושלם ע"י מנורשי ספרד

בנין חומת ירושלם הנזכרת ע"י השולטאן סאם
 שולטאן סלימאן בנה חומת עיר"ק כבירא
 התישבות היהודים מחדש בפנימא ויסוד ישיבה ללמוד תורה
 הביהכ"נ הא' אשר בירושלם נסגר ע"י ראש כנסת הנוצרים
 רדיפה נראה ליהודי ירושלם ע"י איבן סירך מרשל העיר
 הריסת כבירא
 חוק ישיב האשכנזים בירושלם ע"י קלית ר"י תחסי
 שרפת ביהכ"נ האשכנזים ופלישת בני העדה האת"מ יר
 בנין כבירא וישובה מחדש ע"י הר"ח אבואלעזא
 רע"ט גדול התריב עיר"ק צפת כולה
 מנפה גדולה בכל ארץ הנליל
 התחדשות ישוב האשכנזים בירושלם ע"י תלמידו הנר"א
 לכירת סוריא וארץ ישראל ע"י מחמד עליו פחת מצרים
 ביה"ח וסוד ביהודים ושב"י צפת כבירא חבון
 חורבת ריה"ח הושבה, אשכנזים בעקרת פחת מצרים
 רע"ט גדול התריב במעט את עיר צפת כולה (כ"ה בב"ח)
 התישבות הקינוול הראשון, סמלית ברוטאניא בע"ק יר"ח
 ארץ ישראל וסוריא שבו תחת סמ"ת השולטאן יר"ח
 הקבת הדפוס הראשון בירושלם ע"י ר"י בק
 בנין בית החולים של שרי בית ראשה"ד
 התישבות ביה"ח הראשון להאציל לבית לעמל
 הבתים הראשונים שנבנו מחוץ לעיר ע"י השר מונטיפיורי
 סעובון יהודה מורא
 בית הכנסת הגדול של האשכנזים, בית יעקב בחורבת ריה"ח
 התישבות בית הספר לבנות, עוועלין די ראשה"ד
 ביה"ח לעבודת האדמה, מקוה ישראל לחברת ביה"ח
 בנין בית הכנסת, תפארת ישראל לעדת החסידים
 השכונה הראשונה נחלת שבעה שנכנתה מחוץ לעיר
 השכונה הראשונה (מאה שערים) שנכנתה מחוץ לעיר
 קנית אדמה, שחת תקוה לראשונה ע"י בני ירושלם
 התישבות בית היתומים לנדיבי אשכנז בירושלם

התישבות ביה"ח, התורה והשלאכה לחברת ביה"ח בירושלם
 התישבות המושבה, ראשון לציון
 התישבות המושבה, זכרון יעקב (סלפנים ספרין)
 התישבות המושבה, ראש פנה
 התישבות המושבה, יסוד המעלה, ובזכרת בת"א היא עקרון
 ביאת המושבות תחת הסוד הנדיב
 התישבות המושבה, נדרה ע"י תחלוצים בני ביל"ץ
 יצוב היהודים מחדש בעזה
 התישבות המושבה, מנשר הירדן
 יצוב היהודים מחדש ברמלה
 התישבות ביה"ח בצפת ע"י הנדיב, כעת תחת ביה"ח
 קיום חברת, תוכני ציון ברוסוא" סאת הממשלה יר"ח
 עלית השויה הראשונה מבני רוס"א ל"ארה"ק
 התישבות המושבה, רחובות
 התישבות המושבה, תדרה
 ססילת הברול טיפו לירושלם
 חברת יק"א (יסוד מושבות ליהודים)
 התישבות המושבה, כאר טוביה" היא קסטיניא סאת חר"צ
 התישבות המושבה, סתולה
 יסוד חברת, ברמל" (מונופול לפטבר יין המושבות) ברוסוא
 הבנסיה הראשונה בבאזיליא
 התישבות המושבה, ארתוף" סאחינו כבולגאריא
 יסוד הבאנק הלאומי העברי בלאגראן
 ביאת מושבות הנדיב תחת יק"א (ספר הבארון הירש)
 פתיחת ביה"ח, שערי צדק" הנוסד סנדיבי אשכנז
 הבאנק הלאומי (ח' אנגלא פלישתונה) כיפו וירושלם
 פטירת מוסד הציונית בנימין בן זאב דר' הרצל (כ' תמוז)
 5642
 5642
 5642
 5642
 5643
 5643
 5643
 5643
 5644
 5648
 5649
 5649
 5650
 5650
 5651
 5652
 5652
 5655
 5655
 5656
 5656
 5656
 5657
 5659
 5659
 5660
 5662
 5663
 5664

המדה והמשקל (וללח וליכיש)

קמחא (חטא) — 50 מיליגראם.
 קיראט — 4 קמחא 200 /
 דרהם (דראכמא) — 3 גראם.
 מתקאל — דרהם וחצי — 4.8 גראם.
 אוקיא (אונקא) — 75 דרהם — $\frac{1}{4}$ פונט 242 גרם.
 רוטל — 12 אוקיא — 6 פונט — 2,904 קילוגראם.
 קנטר — 100 רוטל — 5 פונט — 290.4 קילוגראם.
 שעורה — 2.71 מילימטר.
 אצבע — 2.82 סנטימטר.
 קבציה (טפח בן ארבע אצבעות) — 29, 11 סנטימטר.
 דרע (זרוע) אמה בת ששה טפחים 68 "
 (ובמדת חבנין והקרקע יחשבו את האמה 75 "
 באע — ארבע אמות — 2.72 מטר.
 מיל — אלף באע — 2.72 קילומטר.
 פרסה (פרסה) — שלשה מיל — 8.16 קילומטר.
 בריד — ארבע פרסה 32.64
 דונס — 1600 אמות מרבעות.
 פדאן (חרישת צמד בקר ביום) — 734 מטר מרבעים.
 תמניה ⁽¹⁾ שמינית 2,25 ליטר.
 (1) בהמדה הזאת ימדו על הרוכ בני הכפרים את תבואותיהם
 במכרם בכמות מעטה. והיא תקרא גם בשם "סאה".

הבעיה (רביעית) — שתי שמיניות — 4.50 ליטר.
 קד ⁽¹⁾ (מדה) — ארבע רביעיות 18
 בלי ⁽²⁾ — שתי מדות 36
 שאנבול — 3 בלי 108
 עירארא — 12 בלי 432
 למדת שמן חזית — 81 אוקיא — 19.46
 למדת שמן שושמין — 65 אוקיא — 15.62
 ערכי המטבעות.

בארץ ישראל וכן בכל ארץ תוגרמה תעבורנה
 מלבד מטבעות המדינה. גם מטבעות זהב וכסף של
 שאר הארצות, וביחוד מטבעות צרפת ⁽³⁾ אנגליה ורוסיה.

מטבעות המדינה הם:

פרה ⁽¹⁾ (פרוטה) — $\frac{1}{4}$ קאפ. — $\frac{1}{4}$ סנטימ. 10 פרה סה.
 (1) מטליק. 20 פרה סה (2) מטליק. 40 פרה סה.
 (4) מטליק.

גרוש (פיאסטר) כסף — 40 פרה. 2 גרוש כסף ⁽⁵⁾.

(1) המדה הזאת נהוגה משוק התבואה אשר בהערים, ובירושלם
 העלה בית מועצת העיר לפני שנות מספר את מדה לארבעה
 יעשרים ליטר (8 רוטל) וכן מדה עד היום הזה.
 (2) בהמדה הזאת ימדו על הרוכ בני הכפרים אשר בסביבות
 זירנו את תבואותיהם במכרם אותם להסוחרים.
 (3) המחלפים את כסף לא יקחורק פראנקים צרפתיים וחדשים.
 (4) כעת חולל לחיות לה סהלכים והיא יקרת המציאות.
 (5) שתי המטבעות האחרונות יקרי המציאות הם.

בשליק (כסף סינים) וממנו נמצא גם הצאים.

מנידי (י) וממנו נמצא גם הצאים ורבעים.

לירא זהב וגם ממנו נמצא הצאים ורבעים.

2 לירא } שלשת אלה יקרי המציאות בשוק, ורק
2 1/2 לירא } אצל השולחנים ימצאו. והמבקש אותם
5 לירא } יאלץ להעלות מעט על מחירם.

והנה מפאת סבות שונות עלה בשוק המסחר
ערך המטבעות האלה על הערך המבוע עליהם. וגם
הערך הזה איננו שווה בכל ערי הארץ. ושלשה ערכים
ראשיים להמטבעות בארצנו:

(א) הערך המבוע מאת הממשלה והוא נקרא
„סאה“ לאמר „שלם“ (ובערך הזה יקובלו בקית פקידות
הממשלה) (ב) והפוסט והמלגראף ובמסילת הברזל.

(ב) ערך הנהוג בבירות, ירושלים וערי הגליל.
(ג) ערך הנהוג ביפו ומכירותיה. ושני ערכים האלה
נקראים „שולק“ לאמר לא-שלם, ולכן חננו נותנים פה
לוח מיוחד לשלשה ערכים הראשים של מטבעות
מדינתנו ומטבעות ושמורות של שאר הארצות. את הערך

1) על שם השולחן „עבר אלמנידי“.

2) הערך הזה איננו קבוע ויש בתי פקידות מכס ואם (בכללם
גם בית פקידות המאמץ החורקית וחכירת המאמץ, רגיא) אשר
יקבלו את המנידי רק בסך 19 גרוש ואת הלירא המורקי בסך
102,20, וכן יש בתי פקידה אשר יקבלו את המנידי בסך 20 גרוש
ואת הלירא 108 גרוש הכל לפי ערך עליית וירידת הזהב.

חא' סמטנו באות א ואת הב' באות ב ואת הג' באות ג.

ג	ב	א	מטליק
14	12	10	בשליק
8,20	3	2,20	מנידי (י)
26	23	20	לירא (י)
148	124,20	100	מורקית
6,8	5,18	4,10	פרנק צרפתי
5,80	5,8		יון ושווייץ
5	4,20		בולגאריא ורומניא
124	109	88	נאפוליון זהב (20 פרנק)
8, 5	2,80		20 קופ' כסף
16, 10	14		רובל כסף
	71,20		5 רובל זהב
149	139		20 מארק זהב
7, 20	6,20		שיללינג כסף
9, 30	8,30		רופיא (הודו הבריטית)
156	136,20	112	לירא שמרלינג
158, 20	139	113,30	5 דולר זהב אמריקא
29, 20	26		1 " כסף
16, 10	14,5		1 רובל ניר
87, 5	83, 5		5 מארק ניר
31	27,80		1 דולר (אמריקא ניר)

1) ערך המבוע אבל במרכית בתי הפקידות יחשבוהו 19 גרוש
2) ערך המבוע וכבתי פק' יחשבוהו 102,20 ויש שיתחבנהו 108

ימי השוק בארץ ישראל

נזה (עזה) בכל יום הששי.

נינין (עין ננים) בין שכם ומכרה בכל יום השלישי.

הברון בכל יום הששי.

חיה בכל יום הששי.

ירושלם בכל יום הששי. שוק לבהמות (במקום

ברכת—שולטן).

יפו בכל יום הששי.

לוד בכל יום השני. שוק לבהמות אשר בו

יובאו מלכד פרים ופרות, כבשים ועזים, גם גמלים

וחמורים סוסים ופרדים רבים מאד (ובהם גם מכירות).

מגידל (מגדל) בכל יום הששי, בו יובאו מלכד-בהמות

גם בנדים וכלים, והוא אחד מהשוקים הגדולים בארץ.

עכו בכל יום הששי.

שוק נאבאטי (בין נדרה ובין צדון) בכל יום רביעי

שוק לבהמות, תבואות וכל מיני מאכל וסחורות.

בנתושכל (בין צפת וצור) שוק ביום חמישי

מבהמות, עופות תבואות וכל מיני מאכל, ובפרט פירות.

צפת בכל יום הששי, שוק לתבואות.

(יום השוק הזה נזכר עוד במכתב הנוסע האלמוני

משנת רפ"ב הנדפס בסוף ספר שבחי ירושלם).

רמלה בכל יום חרביעי, רק לבהמות.

שכם (גבלום) בכל יום הששי.

שוק אל חאן¹) סמוך לבאנים, בכל יום השני.

גם השוק הזה הוא מהשוקים הגדולים אשר

בארץ ומלכד מיני בהמות יובאו בו בנדים ושאר חפצים.

(1) שוק אלחאן שהיה אצל מכרה נתכסר.

חלק הספרות

א. מ. לונץ.

כּוֹתֵל הַמַּעֲרָבִי שֶׁל הַר בֵּית דָּוִד

קְדוּשַׁת הַמָּקוֹם אַחֲרֵי חֲרָבָנוּ.

הוֹיִל בַּחֲפֶצֶם לְהַשְׁרִישׁ בִּלְבַב עַמָּנוּ אֶת הָאֲמוּנָה
בְּבִיאת הַגּוֹאֵל וּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הַבְּלִיטוֹ בְּדַרְשׁוֹת
וּסְאֻמִּים שׁוֹנִים כִּי הַר הַבַּיִת מָקוֹם בִּיהַמִּ"ק נִשְׁאָר
בְּקְדוּשָׁתוֹ גַּם אַחֲרֵי חֲרָבָנוּ וְגַם אַחֲרֵי שֶׁבָּאוּ בּוֹ הַרוֹמָאִים
וַיִּטְמְאוּהוּ. וְאֵת הַחֲלֵכָה הַזֹּאת סָמְכוּ עַל חֲתוּב
וְהַשִּׁמּוֹתִי אֶת מִקְדָּשִׁי קְדוּשָׁתָן אֵף כִּשְׁחַן שׁוֹמֵקִין
(מְגִלָּה כ"ח א'). וְרִי אֱלִיעֶזֶר בֶּן פִּדְיָה דּוֹרֵשׁ עַל
הַחֲתוּב וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שֶׁם כָּל הַיָּמִים, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
בֵּין חָרֵב בֵּין אֵינוֹ חָרֵב לֹא, זֹה שְׂכִינָה מִמָּקוֹמוֹ.

(1) „בִּירוּשָׁלַיִם” כִּדְּ עֵשִׂיכִי פֶרֶסְמֵנוּ מֵאִמֶּר גְּדוֹל אוֹדוֹת
הַשְׁדִּיד הַקְּדוֹשׁ וְהַעֲתִיק הַזֶּה וְכָל מִי שֶׁעָבְרוּ עָלָיו, סֹרֵר
הַתְּפִלוֹת וְהַקִּינּוֹת הַמְּסוּרוֹת וְהַהֲגָדוֹת, וּסְפָנֵי שְׂכּוֹתֵל הַמַּעֲרָבִי
הוּא מִשְׁאֵת נֶפֶשׁ כָּל-אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאֵרֶץ וְשֶׁכְּנֹלָה לְבֶן הַנֶּגֶב
נִתְּנִים מִיָּה תַּמְצִית מֵהַמֶּמֶר בְּצִירוֹף שְׁתֵּי תַּמּוּנוֹת שֶׁעַל יָדֵן יִגְלֶה
לְעֵינֵי הַקּוֹרֵא גַם הַחֲלָקִים הַמְּבֹסָּסִים בְּכַנְיָנִים וְגַם חֲלָקֵי הַיּוֹתֵר
גְּדוֹל הַקְּבוֹר מִתַּחַת לְהַקְרָקַע הַנּוֹבְחִית.

ובמדרש שיר השירים דרשו רז"ל על חבתוב
הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל המערבי של
בית המקדש למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב
לעולם, ושער הכתן ושער חולדה לא חרבו לעולם
עד שיחדשם הקב"ה, ומובא גם (בשינויים קטנים)
בבבב"ר (פ"א ס"ג) הנה זה עומד אחר כתלנו זה
כותל מערבי של ביהמ"ק שאינו חרב לעולם למה
שחשכנה במערב, והנה אע"פ שבשניהם כתוב
של ביהמ"ק, בכל זאת המציאות תוכיח שאי
אפשר לנו לפרשם על כותל המערבי של ביהמ"ק
שהרי אדרייגוס חתריב את ביהמ"ק כלו עד היסוד
בו ובנה על מקומו היכל לאליל יופיטר, ובוודאי
שבונתם חיתה על **כותל המערבי** של
חומת הר הבית שנאמת נשאר קיים, גם
במדרש שוחר טוב י"א על פסוק ח' בתיכל קדשו
מובא, המאמר אין חשכנה זוח מכותל המערבי של
ביהמ"ק שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו ושם נוסף
וכן הוא אומר ויענני מחר קדשו סלח אע"פ שהוא
הר בקדושתו הוא עומד, א"ר אלעזר ראה מה בתיב
כי עתה תצאי מקריח ושכנת בשדה (מיוכה ד')
ושכנתי בתיב שאף על פי שחרב שכנתי עומדת
שם, ועל יסוד הררשות האלה פסק הרמב"ם ז"ל בת'

בית הבחירה פ"ז שנים בזה"ז שכלנו מטאים מפני
חסרון אפר פרה אסור לנו לכנוס בעזרה, וגם הראב"ד
שם אינו משיג עליו בעיקר האיסור בזה רק
שלדעתו אין בנת איסור כרת.

מהותו ומראהו.

הכותל הזה לאמר חשמה ממנו, שאצלו יש לנו
הזכות לבוא ולחתפלל, הנחו חלק מכותל המערב של
החומה שהקיפה לפניו את הר הבית כולו, וכחיום חלק
ממנה, (לא כמו שחשכו רבים שהנחו כותל המערב
של חומת העזרה), ולפ"ז מותר לנו גם כחיום בחיותנו
מטאים לגשת אל הכותל הזה בלי כל חשש ופקפוק.
הכותל נמשך לחלאה ממקום התפלה עד קצה
הדרום ולצפונה נמשך רק מעט עד הסחכמה שאצל
שער החאראם הנקרא באב אל-שלשלה (שער
השלשלת) ומשם וחלאה לא נשאר ממנו מאומה
בעל הקרקע חגבחות, ובמקום הזה הוא מוקף בבנינים
והצרות של אנשים פרטים.

אורך כותל המערבי הוא 28 מטר, ובה
ע"ס חלקיו המוקפים מבניני המושלימים אשר משני
עבריו 48 מטר, לפניו יש מבוא שאינו מפולש תחת
3,60 מטר ומרוצף באבנים, וקרקעיתו נמוכה מקרקע
הר הבית בעומק של 25 רגל, ועל המקום הזה יש

לנו זכות חוקה קדומה להתפלל ולשפוך שיח ביום
ובלילה, בלי ספריע, והוא הנהו המקום האחר
שבבחינת זעיר אנפין אפשר לכנותו בשם קבוץ
גליות" כי בחימים קבועים לתפלה מלא תמכוא
הזה מבני ובנות כל העדות והטפלות השונות
תושבי עיר"ק הבאים לבקרה.

בתחתית הכותל מעל הרצפה הנבחרת קבועים
תשעה נדבכים של אבנים גדולות, והאבנים של
חמשת הנדבכים התחתונים מפוצלות בקציהן, (קשוח
הנהוג בכל הבנינים שבימי הבית השני), וארבעה
העליונים חלקים, אך אין ספק שגם הם בימי הבית
השני, ולמצער בימי הורדוס, מוצאם.

אך כל אבן של תשעת הנדבכים התחתונים
בערך 1,50 סתר ונבחה כסתר ויותר, ושתיים מחנה—
האחת בקצהו הצפוני וחשניה בקצהו הדרומי—ארבן
מארבעה עד חמשה סתר. מעל לתשעת הנדבכים
האלו מסודרים ארבעה נדבכים אשר אורך כל אבן
סהם רק בחצי סתר ונבחה של כל הארבעה נדבכים
יחד רק 2,20 סתר, וחלק הזה איננו עוד בימי
הבית השני כי אם בימי אדריינוס, וכל האבנים
האלו מונחות בלי כל חבור של מיט והומר ביניהן
ובכל זאת מחוברות הן אשה אל רעותה באופן
נפלא, ועל גבי ארבעה הנדבכים האלה מסודרים
עוד אחד עשר נדבכים מאבנים רגילות אשר נבחה
כולם יחד רק 4 סתר, וחלק הזה הוא בלי ספק
מבני ממשלת הערבים, ולפיכך עולה נבחה של הכותל

כולו מעל חקרקע הנבחרת שמנה עשר סתר שחוא
כשתים עשר קומות איש, ומראהו מעורר בלב כל איש
מאחינו הסתבונן עליו—וביחוד בפעם הראשונה—
רגשי כבוד ועז תונה ותקיה גם יחד.

חלק הכותל שמתחת להקרקע הנבחרת.

בהשתדלות החברה לחקירת א"י (Palestine
exploration Fund) נודע לנו גם מהות חלק הכותל
הקבור מתחת להקרקע הנבחרת שתנהו גדול פי שנים
מהחלק העתיק שמעל הקרקע.

בשנת תרכ"ז שלחה החברה הנ"ל את המהנדס
מר וארן להתחקות על עתיקות העיר וביחוד על
סקום המקדש והוא חפר ארבע חפירות במקומות
שונים בקרבת הכותל ועי"ז נגלה שמתחת להקרקע
נמצאים עוד תשעה עשר נדבכי אבן הגדולות
באבני תשעת הנדבכים התחתונים שמעל להקרקע.
והנדבך התחתון קבוע בתוך הסלע של עמק
הטירוף ויון שחנביל את הר המוריה והפריד בינו
ובין הר ציון; רק שבמשך הזמן הוצבר פה דומן
ועפר בנובחה של 42 רגל.

חלק הכותל שמתחת למקום התפלה.

כאשר אמרנו גמשיך כותל המערבי לחלואה
מקום "התפלה" עד קצהו הדרומי, מקצת מהחלק
הזה מוקף בחצרות של חמשלימים, וחלקו היותר
דרומי הנהו גליון לאמר שאין לפנינו שום בנין, ונבאר
את הדברים המציינים את החלק הזה.

שער הנביא (כפי התרים בשם שער ברקלאי).

באחת החצרות הנשענות לחותל נראה בחומת
בנוכה 1 מטר מעל פני הקרקע ששקוף שער
ישן. המשקוף הזה מתפשט על פני נוכח של שני
נרבכים, גבהו 2 מ. וארכו 7,80 מ. רוחב הפתח
שמתחתיתו הוא 5,70 מ. וגבו 8,80 מ. (כאשר
נתגלה ע"פ החפירות). המפתן איננו עוד פה אך
סקום הנחתו היה בנוכה של 2370 רגל מעל פני הים
ולפי"ז היה גומך 8 מ. ממפתני השערים שבחומת הדרום
ודרך השער הזה נכנסו מתחת להקרקע הנכחית של הר
הבית במרחק 20 מ. ואח"כ פנו לצד דרום בשביל ארוך
17 מ. ורחב 2,40 מ. ומשם עלו במדרגות להר הבית.

שער המערבים, (סתום) וקצה הכותל.

השער הזה קטן ופשוט רחבו רק 2,20 מ. וגבו
3,80. פתחו עגול מלמעלה בקשת, ולפניו אין כל
אולם ופרוזדור לא מכפנים ולא מבחוץ, ומדרגה מובילה
סרובע המערבים הנמוך—לשער הזה, ובמקום האולם
הפנימי עומד בצד ימין כותל החולך לצד מזרח.

משער המערבים והלאה לפאת דרום במרחק
36 מטר אי אפשר לראות את הכותל כי בנינים
נשענים לו, אך כאשר חפרו האנגלים מתחת לקרקע
הבנינים הנזכרים מצאו כי גם פה ידמה הכותל בתכונת
בנינו ובגודל אבניו וסתותן לחלק של כותל המערבי,
והנרבכים הולכים תמיד במדה אחת וקצב אחד.
ואחרי כלות הבנינים נראה הכותל שוב לעינינו עד

קצה ושם ישנם רק נני ירק קטנים ובזכנים קדומים
נחת להתפלל שם:

זכני הבקור והתפלה.

בזמן הזה שעייק נתרחבה ונתגדלה. אין לך כמעט
יום ושעה בכל ימות השנה שלא ימצאו מספר אנשים
שופכים אשחם אצל כותל המערבי, אך הזמנים
הקבועים לתפלה הם: (א) בערב ושב ותיחוד
בע"ש שמברכין החדש, ואז מלאה המבוא שלפני הכותל
סאנשים נשים ומפ"ח מצות היום ואילך, ושם יתפללו
תפלת מנחה בציבור ואת התפלה הקבועה ויש ששוהים
שם עד לפנות ערב ויקבלו שם את השבת ומתפללים
תפלת ערבית. (ב) ערב ראש חדש. (ג) ערב
חג המסח מאחרי הצהרים ואילך מלא המבוא
סאנשים, ועל התפילות הנחונות יוסיפו סדר קרבן פסח.
(ד) בשלש רגלים בכל ימי החג ותיחוד היום
הראשון והאחרון (של החג) מרכה העם לבוא, מחם
מתפללים שם תפלת מוסף במנינים שונים ואלה שבאים
אחר התפלה אומרים תפלת ומפני המאינו, מלך רחמן
וכו'. (ה) סיון בתמוז עד ט' באב בהימים
האלה ילכו הרבה מבני האשכנזים לוטר תיקון חצות.
ובתשעה באב מלא המקום הזה מהתחלת הלילה חמון
אנשים ונשים, ובחצות הלילה יבואו חמון רב
מבני האשכנזים וישבו לארץ ויאמרו תקן חצות
ותקן שלש משמרות, והמחזות הזה הוא היותר מעצב
ומעורר תוגה, ולמהרתו בבקר מלא חלק היותר

נדול מהמבוא מנשים מקננות ואנשים יבואו רק מעט
לומר קנות ביחיד, ויש שבאים בכנופיה לומר את
קנות ר' יהודה הלוי, ציון הלא תשאלו וכו' עד
הסוף. (ה) בראש השנה מחצות היום ואילך, (וביהוד
סרבים או הנשים לבוא). (ט) בערב יום הכפורים
מעלות השחר ואילך יבוא המון רב, של אנשים נשים
וטף להתפלל שם תפלה שחרית או מנחה, התפלה
הקבועה (בשערי דמעה) יחד עם אמירת מזמורי תהלים.
בחזן האחרון וחלו מספר מערת האשכנזים הסידים
ללכת בכל יום להתפלל תפלת מנחה וערבית. וחברת
תהלים שולחת בכל יום הרביעי מנין אנשים לומר כל
ספר התהלים בנעימה. מלבד הזמנים הקבועים האלו
ילכו יושבי עיריך לשפוך שיחם במקום הזה על כל
צרה שלית אם בהמון על צרת הרבים כמו עצירת
נשמים ארכה, מנפה, מזירות קשות (ולפעמים תוקעין
גם בשיפור לפני י"ג מדות) או יחידים על צרת נפשם
או קרוביהם ומיורעיהם שכחורל, (ומשיגים שם תמיד
מנין אנשים להתפלל בעד שכר מועט) ותקותם
תשעשעם כי תפלתם תקובל כרצון כתפלת שלמה המלך
כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם
לכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגע לבבו,
ופרש כפיו אל הבית הזה, ואתה תשמע השמים
מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל
דרכו אשר תדע את לבבו. כי אתה ידעת
לבדך את לבב כל בני האדם.

דר. א. צפרוני

על דבר השם "ארץ ישראל"

בשם "ארץ ישראל" אנחנו מצינים עכשיו את
הארץ הנקראת בפי היונים בשם "פלסטינה" ובאופן
זה אנחנו מכניסים לכלל ארץ ישראל את ארץ
פלשתיים על חוץ ים התיכון ומוציאים מן הכלל
הזה את החלק הצפוני הנקרא בפי היונים בשם
"סוריה", אע"פ שבזמנים שונים גם הוא היה בידי
היהודים ברובו, ונהשב אז לארץ ישראל. אולם המושג
ארץ ישראל לא היה תמיד אחד, גבולות הארץ
שנמצאת בידי היהודים היו שונים בזמנים שונים
יחד עם השתנות הגבולות השתנה גם המושג ארץ
ישראל. בזמן בית ראשון לא היה עוד השם הזה מצוי
כלל, את כל הארץ קראו אז בשם ארץ כנען-החלקים
השונים קראו על שם אותו השבט, שהתישב שם.
אמנם כבר בשמואל א' י"ג נמצא שמוצאים, וחרש
לא ימצא בכל ארץ ישראל, אולם פה המושג
הנכונה היא: בכל גבול ישראל במקום: בכל ארץ

ישראל¹). מפני שבזמן כתיבת ספר שמואל² לא היה עוד מקום להשם ארץ ישראל. הרבה ערים היו אז עוד בידי הכנענים, כמו בפנים הארץ ככה גם על הגבולים הצפוני והדרומי³ ואי אפשר היה עוד לדבר מארץ ישראל בתור הטיבה אחת.

בזמן שלמה המלך אמנם נכבשה כבר כל הארץ ע"י היהודים, אולם מכיון שאחרי מותו נחלקה הממלכה ליהודה וישראל, אי אפשר היה לצין את כל הארץ בשם אחד, כ"א השתמשו בהשמות: יהודה ואפרים. רק אצל יחזקאל, שחי בזמן גלות בבל, אנו מוצאים את השם ארץ ישראל אולם גם אצל יחזקאל אין המושג ארץ ישראל קבוע ומסוים, פעם הוא מזכיר את א"י יהוד עם יהודה⁴ ופעם יחד עם הנלעד⁵ ורק פעם אחת הוא מציין כנראה את כל הארץ בשם זה⁶. במשנה ותלמוד משתמשים כבר במעט רק בשם ארץ ישראל, אולם פה אנחנו צריכים לחלק

- (1) עיין הערת קיטל להפסוק הזה בהוצאת התנ"ך שלו.
- (2) לערך בימי דוד ולא יאוחר מזמן שלמה.
- (3) שופט' א' כ"ו והלאה ועיין וינקלר: Geschichte Israels in Einzeldarstellungen I. עמ' 216, ובורי: Die altisrael. Religion עמ' 49 והלאה.
- (4) יחזקאל כ"ו י"ו.
- (5) שם כ"ו י"ח.
- (6) שם כ"ו ב' ועיין שי"ד ערך מלין, ונייבויער: La Geographie du Talmud עמ' 5.

בין החלכת ותחיים. להלכה הרהיבו את גבולות ארץ ישראל עד כמה שאפשר⁷. ביחס למצוות ידועות חשבו לא"י את כל חלקי הארץ שנמצאו פעם בידי היהודים⁸. והנה גבולות א"י התרחבו ביחוד בזמן שלמה המלך, שאז היתה הארץ בידי היהודים מנחל מצרים (ודי אל יעריש) בדרום עד הר החר או מור אמנה (Taurus Amanus) בצפון ונהר פרת עם העיר תפסח (Thapsacus) בצפונית מזרחית⁹. הגבולים האלה מתאימים גם להבטחת ה' לאברהם: לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים ועד הנהר הגדול נהר פרת¹⁰, הבטחה שנשנתה אחרי כן ליהושע בן נון: מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד חים הגדול יהיה גבולכם¹¹. בגבולים אלה מציינים א"כ חכמי

- (1) עיין תרגום יונתן לבמדבר ל"ד ג' י"ג ועיין מה שכתב הפרופ' קרויס במאמץ שריפט ביד 39 עמ' ו"ג ועמ' 49 והילדסהיימר Beitrage zur Geographie Palastinas עמ' 8.
- (2) עיין מה שכתב מאיר איש. שלום בירושלם של י"ג תרמ"ז עמ' 70 והלאה ועיין בהספד מחקרי ארץ אבותינו ישראל הורוויץ עמ' 6.
- (3) עיין בנצינר: Die Bücher der Konige עמ' 22 ורוד מרישש Palestina handbuch עמ' 9 ומאיר איש שלום שם עמ' 103.
- (4) בבאשית כ"ו י"ח.
- (5) יהושע א' ד'.

התלמוד את ארץ ישראל לענין הלבנות ידועות⁽¹⁾.
אולם בחיים קראו לפעמים בשם ארץ ישראל רק
את החלק הדרומי של הארץ עד הנליל תחתון
כמו שמראה מאמרו של ראב"ש בב"ר: נוח לו
לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל ולא לגדל
תינוק אחד בא"י⁽²⁾. לפעמים קראו בשם א"י או בשם
מערבא את כל הארץ עד הר אמנה בצפון ונחר פרת
בצד צפונית מזרחית⁽³⁾.

- בזמן התלמוד בידוע השתדלו להעמיד את ארץ
בבל במדרגה אחת עם ארץ ישראל ולפעמים מצאו
בה גם יתרון על א"י בענינים שונים. אולם החלוק
בין בבל ובין א"י לא רק שלא נמשש כ"א הובלט
עוד יותר. החכם נריץ היה הראשון, שמצא שבזמן
התלמוד קראו בשם א"י גם את בבל מפני החבה

(1) חלה פ"ח מ"ד שביעית פ"א מ"ו, הלכה מהגבולים האלה
לא קלבו חכמי התלמוד ולא נכונה היא דעתו של דוד פריש
האומר (Palästina handbuch עם' 5 הערה 2). שמפני
שבהמחל ה' לאברהם לא מסומן הגבול המזרחי והמערבי
של א"י חשבו לא"י את כל הארצות והאיים למזרח ומערב
של ארץ ישראל האמתית. עיין מה שכתב נגר פריש הפרופ'
שמואל קליין: Zeitschrift-des deutsch. Palästina-
vereines כרך 38 חוברת 4 עם' 224.

(2) בב"ר פ"ב.
(3) כמו שמראה מאמרו התלמוד: מערבא כמערבא סתרא
וכא פרת (שבת ס"ה ע"ב, נדרים ע' ע"ב) ועיין מה שכתב
מאיר איש שלום בירושלם כרך שני עם' 76.

אין גלגל
זאת היתה

הגדולה שרהשו אז להארץ הזאת⁽¹⁾. דוד פריש הולך
חלילה ואומר שבשם א"י קראו בזמן התלמוד לא
את ארץ כנען כ"א חלק מארץ בבל, שבו ישבו
היהודים בזמן התלמוד⁽²⁾. אחריו בא הפרופ' שמואל
קרויס⁽³⁾. וסראה בראיות שבאמת נקרא בזמן התלמוד
חלק ממסופוטמיה בשם א"י.

והנה חוץ ממה שדבר זה מתנגד לרוח התלמוד
בכלל, המעמיד תמיד את בבל נגד א"י גם הראיות
שחובאו מחכמים האלה אין להן יסוד. הראיה
העקרית של נריץ וקרויס (פריש איננו מביא שום
ראיות) הוא המעשה הנסופר בב"ר⁽⁴⁾; "רב אמר
להי"א בריה בנה לי בית בא"י. אמר לו להי"א אמר
לו מעברת נהרא בנה". מזה הם הפצים לחוכית.
שבשם א"י נקרא איזה חלק מארץ בבל. אולם
בהמלים: "מעברת נהרא" הכונה על העבר המערבי
של נחר פרת, שאותו חשבו באמת חכמי התלמוד
לא"י, מפני שבזמן דוד ושלמה חיה הוא שייך ליהודים.
גם בתנ"ך קוראים בשם עבר הנחר את הצד המערבי

(1) תולדות ישראל (תרגום שפ"ר) חלק ב' עם' 342
(2) Palästinahandbuch עם' 6
(3) Zeitschrift des deutsch. Palästina-
vereines כרך 38 עם' 225 ועיין גם Jewish Encykl
כרך ב' עם' 404.
(4) בב"ר פרשה מ"ו.

של נהר פרת, כמו שמראה הפסוק: כי הוא נודח בכל עבר הנחר מתפסח ועד עזת. ⁽¹⁾ ראי' עוד יותר קלושה היא הנמרא בסנהדרין י"ז ע"ב: "דיינו נולה קנא דייני דארץ ישראל ר' אמי ור' אסי דייני דפומפודיתא רב פא בר שמואל". מהעובדא שארץ ישראל נזכרת פה בין נולה ופומפודיתא הפך קרוים לתוכיה שארץ ישראל פת היא איזה חלק מארץ בבל. אולם ר' אמי ור' אסי ידועים בתור אמוראי ארץ ישראל, שמושבים תיה במכוריה ⁽²⁾ וע"כ מראה הפתגם התלמודי הזה נגד קרוים שבשם א"י קראו באמת את פלשתינה ולא חלק מארץ בבל. הראיה השלישית שמביא הפרופ' קרוים הוא מהספר יוחסין לר' אברהם זכות (דפוס לונדון עמ' 245) המספר בשם ספר דברי הימים לנוצרים שבר כוכבא ברה למסופוטמיה שהיא ארם נהרים וארץ ישראל, ששם ישבו הרבה יהודים. ⁽³⁾ גם הראיה הזאת איננה מראה כלום.

(1) מל"א ה' ד' ועיין בנצינר, Die Bücher der Könige עמ' 22 ועיין נחמיה ב' ו' ופ' (2) גיטין נ"ט ע"ב: ר' אמי ור' אסי חשיבו דא"י ובברכות ה' ע"ב נאמר: ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי בנישחא במכריא לא הוו מצלי אלא ביני עמודי ועיין מבוא הירושלמי לר' זכריה פרנקל עמ' ס"ג ועמ' ק'. ושמואל: Einleitung in den Talmud עמ' 104 ודורות הראשונים לר' יצחק הלוי כרך ב' עמ' 232 ותראה. (3) בדפוסים אחרים חוץ מדפוס לונדון לא מצאתי את המאמר הזה.

כונת בעל ספר יוחסין היא שבר כוכבא ברה למסופוטמיה שהיא ארם נהרים, ולארץ ישראל כי למטה הוא אומר שהספור הזה מתאים עם דברי חז"ל ע"ד חורבן ביתר. ברור ניכר הדבר, שבעל ספר יוחסין טעה בחשבו שארם נהרים היא מסופוטמיה. כי באמת ארם נהרים הוא המקום המשתרע לצפונית מזרחית מחללת סוריה (Cölesyrien) עד נהר פרת וזה המקום הנקרא במצרית בשם (Naharina) ובכתבי תל אל אמרנא בשם (Norima) ⁽¹⁾. בעל ספר יוחסין הלך בזה בשטת רש"י וחכמי ימי הבינים. אולם בתנ"ך ותלמוד מצין השם ארם נהרים לא את מסופוטמיה כי את מערבנו של נהר פרת. והוא נקרא באמת בשם א"י בתלמוד, מפני שהיה שיך לארץ ישראל בזמן דוד ושלמה. אי מובנה לנשרי

(1) עיין מה שכתב אדוארד מייסר בהירחון : Zeit-schrift für altt Wissenschaften עמ' 167 ומאיר איש שלום והלאה והילצינר: Genesis עמ' 100 ותראה. הצורה נהרים איננה צורת בירושלם כרך ב' עמ' 100 ותראה. הצורה נהרים איננה צורת המספר הזוני כ"א היא מראה על תבונת הארץ כמו מצרים ירושלים. עיין גיוניוס בספר הדקדוק שלו הוצאה 27 עמ' 244. גם החכם גייבוער בספרו La Geographie du Talmud עמ' 2 טעה בזה באמרו, שמוריה מרכבת מסופוטמיה וארם צוכא הארצות שכבש דוד ובאמת לא כבש דוד מעולם את מסופוטמיה כ"א את ארם נהרים כלומר מערבנו של נהר פרת עד חילת סוריה.

היא השערתו של הפרופ' קרויס שהחלק הזה של בבל שנקרא בשם א"י נקרא גם כן בשם יהודה. *Judaia*. או ארץ היהודים בחברית החדשה. הוא מראה על מקום אחד בספר מעשי השליחים (1) ששם נאמר: פרתים ומדים ועילמים ויושבי מסופוטמיה, יהודה וקפודקיה. העובדא שיהודה *Judaea* נזכרת פה בין מסופוטמיה וקפודקיה אי אפשר לפי דעתו לפרש באופן אחר, אלא אם נאמר שבשם יהודה נקרא פה חלק מארץ בבל וזה הוא אותו החלק הנקרא בתלמוד בשם ארץ ישראל. אולם גם פה לפי דעתי חבונה היא לא על חלק של ארץ בבל כ"א על ארם נהרים, כלומר על מערבו של נהר פרת עד חילת סוריה שאותו חשבו לא"י, כמו שראינו כבר, מפני שהוא היה שייך לא"י בזמן דוד ושלמה. ואותו באמת אפשר לחשב בין מסופוטמיה מצד אחד וקפודקיה מצד השני. היוצא מדברינו הוא שאין שום יסוד לתחשורת שבבל או חלק מסנה נקרא בשם א"י, כ"א אע"פ שהרחיבו בזמן התלמוד את גבולות א"י עד כמה שאפשר, אולם לא הרחיבו אותם יותר מהגבולים הנזכרים בהבטחת ה' לאברהם, ושהם באמת היו גבולי א"י בזמן דוד ושלמה.

(1) מעשי השליחים II 9'

ש. רפאלי.

מחיי הפלחים* הפלח באחוזתו

הפלח זהיר תמיד בעת סקה ומסבר בשדה אחוזה לכתוב בשטר המסר כי הקרובים והיורשים מותרים על כל זכויותיהם. — והזכויות האלו הן: משפט חנאוּלה* הנזכרת אצל ירמיה בקנותו את השדה בענתות (ירמיה ל"ב) בערבית קוראים לחזקות החוא בשם "חאק איל בידא" ולכן תמיד יכולים היות ערעורים על הקניות אם בעת המסר היו קרובים או יורשים קטנים שאי אפשר להם לחוות דעה, ורק כשיגדלו יסבו תלונות ומענות שונות. —

עד שנת תרל"ב לא היה להפלח שום שטר מסר על אחוזתו, די חיתה חסונה איש מפי איש שהאחוזת ירושה היא לו מאבות אבותיו, ועם המסורות האלו התחשבה הממשלה המקומית. — מוכן כי אז

(*) עפ"י מקורות שונים וביחוד מסאמריה של החכם בלדנספרגר ברבעון האנגלי לחקירת א"י. —

שור בכל תקפו הכלל : כל מאן דאליס נבר-
ולפעמים קרובות מאד נקרו קמטות ומריכות ותושבי
כפר אחד לקחו בחזקה אחת הכפר היותר חלש
ומלחמות עד שפך דם היו לחזון נפרץ. ותושבי הארץ
הזקנים עוד זוכרים היטב את דברי המריכות שהיו
בין הפלחים בכפר „קרית אל ענב“ היא „אבו נוש“
עם שכיניהם בני כפר „בית מישור“ הראשונים חשבו
את האחרונים לעבדים שפלים, ולא נתנו להם להרים
ראשם ולדרוש זכות אחוזותיהם שננזלו בגלוי.

כאשר יצא החק מהמשלה שכל בעל אחוזה
ישיג שטר מקנה כדת נמצאו רבים מהפלחים שכחשו
ולא הודו שבעלי אחוזה חמה למען שלא יהיו
מוכרחים לשלם מכס שטרי המכר בחק. והמשלה
לקחה את האחוזה האלו ותסב אתהן לרכוש המשלה
ויהיו הפלחים אחרי כן מהצועקים ואינם נענים.— גם
נמצאו אז רבים שמכרו את אחוזותיהם. ושליש אחוזת
כפר בית דגן נמכר אז להאיפנדים ביפו.

עד כמה שהיו מעלימים או הפלחים לפעמים
את אחוזותיהם יעיד הספור הזה :

פעם אחת נמצא איש חרוג על חלק האחוזה
חשייכת לכפר קטרה, הנבול המבדיל בין כפר מונתר,
המשלה כמנחנה או תפשה את ראשי כפר קטרה

ותשימם במאסר, ויכחישו בני כפר קטרה כי האחוזה
שייכת להם, ויתאמצו להוכיח שהיא שייכת לכפר
מונתר. המשלה בתפצה לעשות קץ לתענין הזה.
הכריחה את ראשי כפר מונתר לקבל שטרי מכר על
האחוזה הזאת ואחרי כן חנישה אותם למשפט עיד-
הרצה, וכאשר נגמר המשפט והצדדים נשתוו ביניהם
אז החלו בני קטרה לערער על שטרי המכר שהמשלה
נתנה לכפר מונתר ויתבעו חזרה את אחוזתם, אבל
לשוא, המשלה לא הפצה בשום אופן לשנות את
החלטתה והאחוזה נשארה לחמונהרים עד היום הזה.
הפלח שאין לו צמד בקר לתרוש ולפלה אדמתו
איננו נחשב כלל לבעל אחוזה ולפעמים קרובות
יקרה כי יקחו ממנו את אחוזתו. ויתנוה לפלח אחר,
גם לו יהיה זר, ובלבר שצמד בקר לו. היה מקרה
ולכפר „קביבי“ בא פלח ומשפחתו עמו וגם צמד בקר
לו, ויבקש לתת לו אחוזה ונחלה אתם, חשיך של
הכפר נתן צו על אחד הפלחים. בעל בית ונחלה
שארין לו צמד בקר משלו, לפנות ביתו ונחלתו לחגר,
ויצעק הפלח מר כי את הבית בנה בידיו בעצמו,
וכיצד ישהית את נחלתו וימסרנה לנכרי ולא תועילו
לו צעקותיו עד שהכטיח כי ילך מיד אל השוק להשיג
צמד בקר ולחפלה חגר נתנו אחוזה אחרת והפלח בן

הכפר שם פעסיו למלח שמה השיג בחלואה כסף ויקן לו צמד בקר וינהיגם אל הכפר. מרם שנכנס אל הכפר, הסיר מראשו תרבושו ומצנפתו, וישיטם בקרן השור, ועל השאלה מדוע הוא עשה ככה השיב: כי היום נוכח כי לכל הכבוד של בעל בית ונחלה ראוי אך השור, ובכן: הבו כבוד להשור! —

אם הפלה עוזב את הכפר לזמן רב אם בחטאו לפני הממשלה ונתחייב חובת גלות או נודד בארצות אחרות, אחוזתו תמסר לאחר, אבל כששב מגלותו ישוב אל אחוזתו. כדבר הזה מוצאים אנו ג"כ בבח"ק (מלכים ב' ה') "ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה וכו' ויתן לה המלך סרים אחד לאמור השב את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה". צמד בקר נקרא בערבית פדן אבל גם הארץ מתחלקת לפדנים. פדן אדמה נקראת אחוזה שבצמד בקר אפשר לחרשה בשמנה ועשרים יום.

גם בבח"ק מוצאים אנו "צמד הבקר" אצל שאול (שמואל א' י"א) ואצל אלישע בן שפט (מלאכים א' י"ט) וצמד שדה במלחמת יונתן ונושא כליו (שמואל א' י"ד) אחוזה סתם לחרישה נקראת בערבית "וואתאה". — בהעסק תחולק האדמה בחבל, וע"ז

כון עסום (ז' י"ז) "ואדמתך בחבל תחולק". — לאחוזות השדה יש שמות מיוחדים על פי המקום שבו נמצאות, על שם המעורות העצים החורבות וכדומה. בין אחוזת ואחוזה עשוי חריץ שנקרא בשם "תאחם", ובו מונח לסמן. אבן גדולה או ערמת אבנים וחסטן הזה נקרא בשם "מעווארא", והוא משמש לגבול בין אחוזת לאחוזה. —

המגרשים הקטנים המעודרים בקוצים או בפרי הצבר נקראים בשם "חאקורה" הקוצים או עלי הצבר הגנה הטח בפני העצים והכבשים שלא ישחיתו את הירקות. שעל פי הרוב יגדילו בחחאקורה. —

מגרש פתוח בלי נדר ושתוא ריק על פי רוב מצמחים ונטיעות נקרא בשם "כאלית" מלשון "כאלה" מקום שטם. —

המדבר נקרא בשם "כארועת". אדמת בור לא ירועה נקראת בשם בר *

(*) ואולי מזה יהיה מובן הכתוב "נשקו בר פן יאנף" (תהלים ב') כמנהג הקדמונים כשהיו מביאים הדורן למלך היו מנשקים את הקרקע לפניו ומכה מצאו גם על מצבת שלמנאסר חמונת יהוא מלך ישראל בהנישו מנתה למלך אשור מנשק את הקרקע לפניו.

„פלח" יקרא אך בעל האחוזה ועוזריו נקראים בשם „קתרום".

לפני התחלת החרישה תערך תפלת מיוחדת ע"י הכתיב (חזן הכפר) ובכפרים נוצרים ע"י הכומר, ואם אין זה בכפר אז בעל האחוזה בעצמו מברך תברכה הידועה: „בשם האל הרחמן ורחמים" — ותעבודה מתחלת במחזן, עזה יחוגו חגיגה מיוחדת בכל זמן התחלת תקופה של עבודת האדמה, החגיגה הזאת נקראת מולוד ובעל האחוזה מזמין לכבוד היום „כתיב" אחד או שנים ואחרי העריכו שיר תודה לאללה יזבח וזבח ויעש סעודה שלמה לכל המזמנים. החרישה וחזריעה תחל באור הבוקר ויפסיקו כשעה לפני הערב שמש באדמת המישור, ואם הכפר לא רחוק יביאו כלי המחרשה אל הכפר או אל האהלים אשר על השדה, ובמקומות החרים, יסתירו את המחרשה במקום מסוּתר מעין עוברים ושבים. הויכול אצל הפלחים נהוג באופן פרימיטיבי ופשוט, מביאים את הזבל ומפזרים אותו על האדמה המיוחדת לעבודה, או באופן עוד יותר פשוט, מביאים את העדר על האחוזה לשבועות אחדים, וחגללים שטטילים שמח היא הויכול היותר טבעי. באחוזות אשר על החרים משלטים הבעלים לרועי צאן ובקר למען

יביאו את בהמותיהם ללילות אחדים למען חטיל את גלליהם, ובשכר זה יקבלו רוטלים אחדים של קפה או סוכר. —

הפלח משתמש בחגללים גם להסקה, מערבים את הצואה עם קש ותציר ועושים מהם עוגות עגולות, סיבשים אותן על קירות הכתים לנגד השמש וחיו העוגות הן להסקה כמו פחם. הלחם יאפה על פי הרוב בתנור מוסק מעוגות כאלו, ומוכן כי מדקדקים שהלחם לא יגע בתך, יחזקאל (ד' י"ב) נבחל בראשונה בשמעו מצות ה'. ועונת שערים תאכלינה והיא בגללי צאת האדם תעננה לעיניהם. — ונפשו שבח למנוחתה כשאמר לו ה' „ראה נתתי לך את צפיעי הבקר תחת גללי האדם ועשית את לחםך עליהם". —

גם הפלח יתעב גללי אדם ולא יטמא את תנורו בהם. —

חגללים שאינם ראויים לעשות מהם עוגות להסקה יאוספו לחמרים חמרים, וחזון נפרץ הוא לראות סביב הכפרים תילים מתנשאים כמו מגדלים. —

מעשה ואורחה באה ממזרים ותעבור על כפר בית דגן ויראו האנשים את המגדלים האלה צפויים ועומדים ויחשבו למצבות על קברי קדושים.

וירדו מנגליהם ויטרעו בך ויתפללו — כדמיונם —
לפני הקברים הקדושים הראשונים שפגשו בדרךם על
אדמת הקודש. — ואולי מתכוננים הכתובים (יומיה
ח' ב'; ט"ז ד'; ט' כ"א) הדומן על פני האדמה, בדומן
על פני השדה להזבל הזה. — המזבלה אצל כל
בפר ובפר היא המקום המיוחד להעני והמסכן לבקש
בה מקום מסתר מקר בימי חגשמים והוא האשפות.
הנזכר בבחיק (שמואל א' — ב' ח'; ותהלים קי"ג ז').
המחרשה בשחיא רתוקה אל צמד בכר נקראת בשם
„אוד", ומתחלקת לחמשה חלקים החלק העליון המוט
נקרא קדמנית, המרכב שעליו רוכב המוט נקרא
רפבת, החלק שעליו סמוכים החלקים האלה נקרא
ריגל, החוד היוצא מהם נקרא סיפת. היד המחזקת
אותם נקראת כפשוטה יד, והעול שנתון על
הבקר יקראוהו „גיד", לא כמו שמשמש העברי במלה
זו לפעולת ההרישה. המחרשה שמשמשים בה אך
בבהמה אחת, בסוס פרד או נמל היא מסרת חלק העליון
הקדמנית ומתחלקת לשמנה חלקים: הניאראת מורכב
על החלק הנקרא רפבת, שמהם תצא הסיפת ונתמך
בהריגל ומחובר אל „היד", מהיד תצאנה מושכות
שנקראות „זימאם", וסאר" ומתן תצאנה שני חבלים
שנקראים בשם „אהבוות" ויען כי אין מתג כפי השור

למשכו במושכות ישתמש החורש „בססאס" — סקל
ארוך ומסמר חד בקצהו שבו יעורר מידי פעם
בפעם את השור שיישר את דרכו והוא „מלמד
הבקר" שבו הבה „שמנר בן ענת" שש מאות
הפלשתים. (שופטים ג' ל"א) לשור אחד במחרשה
ישתמשו במקום „הססאס" במקל יותר קצר שנקרא
„מנכס" שחודו יותר רחב, ובו מסירים גם את רגבי
העפר הנופלים על המחרשה „והמנכס" הוא „הדרך"
שנזכר בשמואל בין חבלים שהיו בני ישראל הולכים
אל הפלשתים ללמוש ולהציב. —

הזורעים יפזרו הזרע מסלוא הפנס בחצי הענול.
יכה יאמרו בשעת הזריעה: „יאללה יא ראב! סיאתו עררב!
יאהגהים איל קלי וואהפי יא ראב! — „אנא אלהים!
מאתים מדות ואם יופחת מהמדה תשלימה אתה אדני!)
העררב היא מדה פרסית, שכבר בטלה מן הארץ ושמה
נשאר לזכרון רק בשירים וחרוזים. — המדה שבה
משמשים היא „הסאה" שמחזקת שלשה רגלים
הימים טובים, או ארבעה רגלים שעורים טובים.

כמות הזריעה תלוי במנכ ערך האדמה אם
שמנה היא יפחיתו, ואם רזה ירבו, באדמת קוצים
ירבו בזריעה למען בער אחריתם. — באחוזות הנפרדות
ומובדלות מוגדרות בנדר זורעים מין אחד בכל האחוזה,

אבל באחוזת הפתוחה לרועה ~~נורע~~ על הקצה את
התורמם שהבהמות מטאסות בו ועוברות עליו לבלתי
נגוע בו. — את תבואות הקיץ הדורה והשומשום זורעים
על פי משפך שהוא מחובר אל המחרשה, ובעוד
שהבהמה נוהגת במחרשה נשפכים הזרעונים דרך
המשפך. —

תבואות החורף הן. חיטה שעורה עדשים, כרשינה
ופולים.

תבואות הקיץ. דורה, שמשום וקטניות (חומס).
החיטה תחולק למינים שונים והן: גורסי:
שבולת של ארבע שורות גרעינים ארוכים, קמה לבן,
אבל אינו נותן תבן טוב לבהמות. — ספרה ספרות ה:
שבולת של ארבע שורות גרעינים קצרים ושמינים, קמה
יפה וגם התבן טוב. — קטרויה: שבולת של ארבע
שורות גרעינים דקים. — אבוחרבי: שבולת של שתי
שורות מראהו כהה והקמה איננו יפה. — כף אל
רקסן: (או דוביה) שבולת של ארבע שורות
גרעינים ארוכים, ושחורים, גדל על פי רוב בעמק
הירדן, והכל הים משנה מראהו לדע. — טובסי:
חיטה לבנה יפה ונקיה. — בלדיה: חטה אמוצה. —
קמה אפתובר: ראשי הגרעינים שחורים. —
קמה נחורני: גרעינים סלאים ולבנים. — קמה

חורני: גרעינים אמוצים הבאים מחורן. — קמה
גורני: (הבאים מעזה) מראהו ורדי כהה. — קמה
גבולסי: הבא משכם. — קמה אנלני: הבא
מגולן. — קמה דיכני: הבא מדיבון (מואב)
נקי—גרעינים ארוכים.

גם השעורה תחולק למינים שונים וחיותה
נורעים הם: פרקדי: שבולת של ארבע שורות
ארוכות. — גורני: שבולת של שתי שורות ארוכות. —
סביני: נקראת כן מפני שנקצרת שבעים יום אחרי
זריעתה (בשבת).

מחייטה מוציאים מעשרה עד שלשים שערים
ומהשעורה לפעמים גם עד מאה שערים (בראשית כ"ז
י"ב) אם מקדימים לזרוע במרחשוון והגשמים מתחילים
בזמנם, ורמשים או צפפים לא ישחיתו את הזרע. —
השעורה הידוקה טרם שנתבשלה אם העשב
יגיע לנכבה של שתי רגלי, יקצרוהו למאכל הסוסים,
וקוראים לו חסילית, ועל פי רוב יצמח העשב ויתגדל
ושבלים יצמיחו ויביאו שעורה מובה. —

החיטה במחוז עזה איננה משובחת ביותר
מפני שהקמה איננו לכן, גם נמצא בין הגרעינים
זואן (זונין כלאים פ"א ט"א) הרבה. —
בארמה זבורית כמו בין החרים תגדל החיטה

וגם השעורה עד הברכים אבל בעמק אפרים יגיעו
עד חמתנים ובהשרון גם עד לקומת האדם.
ובמקומות אחרים בעמק הירדן יגיעו ויכסו סוס ורוכבו.
חדורה תעלה גם היא לפעמים כנובה קומת
האדם, אבל העדשים והקטניות לא יגדלו יותר מחצי
רגל. עדשים וברסנה לא יתנו יותר. טעשרה
שערים ולפעמים עוד פחות. בעמק הירדן יחל קציר
השעורים בניסן וכחבל אשר קרוב להם יחל באייר.
העדשים והשומשים יחלו לקצור עוד יותר בהקדם.
את השעורה יקצרו, בסנגל, הוא, הסנגל ואם
השבלים רכים יקצרו, "החצאר" (הקוצר) כלי הסנגל
כי אם יתלשם ביד ולקציר כזה לא יקראו "חצד"
כי אם "סחל" ואולי על סין קצירה כזו כון ישעיה (י"ז)
והיה כאסוף קציר קטה וזרועו שבלים יקצור אבל על
פי הרוב קוצרים בשלשה מיני כלי קצירה: "החששית"
הסנגל, והקלוש כחראשונה משתמשים לעשב ולשבלים
סצרים. הקוצרים יאכלו פעמים במשך העבודה בשתי
שעות לפני הצהרים נקרא, סבא, ובשעה 2 אחרי
הצהרים נקרא, נהרא. בעל אחוזה גדולה והוא איש
אמיד ויש לו קצירה גדולה יזמין את כל ידידיו
ומכיריו מסביב, החומנה חזאת תקרא בשם "עוניית",
ואחרי העבודה עורך לחמומנים סעודה גדולה.

הנשר הבנוי בין החרים או העמקים נקרא גם
בערבית בשם "נישיר" — פנת האחוזה אצל העמס
נקראת בשם "זויה" (זוית). סוף העמק נקרא בשם
"קאאת". מקום השפך שבו מתקבצים המים מכל
הצדדים נקרא בשם "זשורף". אחוזת המשור אשר על
החרים נקרא בשם "חאקל" הפנה חיותר טובה במקום
החרים ונותן יכול חיותר טוב נקראת בשם "קרן".
זה הוא קרן בן שמן שמוכיר ישעיה (ח' א'). כמו
שאמרנו לעיל חורש הפלח את אדמתו בצמד בקר,
אבל לעתים קרובות ישתמש גם בקוס או בפרד,
וביחוד במקומות החרים. החרישה תחל מיד אחרי
חורש—הגשם הראשון — החרישה הראשונה תקרא
בשם "קצרת" והשניה בשם "תיניאת". הפלחים
נזהרים עד כמה שאפשר לבלתי לחרוש לזרוע בין
קוצים וזה שאמר ירמיה (ד' ג') "נירו לכם ניר ואל
תזרעו אל קוצים".

ואלה שמוכרחים לזרוע בין הקוצים עושים זאת
מפני חננה בעד הדרורים אשר יתנפלו על הזרע
ויאכלוהו. מיד אחרי הזריעה, ואז על הפלח לזרוע
עוד הפעם. —

אבל הפלח מאמין שכשנה שבת מרכים
הדרורים לבוא בשפע, תהיה שנת ברכה יוצאת מן

הכלל, וכה יאמר הערבי:

סִנְתָּ אֵיל זָרוּר, אֵיזְרוּת פִּיל בְּרִי. בשנת הזרורה
תוכל לחרוש גם באדמת בור.

העבודה לתבואות החורף תמשך עד פברואר
(שבת) לעדשים ולשעורים. ואין חורשים וזורעים עוד
את האדמה הזאת עד שיעבורו שמונה עשרה ירחים.
ויחלו בתבואות הקיץ בחדשי נסן ואייר לשנה הבאה.
החורש נקרא בשם "חרתין" או "שאדדין" — באדמת
המישור משתמשים אך בשורים לחרישה, אבל במקומות
התרים ישתמשו גם בפרות, בחמורים, בפרדים ובסוסים
ולפעמים גם בגמל, אבל קשה מאד לעבוד עמו מפני
עקבותיו הכבדות.

בסוף חרש מכת תגמר החרישה והזריעה
לחיתים, אבל כמובן זה תלוי במדת האדמה שיש
לבעלה, וגם במספר הבקר שהוא משתמש בעבודתו.
— באדמת מישור חורשים כל החלקה בשורים למען
תצא החרישה והזריעה במדה אחת, אבל באדמת
תרים מתחילים ראשונה במקומות היותר חמים
ומסותרים מחרות, וגומרים בקצה השדה ששמה
יבושלו באחרונה. — אלישע בן שפט (מלכים א'
י"ט) היה חורש בשנים עשר צמדים, והוא בעצמו
בצמד השנים עשר.

הנשים—בין עניות ובין עשירות, הולכות

אחרי הקוצרים ללקט, וחלקט נותן לאלמנה עניה
די לחם לכל ימות החורף, ואלה שאינן צריכות לזח
סחליפות את לקטן בעופות בשמן או באיזה דבר
שאפשר לסכור בשוק. חלקט נקרא גם בערבית
לקט" וחלוקטות נקראות גם בשם, סיפאתי על שם
שבאות ללקט בימי הקיץ—ישנן אחוזות שהבעלים
מוכרחים פשוט לגרש את חלוקטות האלו שמרבות
לבוא ומפריעות את המנוחה "הגמור" (השומר)
משניח היטב על חלוקטות ההן לבלתי תעבורנה את
הגבול אבל השומר שהוא על פי רוב אחד הצעירים
עוצם עיניו לבלתי ראות, ומתנצל בפני בעל האחוזה!
האם אפשר לצעיר אחד לעמוד נגד צעירות רבות
ילשמוע קללותיהן חרופיהן ונידופיהן? ולכן צוה בועז
את געריז (רות ב' ט"ז) גם בין העמרים תלקט
ולא תבלימוה.

הדישה תעשה על מקום לא גבוה ביותר אבל
מקום מאובן, גם במקום שחרוץ יכול לעזר לפיזור
המוץ. — והיא תחל מיד אחרי שהמטשלה נותנת
הרשות—לאמר אחרי שנגמר המו"ם ע"א העשור,
והפקיד בקר את הכפר ויקח את חלקו, ואך אחרי
שנגמרו כל הסכסוכים בין בני הכפר ובין החוכר
או תחל הדישה—והיא תעשה על פי רוב באופן
פשוט רותמים יחד חמש או שש בהמות, שורים

פרות חמורים פרדים או—סוסים— ובעברם על השכלים, ירמו עליהם את החשיבתי מין מזלג מעץ בן שתי שינים, לברר את המזן מהנרעונים משתמשים בהמידכה שהוא מזלג בן ארבע שינים—ולא יהסומו את פי הכהמות בדישתן. אם טרם שנתקבל תרשיון, ובני הבית נזקקים למעט חיתים למען עשית קמח לצרכי הבית יחטבו במוט מהשכלים את הנרעונים. גם גדעון היה חובט חטים בנת להנים מפני מדין (שופטים ו' י"א) וגם בערבית נקראת בשם החביט ולא דאראס כמו שנקראת הדישת.

את השומשום לא ידשו כי אם מחבטים אותו במטה או בשבט. — ואולי השומשים היא הקצח הנזכר בישעיה (כ"ח כ"ז), כי ב ט ה י ח ב ט קצח וכמון כ ש ב ט. —

התיבן (תבן) ימלאו בשקים ויעמיסום על הנמלים או על החמורים ויאצורוהו במקום מיוחד בפתח הנג ואת השקים האלה קוראים: ושלו ואת החרד שבו אוצרים את חתבן קוראים: מתבן וחנשים מלקטות אחרי שפונים חתבן מהמתבן, את שיורי הקשים ויערבוהו עם גללי הבקר ויעשותו לעוני הסקה—ואולי זה הוא ביאור הכתוב (ישעיהו כ"ה י'): כחדש מתבן במי מדמנה.—

יעקב שמואל שיוק (צורי).

פנים הארץ וערי החוף

א

היהודים והכנענים.

נורל עם כנען בכלל ונורל צור בפרט דומה בדברים רבים אל נורל עמנו. מלבד היהודים והצורים אף אחד מן העמים האחרים בקדמת אסיה לא המשיך את קיומו עד מלכות יון ורומא. מלכת ארסדמשק נחרבה בשנת 732 לפני הספירה הרנילה ע"י תגלת-פלסר מלך אשור. ממלכת אשור בעצמה נכבשה בידי הכשדים ונחרבה חרבן עולם בשנת 606 לפני הספירה הרנילה, ולא הוסיפה עוד לעלות על במת העמים.

זמן לא הרבה אח"כ, בשנת 539 לפני הספירה הרנילה, הגיע תורם של הכשדים. נבוכד ובנו בל-שר-אצר (בל שאצר), המלכים האחרונים בבבל, נפלו בידי כורש, מלך פרס, ועמחם נפלה ממלכת בבל השמית לבלי לקום עוד. אמנם צור ושאר ערי כנען

עמדו על מעמדן, בירושלים ויהודה, כל ימי הפרסים, והוסיפו לפרוח גם אחרי אשר ירדו אלה האחרונים מעל במת העמים. כי גם כאשר נכבשה צור, הפעם הראשונה, בידי אלכסנדר מקדון, לא נפלה לגמרי. כקודם כן גם הלאה היתה עיר רבת המסחר. ביחוד בימי הדיאדוכים פרחו ערי החוף במאוד. פילוקלס, מלך צידון, נמנה לאדמירל על צי התלטיים, מלכי מצרים. הרומאים אח"ז המעיטו אמנם זכויותיהן של ערי החוף; אבל בטחון הדרכים ושוקי המסחר אשר הרומים הקימו בארץ, הבטחון הזה הכשיר במאד את פריחת המסחר בערי החוף. וכן אנו רואים בתקופה זו, כי ערים רבות על החוף, כמו עכו וכירות, אשר לא מלאו עד כה כל תפקיד מיוחד, עולות ופורחות עד למעלה והן מתחרות בצור וצידון. הגנו רואים אפוא, כי מכל המדברים שפת שם רק היהודים והצוריים (וחלק משאר הכנענים) נפגשו בבני יפת, הארניים, וגם שניהם, היהודים והצורים, אכרו את מלכותם וחדותם ע"י בני יפת. כהיהודים כן גם הצורים והקרתניים יוצאי חלציהם, הראו מעשי נבורה מאין כמוהם במלחמותיהם האחרונות בעד חרותם. מעשי הנבורות האלה קשורים אצל שניהם בשמות נבורים אשר יצאו מן העם: הניבל ובר כוכבא, אשר האצילים התנגדו להם.

רבים הם ג"כ הדמיונות בין הכנענים ובין היהודים בעולם חרות. התרבות הצורית נפגשה גם היא, כהתרבות היהודית, בתרבות היונית והרומית והתאבקה עמה. התאבקות זו הופיעה בצור, בקרתנה ובאיי ים התיכון, מושבות הצורים, כמו אי קפריסין וכדומה. העובדה כי מרבית הפלוסופים הסטואיים, ראשי השיטה הזאת וסיסדיה היו ילידי מושבות הצורים⁽¹⁾, העובדה הזאת טוביחה, כי הרוח הכנעני הרה וילד את ההשקפות הסטואיות. השיטה הסטואית מצאה לה מסלות בלב היהודים יותר מכל השיטות האחרות בחיותה באמת קרובה לרוחם בהרבה מיסודותיה.

גם עם צור היה לאור גוים, ואמנם לא בדת ובסודות כהיהודים, כי אם בתעשיה ותרבות. הצורים ושאר הכנענים סחרו את כל הארצות, גרזוקות והקרובות ויסדו להם במקומות רבים על חופי ים התיכון מושבות וערי מסחר. וככה חפצו בארופה

(1) כמו וינו מיסד השיטה מעיר כתיס באי קפריסין (מת בשנת 270 לפני הספירה הרגילה). מעיר הזאת היה ג"כ תלמידו פרסוס, אחד מתלמידיו היותר גדולים היה הרילוס מקרתגא. גם הסטואיים האחרים, במעט כולם, לא יצאו מיוון, כי אם מערי מושב הצורים, כמו אירטוסתנס מקירנה, קלאונטס מטרואה, ויני מתרשיש.

המצאותיהם של עמי קדמת-אסיה השמיים והצעידו
את הארופיים על דרך הקדמת. בעיני היוונים היו
הצורים יוצרי התרבות והחשכלה. אמנם החוקרים
החדשים משתדלים לשלול מן הצוריים את זכות
המקורות בתרבות. מתאמצים הם להוכיח, כי אף-
בדבר אחד לא היו הצורים יותר מסתוכים בלבד ומעבירי
תרבות גרידא. אבל לא יוצרים וממציאים. כוונת
אחת להם במעשיהם אשר הם עושים ליתודים ולצורים:
לשלול מעמי שם בכלל ומעמי כנען בפרט כח יצירה
וכשרון ממציא.

על ידי חברת השווים תרומניים אשר בינינו
ובין הצורים. ועל ידי חברת הדמיון אשר בין גורל
שנינו, — הננו חשים בקרבנו רגשות קרבה אל העם
הזה ורגשות השתתפות בגורלו. החברות האלה
טולידים. בקרבנו הפץ אחר: הפצים היינו כי הקרבה
אשר בינינו תהיה יותר צרה ויותר גדולה. אכן כן
הוא באמת. כל אשר נוסף לחקור כן יוסיפו הדמיונות
השונים להגלות לפנינו עד כי נוכל לעשות לנו מהם
תמונה שלמה פחות או יותר על דבר כל היחסים
אשר היו בינינו וביניהם.

אחד החזיונות היותר חשובים הוא הקרבה
הגאוגרפית. היא היתה מקור גם להשפעות וגם

לחבוללות הרדיות בין שנינו. גבולנו נגע באמת
בגבול הצורים ונכנס בו, ולא כן הוא ביחס אל העמים
מדברי-שפת שם האחרים. הצורים תתאחוזו על רצועת
ארץ ארוכה אשר הלכת לאורך שפת ים התיכון המזרחי.
הלכנו היה להם לגבול מאחוריהם. רצועת הארץ אשר
היתה בידם צרה היתה בלי ארץ-אחרים. תחת זה רב
היה מספר היושבים בערי החוף אשר היו מקומות
מסחר לכל העולם העתיק⁽¹⁾.

בגבול ערי כנען נגעו ערי אשר וגם נכנסו בו.
ביהושע י"ט, כ"ז נאמר: ופגע בכרמל הימה...
עד צידון רבת. ושב הגבול הימה ועד עיר מבצר
צה, ושב הגבול חסה והיו תוצאותיו הימה. בשופטים
א, ל"א נאמר: אשר לא תוריש את יושבי עכו
ואת יושבי צידון... וישב האשרי בסרב הכנעני
ישבי הארץ.

גם גבולי שבט נפתלי וחבולן נגעו בערי
הכנענים ונשארו שכניהם (שופטים א, ל' — ל"ג).
תוצאת השכנות הזאת היתה פגיעת חלקי
שני העמים זה בזה, אשר הלכה הלך. וחתנבר.
סקרי התבללות רבים וחשובים נשתמרו לנו בתנ"ך.
כן יודעים אנחנו ממלכים ז' י"ג, כי חירם אשר בנה

(1) עין התאור הנפלא על מסחר הצורים ביהושעאל כ"ז.

את בית המקדש, היה אביו איש צורי ואמו משבט נפתלי. אחאב מלך ישראל התחתן את מלך צור. מקור מוצאו של עמרי אביו אחאב היה כנראה משבט יששכר, אשר ישב בעמק יזרעאל על גבול הכנענים. עמרי הלא היה שר הצבא בימי בעשא מלך ישראל משבט יששכר (מלכים א' ט"ז, כ"ז). וכודאי לא מסר בעשא ממשלה זו לרק לאיש משבטו י).

גם העובדה, כי בעל דברי הימים אינו מונה את שבט זבולן (דבה"א, ה' — ח') מתבארת רק על ידי ההתבוללות. מאליתו אנחנו יודעים שהתגורר בצרפת אשר לצידון ואשת אלמנה כלכלתו (מלכים א' י"ז, א'). כן נזכר שם כי נבא רעב גם על צידון וצור. השם אשר נמצא בכתובות שכמושבות הצורים²). זה מוכיח על יחס צר מאוד בין שבט אשרי ובין הכנענים³).

חירם קורא לשלמה "אחי" (מלכים א' ט', י"ג) ועמוס מכנה את חברית אשר בין ישראל ובין הצורים "ברית אחים".

[1] יתר הראיות על זה עין בספרו של גותה:

Geschichte des Volkes Israel, S. 159.

[2] עיין Corpus I. Semiticarum, S. 122.

[3] לדעת מקס מילרל מוכירות כבר הכתובות של סתום הראשון ושל רעסס השני ארץ "אשר" הנמצאת במקום ההוא אשר שבט אשר גר בו אח"כ.

מסיעה גדולה יצאה לפועל כאשר באה שמרון במצור. יהודים רבים בקשו להם מנוח בערי החוף בכלל ובצפוניית בפרט, אשר לא עלה בידי אשור להכניעו. השערה זו מלכד שהיא קרובה מאד ומתקבלת על הלב, חנה היא גם מתאמתת ממסורה תלמודית: שלש גליות נלו ישראל אחת לפנים מנהר סמכטיון¹) ואחת תחת דפנה של אנטיוכא²) ואחת שירד עליהם חענן וכסם (ירושלמי סנהדרין י"ו). ובבראשית רבה ע"ג: "עשרת השבטים" נגלו לפנים מנהר סמכטיון, זה היה אפוא בעת חרבן שמרון³).

קרבת עוד יותר גדולה בין שני השבטים האלה אנחנו רואים בשפתם. השפה הצורית קרובה אל העברית יותר מכל השפות השמיות האחרות. מרובה ג"כ מספר הבטויים, המליצות והתארים המשותפים לעברית וצורית. כמו, "שורש למטה" (במצבת

[1] בצפון כנען (מלחמות היהודים VII, 18) וסמוך לארקא בקרבת ארוד.

[2] עוד יותר לצד צפון, שמה ברת חוניו הכה"ג (היסטוראים ב). מזה נובל לשפוט, כי היהודים יושבי אנטיוכיא אשר לקחו חלק בתנועת ההתיונות [הללניסמוס] מוצאם משבטי הצפון.

[3] מכתובת סנהריב (טילער פריסמא) יוצא כי ערי אשר, אחלב אכויכ נפלו בידי הצידונים עש"ה עמוד ב' שורה ט"ט, ומשורה פ"ב נראה כי כן הוא גם כן בנוגע לערי דן.

אשמןעור ובישעיה ל"ו, ל"א; חבטוי, ברוך אתה"י)
 "גדר וקונם" בכתובות נמצאים התארים חבר,
 שופט וכדומה.

תוצאות היחס הצר הזה מהנלות לנו, כאשר
 יכלנו באמת לשער לראש, בעולם המדיני, שיטת עין
 כוחנת על מהלך "דברי ימי שני העמים הנזכרים
 תנלה לנו, כי כל שנוי פוליטי בצור נרד אחריו שנוי
 כזה ביהודה. אמנם השנויים האלה לא היו תמיד
 במנמה שוה. בנגוד לימי השופטים וימי הבית השני,
 הננו מכירים בימי הבית הראשון, כי הצלחת היהודים
 הלכה כטעט תמיד יד ביד עם הצלחת חבנענים.
 כבר הזכרנו למעלה על דבר הקשר הצר בין
 ישראל וצור בימי אחאב, אבל עוד יותר נוכל להכירו
 בימי דוד ושלמה. אביבעל היה אוהב דוד ואיש
 בריתו, בנו הירם עזר לדוד בבנותו את בית המקדש.
 כשלמה אשר בנה בית מקדש בירושלים בנה הירם
 בית-אלילים למלקרת ולעשתורת. אביבעל וחורם היו
 הראשונים בין מושלי צור אשר קראו את עצמם

(¹) C. I. S. 1. 580

(²) יוספוס בספרו נגד אפיון חלק ראשון סימן 24 מביא
 בשם תאופרסטוס, כי הצורים נשבעו בקרבן כבמשנה נדרים
 וע"ש כי יוספוס מתפלל ע"ז ולכן הוא חושב כי תאופרסטוס
 מכוון על היהודים!

בשם מלכים והם ג"כ הראשונים אשר אחדו את צור
 וצידון לממלכה אחת, כאשר אחדו דוד ושלמה את
 ישראל ויהודה. אמנם אצל שניהם לא היה האחד
 רק לאמן עובר: במותם שב הפרוד למצב הראשון.

גם בימי חזקיה הלכו הצורים והיהודים יד
 ביד. מן הכתובות אנחנו יודעים שחזקיה אחד כל
 ערי צפון תחת דגלו למרוד במלך אשור ולהלחם בו.
 להפך ממש היה היחס בין צור וירושלים
 בתקופת הבית השני. עלית צור ופריחתה היתה תמיד
 סבה לירידת ירושלים, ולהפך: עלית ירושלים באה בעקב
 ירידת צור. "לדגמא מזכירים אנו ימי שמעון הצדוק.
 ירושלים פרחת בימיו לרגלי חרבן צור ע"י אלכסנדר.
 ולהפך: כל פעם אשר צור ושאר ערי כנען החלו
 לעלות ולפרוח—ירדה יהודה ותתמוטט.

אחת הסבות הראשיות היה חשק-המסחר
 אשר תקף את עם ישראל בבית השני, בנגוד לזמן
 הבית הראשון אשר בכו את עבודת האדמה על
 פני המסחר.

ישעיה נבא (כ"ג, י"ח) כי סחר צור יהיה לד',
 לא יאצר ולא יחסן, כי ליושבים לפני ד' יהיה
 חזרה לאכל לשבעה.

מן הדברים האלה נראה, כי לרגלי צור נתעשרו

גם יושבי יהודה. עם בני ישראל היו אפוא נתונים לעבודת אדמה. אמנם בבית השני לא חיתה כל ברית בין צור ובין ירושלים. מעושר צור נתעשרו רק יושבי ערי החוף. וכן החליטו רבים ללכת לגור בערי החוף. התנועה הזאת הלכה הלך והתגבר עד כי נתרוקנו לרגלה ערי יהודה מיושביהן בתקופת האמוראים.

התנועה הזאת הלכה יחד ביד עם התגברות המסחר בצור¹. היא מתחילה בעקדה מאז התעוררו לחיים עכו ובירות בזמן הרוסים, ומאז בנה הורדוס את קסרין. בזמן האמוראים נתרבתה התנועה בכוא דיוקלטיאן לסוריה ועשה שוקי מסחר בצור² ותקן מעבר הספינות בימא דחמין³. ערי צור עכו וקסרין היו מקומות פרנסה רוח וחיים יותר מיהודה. תמן שובעה ותמן זולא והן ארצות החיים⁴ אומה המדרש רבת בבראשית פע"ד. חכמי התלמוד גם הם חכירו את החזיון הזה. הם בטאו⁵ את היחס הזה. כדרכם.

[1] עין תולדות הדרומים תקופת אמוראים צד 102. אנחנו מעירים שמה במקצת על החזיון הזה בתקופת האמורים. בהקף יותר גדול אנחנו מציעים את הענין הזה כמאמר המאורעית בארץ ישראל בדורות האמוראים האחזנים. המאמר הזה מוזכר בספר הנזכר צד 27.

[2] ירושלמי ע"ז א, ד.

[3] בלאים ט, ג.

[4] מגילת י.

בסגנון מוחלט: קסרין וירושלים. אם יאמר לך אדם חרבה קסרין וישבת ירושלים, ישבת קסרין וחרבה ירושלים תאמין... •

לרגלי התנועות האלה לערי החוף נתבטלו ישיבות יהודה ועמקן לסוד התורה. גם מקרי טמיעה רבים קרו לרגליהן¹. מקרי הטמיעה האלה מזכירים אותנו את תקופת התנך כאשר חוכחנו למעלה צד 87.

נגד התנועה לשם הרימו חכמי כל תקופה את קולם. ר' חנינא, אמורא דרומי בתקופת האמוראים בדור הראשון. אומר על אחד שהלך לצור בדרך חסקום שחירג². רבי זירא בדור השני קורא בפיו: „פסקו בעלי אמנה“ הם בעלי תורה, כחדא חד רבי קרי לאחור „בצור“ פרנסטיא ואמר לית אנא סבטלא עונתי³.

[1] ירושלמי יבמות ב, ו. יעקב איש כפר גבוריא אול לצור שאלן לית מהו סגור בני ארמייתא בשבת. וביבמות טז: רבי אחא שר הבירה ותנחום בר חייה איש כפר עכו... והוי חדא דאעברא סכותי וכמו כן בעיר חסין, לצפון צור על נהר אקאנמס, היו גרים רבים [יבמות א, ב]. וביבמות ט"ז ר' חייה בר אבא אקלע לגבלא [עיר חוף בצפון כנען] וראה שבנות ישראל מעוברות סגרים שלא מכלו. וכמפעלות השליחים ט"ז א: ויבא אל דרבי ואל לוסטרא ושם תלמיד אחד ושמו טימותיוס בן אשה יהודית ואביו יוני.

[2] ירושלמי סו"ק ג, א.

[3] סוטה ט, ג.

חכמי דהם התנגדו לתת סמיכת זכמים לאלה
תחולכים לצור לבלי לחזור. תענין הזה מכואר ביחוד
בירושלמי בבורים נ. נ.

בנוגע לזמן התנאים הננו מוצאים כי רבי
שמעון בן יוחאי מתנגד ביחוד לתנועה לערי הים.
בתנחומא פקודי דפוס בוכר מסופר, כי תלמידיו
של ר"ש הצו לפרוש לים ולעשות עושר ותוא השתדל
לעצור בתם.

ר' שמעון זה אומר ג"כ בספרי עקב: ילמוד
אדם תורה ואח"כ יפרוש בכל מקום. התנועה לערי
הנזים שמה בפיו את מאמרו (סנהדרין קי"ב): מפני
האמרה תורה נכסי צדיקים שכתוך עיר הנדחת
יאכדו—מי גרם להם שידורו בתוכו לא חסדן—
לכן סמונא אבד.

וכן הוא אומר במקום אחר: אלימלך וכליון
נדולי הדור היו ולמה נענשו מפני שיצאו מארץ
לחוי' לארץ'.

גם מתקופת התנך עובר אלינו חר הקולות
האלה. משה מתפלל על אשר (דברים ל"ג, כ"ד).
יהוה רצוי אחיו, השבט הזה התבולל יותר מכל אחיו

[1] כ"ב צא, ועין עוד בפתיחא לאסתר רבה ג' ובירושלמי
סוף ברכות ובפתיחא ריש איכה.

בצורים, וכבר תוכחנו זאת למעלה צד 6. מלבד
שכנותו עם הצורים, גרמה לזה גם נטיתו היתרה למסחר.
כמצורים כן ישב גם השבט אשר לחוף ימים וסחר
את הארצות הרחוקות והקרובות. מסחרו היה בברזל
ונחושת ביחוד (דברים ל"ג, כ"ד; שופטים ח' י"ז; א, ל"א;
יהושע י"ט, כ"ד—ל). מסחרו הרחיקו מאחיו ותמסיעו
בנוים, ונגד זה התפלל משה כי יחיה רצוי לאחיו.

חקורא יראה מכל זה, כי היחס השורר בינינו
ובין הכנענים מקיף את כל הצדדים: את הצד
תנועיהבלשני¹), הדתי-פלוסופי, המדיני והכלכלי.
היחסים האלה שררו ועברו על פני כל הדורות *
הכרתנו את העובדות האלה תוכיח לנו, כי
הבנת דברי ימינו זקוקה לידיעת היחסים האלה
ולהכרתם. ידיעת ימינו תשתלב ותתלבן עי"ז במדה
אשר לא שערנוה מראש.

בחכמינו כחקירת דברי ימי ישראל גם את
נקודת-השבט הזה: פנים הארץ וערי-החוף, אנחנו
פותחים פתח להבינה בראש וראשון מצדה הכלכלי.
החזיונות תחטטוריים האלה משתקפים ג"כ במעמד
הדבר בחיינו חיוס.

[1] בבראשית י' הם נמנים על גוף הם, וכבר נאמרו
ע"ז ישוכים רבים משביעי רצון פחות או יותר.

אבל חברת דרכי עמי כנען וצור ויחוסיהם
לנו תפיין נ"כ אור רב על השאלות הנזעיות
וחפסיחלוניות. אם נטח שיטת-לבנו לעבר השאלות
האלה אז נכנח נקודת מבטנו, חיחודים וחכנענים.
אמנם אם נאמר לחקור את דברי ימי חכנענים
ולברר לנו את-יחסיהם לנו, —פנש נפנש במכשולים
נרולים. המקורות לדברי ימי חכנענים פחותים מאוד.
הכתובות חכנעניות עניות בתכנן ומצטמצמות על
שמות אנשים וחקרשות על הכלים אשר הקדישו
לאלילים. גם הידיעות הנמצאות אודותיהם בתנ"ך
מעטות ודלות. אנדות חיונים על מוצא הצורים לזמות
כמעט החזית. וכן בעצמן לא תתבררנה כי אם
בעזרת חברות המתבררות ממקורות בטוחים אחרים.
המעמד הלכוי והמעציב של המקורות מכריחנו
לנום בחקירת דברי ימי חכנענים לעזרת ההשוואות
והצרופים. אמנם חלקי החומר אשר בידינו מפוררים
ומעטים הם. אבל אם נוסיה לבדוק אותם מכל
צדדיהם, לחשוותם ולצרפם—יעלה בידינו לעמוד על
הרבה עובדות חשובות. הננו מציעים לפני הקורא
אחת העובדות בחיי יושבי ארוד אשר אפשר לעמוד
עליה בעזרת השוואת וצרופים.

העיר ארוד, חיותר צפונית מכל ערי החוף

הכנענים, עניה ביחוד בכתובות. אין אנו יודעים דבר
על דבר תרבותה, פולחנה וערכה. ולכן כל פסיעה
שאנחנו עושים בחעשרת ידיעותינו אודותיה חשובה
לנו כפלים.

ערי כנען נחלקות לשתי קבוצות: הצפוניות
והדרומיות. צור וצידון הנן הנחלות והחשובות בין
הדרומיות. הערים האלה היו רק לפעמים רחוקות
תחת מלך אחד; אמנם על פי רוב נלחמו אשת
ברעותה בעד משפט הבכורה (ההנמוניה). בין
הצפוניות חשובות ביותר ארוד ונבל, וכן חיותר
צפוניות (יחזקאל כ"ו, ח'—ט'). הערים הצפוניות לא
התאחדו מעולם עם הדרומיות, גם לא עזרו אלה
לאלה במלחמותיהן נגד אויב משותף. לחפך עוד:
הארודים עזרו תמיד לאשור במלחמותיה בצור וצידון.
ועוד זאת: הארודים נכנעו תמיד לאשור ונשמעו
לה מבלי כל נסיון של התנגדות. בעוד אשר הערים
הדרומיות בכלל וצור בפרט נלחמו תמיד על חרותם
ועל עמידתם ברשות עצמם באומץ לב ובנבחרת
מאין כמות. על פי רוב עלה נ"כ בידי הצורים להגן
על חדותם גם במלחמותיהם נגד אשור ובבל¹.

אמנם כחזיון יוצא מן הכלל חננו רואים, כי

[1] עין לדוגמא יחזקאל כט.

בשנת 670, במלך אסר-חדון בן סנחריב כאשור, התקומם יכין - לו, מלך ארור, נגד אשור ונלחם נגדה. וינקלר ~~מלך~~ ^{מלך} באמת על החוין הזה בספר Auszug aus der Vorderasiatischen Geschichte צד 78.

מה באמת סבת החוין הזה ומה היא יכולה להיות?

כלי כל תפונה באו שנוים חשוכים בחיי העיר ארור, אשר שנו את יחסה לאשור. אמנם מה תוא טיב חשנוים האלה? אין בדינו לא תעודות ולא רשימות אשר תרמזנה למצער על חשנוים האלה. יודעים אנו רק, כי שם המלך המתקומם היה יכין - לו. השם הזה מעורר אותנו להשערות, יען כי אין אנחנו מוצאים שם כזה בעטי כנען. אבל האם יתן לנו השם הזה את המפתח לפתור את כל החדה? חכה ננסה.

נשים נא לב אל המצב הפוליטי של הימים האלה ואל המקרים החשובים אשר התרנשו אז. ימי מלכותם של תגלת-פלאסר השלישי, שלמנסר, סרגון, סנחריב, אסר-חדון ואסור-בניפל חנם ימי הפריחה והעמידה של מלכות אשור, ממשלת אשור הרחיבה אז את גבולותיה עד הים התיכון.

אמנם בעצם פריחתה וחתרבותה קם לה אורב מאחריה ויכונן את זרועו להפיל את אשור ואת ממלכתה. האויב הזה, אשר היה למשחק בעיני מלכי אשור בראשיתו, שב וחיז להם לסחתת ולמורא. ואת אשר יראו בא עליהם באמת אחרי דורות אחדים. האויב הזה הם חכשדים. מושבם היה לדרום בבל בקרבת הים הפרסי. ארץ מושבם נקרא באשורית מת-דים, ארץ ים או, חבל הים. כשפתם בקרבת הים הסתגלו למלאכת חשיט ולמסע אניות.

כאשר הלך סנחריב לצור על צור, אשר התקוממה נגדו ביחד עם כל ערי החוף על פי חזקיהו, לקח עמו את חכשדים המחירים בהנהלת האניות. ועבדה זאת אנחנו יודעים ממקור עברי בלבד. בישעיה כ"ג נאמר: "משא צור הילילן אניות תרשיש כי שרד מבית מבוא, מארץ כתים נגלה למו... בוש כי צידון כי זה העם לא היה, אשור יסדה לציים חקיו בחוניו עוררו ארמנותיה שמה למפלח".

[1] וינקלר בספרו הנזכר למעלה בפנים צד 11.

[2] כתובת על הפריסטא הנקראת טילור - פריסטא:

[3] גם את עם שוע, קיר ועולם הביאו אותם לפעמים (ישעיה כ"ב ה'). הם היו שכני חכשדים וגרו במורח החרקל. עין דליטש: בצד 286, Wo lag das Paradies ועין יחזקאל כג, כ. דומה לזה אנחנו מוצאים (Khor's. 82) כי הישוב סרגון בעיר קסמנו אנשי שוע מושכי קשת.

הננו רואים מדבריו, כי מלך אשור הביא עמו את הכשדים לנחל, את אנוותיו: אשור יסדה לציונים, לציראדיו. תאורו של ישעיה מתאים ביחוד אל המצא אשר שם סנחריב על צור. יודעים אנחנו מן הכתובות, כי הוא נלחם גם על כתים, וזה פתאים לדברי ישעיה, מארץ כתים נגלה למד.

ארוד ונבל השלימו או עם סנחריב ועזרו לו במלחמתו נגד צור¹.

דבר השתתפות הכשדים במצור על ערי. בנען חנחו ג"כ הדבר הראשון המסופר לנו על דבר הכשדים בתקופת המלכים בישראל ויחודת. העובדה השניה המסופרת לנו אודותם, היא דבר בקור מראדך בלאדן את חזקיה אחרי כפלת סנחריב² ואשר ישעיה נבא לחזקתו לרגלי זה, כי תור הכשדים הניע והם ישפכו בקרוב עין ממשלתם על הארץ. שתי העובדות האלה מציינות באמת סדר חופעתם של הכשדים על כמט העמים.

תנועות ההתקוממות של הכשדים מתחילה אמנם עוד בימי סרגון, אבי סנחריב. בעודו עסוק לצור על צור התנפל מראדך בלאדן על גבולות בבל.

[1] עין Die Phönicier: Von Landau צד 23.

[2] ישעיה ל"ט.

זה היה כנראה¹ הנסיון הראשון לכבוש את בבל. אך בשנת 710 דחפו סרגון לאחוריו. עיר מלכותו של הכשדי היה בחבל חים, בכית יבין². מחשבות כבוש והתקוממות מצד הכשדים מתחדשות והולכות. משיצב הכשדי כבש את בבל בימי סנחריב בן סרגון, בשנת 692³.

ביחוד מרובים מקרי ההתקוממות בימי אסר-חדון, חשובה ביחוד התקוממות הכשדים מבית דקורין; אמנם אסר-חדון נבר עליהם וינורשם (שמה⁴).

גם זרו — כנש — לישיב מחבל — חים נסח להתקומם, אבל גם נסיונו היה לשוא⁵.

בכל זאת לא נפל רוחם בקרבם ויחתרו בכל עון להפיל את אשור ממרום שבתת. הכשדי נבי — אפל — אפר, אבי נבוכנאצר, כרת ברית עם המדיים ויחד עבהם כבש את אשור ויורידה מכסאה מלכות מושלת. התעוררותם של הכשדים בימי סרגון וסנחריב מתבארת היטב על פי העובדה המסופרת לנו בישעיה,

[1] עין בוינקלר בספר הנזכר צד 19 בדבריו על נבו —

ים — יבין.

[2] וינקלר שם צד 20—21.

[3] הכרוניקה הבבלית מור III.

[4] שם מור VI.

[5] שם מור III.

כי תאשורם לקחום לחקים להם ציים ולנחל אניותיהם. הם קמו עיז מתרדמתם, הסתגלו לחיי מדינת מסודרים, ושאפו להחליף חיי נודדים בחיי עם יושבי ערים ומבצרים. ישעיה קורא אותם, לא חית, והוא מתאר בזה, כי חיו חיי נודדים כלי סדרי ממשלה ובלי מושבות קבועים. מלכי אשור הבינו להם אפוא בעצמם אויב נורא בעורדם לחיים את הכשדים.

מן העובדה המסופרת לנו בישעיה, כי הביא עמו את הכשדים לכנען, יכולים אנחנו להחליט עובדה חשובה אחרת, כי כשדים רבים נשארו בגלילות אלה גם כאשר עזבו האשורים את הארץ. דרך האשורים היה תמיד לנרש ממוקמות הנכבשים את יושביה ולהושיב במקומם עמים אחרים אשר הביאו עמם.

כזאת אנחנו יודעים מאמר—הרון (עזרא ד' ב') ומאשור בניפל (עזרא ד'), גם סרנון עשה כבת, והוא מספר (ברשימות, אנגלים 720) כדברים האלה, תחברתי את שרנון... אנשים מכל הארצות, השכונים חושבתי בה, פקידי שסתי עליהם לנציבים.

לפעמים הושיבו גם מאורחי אשור. כן מספר אשור—נצר—פל, כי כבש—בססעו בשנת 880 לפני הספירה הרגילה אל האראנטס והלבנון—ארץ פתח

ולחותים וחושב שמה אורחים אשוריים⁽¹⁾. זמן מעט לפני זה, בשנת 888, בססעו לארץ גירי, העביר לתושחה את המושבת האשורית אשר בגירי מימי שלמנאסר הראשון ואשר לחצום יושבי המקום⁽²⁾. לפקידים בארצות הנכבשות שמו על פי רוב את בניהם וקרוביהם. כן שם תגלת—פלאסר את בנו שלמנאסר הרביעי למושל בכנען⁽³⁾.

מכל זה יכולים אנחנו לדעת, כי מלכי אשור הושיבו גם את הכשדים, אשר לקחו עמם לארצות כנען, בערי החוף. כנראה הפקידום שמה לשמור את הציים. בידענו כי רק הארודים שמו להם אסון, נבין מאלינו כי הפקידו את הכשדים בערי ארוד.

על העובדה הזאת מעיד ביחוד שמו של מלך ארוד "יכין—ל", השם הזה לא נמצא רק אצל הכשדים. כן פגשנו למעלה את השם בית-יכין, ויש אצלם ג' דור-יכין. השמות המורכבים משורש זה מרובים באמת אצל מלכי אשור ובבל, כמו השם אכין—זר, נבו—שם-אכין, שרר—אכין (סרנין) והרבה עוד.

(1) אמל קתו אש-ש-רא-א אנה לך א-ש-ש-ש.

(2) וינקלר בספרו הנזכר צד 55.

(3) וינקלר: II, Altorientalische Forschungen.

תחת זה אין השם נמצא כלל בין מלכי כנעני. יכין—
לו הוא אפוא כשרי אשר שמוהו האשורים לראש
העיר ארוד. כאשר פרצה התקוממות הכשדים בימי
אסר—חדון מכל צד התחבר גם יכין—לן לבני עמו
והיה עמם בעצה אחת. זו היא הסכת שהארורים
יצאו הפעם מנדרם ושנו את יחסם הפוליטי לאשור.

[1] השורש "כין" הוראתו פאשורית כמו בעברית, אבל
בכנענית הוראתו "היה" כבערבית. השם יכין נמצא ג"כ בכתיבת
ארמית: "יכין-עתה". עין בספרו של לידזבורסקי: Handbuch
der nordsemitischen Epigraphi 375 ועין שם
ג"כ צד 288 בדבר יכין שדם, ויש לקרא שכן שלם. בספר
Ephemeris I, 4 הוא מדבר על השם במוש-כן, וכעז
139 על דבר השם כמש-צדק, והשוה לזה שמות שני האלים
בצד "מישור וצדק" בחתאמה לשני העמודים אשר לפני
היכליהם. והשוה ג"כ תהלים פט, מו: צדק ומשפט מנון
כסאך. במובן זה יהיה, כמוש-כן-כמוש אמת, כפירוש הסלה
בעברית ובאשוריים מ, כנים אנחנו. וידוע ענין העמודים
יבין וכו'.
—o—

א. מ. לונץ.

מערת סנהדרי גדולה

מבוא. המערה הזאת שהמסורת הקראנה
בשם מערת סנהדרי גדולה נמצאת בצפון עיר קדשנו
ירושלם רחוק כעשרים רגלים מהעיר, על הדרך העולה
לכפר ג'בי שמואל, הצובה בסלע החר ועתיקת ימים
מאד, היא מערת קברים היותר גדולה במספר חדריה
וכוכיה, שבסביבות עיר קדשנו, וכל רשמי הקברים
והננסעים מאחינו מחוץ היותר קדום עד תום המאה
האחרונה לא נסנעו מלחזקיה ולתארת.

גם תושבי הארץ יקראו בשם "קבר איל קדתי"
(רבים מהשם קדי שהוראתו דיון) ובשם זה לאמר:
קברי השופטים יקראו גם כל התרים ותחוקרים
שלא מבני עמנו. אך במרם שנביא את כל המסורות
וההגדות שנאמרו ונכתבו עליה נתאר את תכונתה
ומספר חדריה וכוכיה ומדתם בפרטות.

תכונת המערה. ראשונה נבוא לאולם
שארכו ארבעה מטר ועשרה סנטי. ורחבו 2.70 מ.

מעל משקוף האולם מבפנים מפותחים פמורי ציצים ופרחים, וכתבניות מפותחים ג"כ מעל פתח החדר הראשון אך הפתוחים האלו גהיו לשלל ידי הזמן ובכבדות יתראו לעיני המבקש אחריהם, ומהאולם נבוא לחדרי הקברים.

החדר הראשון כרובע ארכו 6 מ. רחבו 6 מ. ונבנו 2.45 מ. ומלפנים יכלו לסגור את פתחו, בעברו השמאלי נמצאים שבעה כוכין באורך של 1.10 מ. ועליהם שלש אצטבאות מקורים, ומעל כל אחת מהאצטבאות שני כוכין מספר כל הקברים של החדר הזה שלש עשרה. מלבד זה נמצאים בו בפנת מערבית צפונית בנוכה 1.10 מ. עוד שני כוכין קטנים.

מהחדר הזה נכנסים לשני חדרים האחד לצד מזרח והשני לצד דרום החדר אשר בפאת מזרח ארכו 2.30 מ. רחבו 2.50 מ. ונבנו 1.80 מ. בו שלש כוכין בצל אחת משלש רוחותיו. ועליהם בנוכה 1 מטר מהקרקע קבועים עוד ארבעה כוכין בכל אחת מן רוחותיו ביחד נמצאים בו אחד ועשרים כוכין.

מדת החדר אשר בפאת דרום הוא 2.45 על 2.55 מ. ונבנו 1.75 מ. בו שלשה כוכין

בכל אחת מן רוחותיו ובכל רוח אצטבא אחת. בהחדר הראשון יש ג"כ סבוא בפאת צפונית מזרחית למערה שארכה 1.60 מ. ורחבה 1.80 מ. ונבנה 1.75 מ. ובה שלשה כוכין. וממנה יורדים במדרגת אחת למערה אחרת החצובה בעבר המזרחי ארכה 3.25 מ. על 3 מ. ונבנה 1.90 מ. ובה חמשה כוכין בפאת צפונית חמשה בפאת דרום שלשה במזרח. מערה הזאת נמצאת גם בפאת דרום מערבית, והיא בעת סתומה באבנים ועפר וא"א להכנס בה, אך לפי דברת הפלחים הזוכרים את תכונת המערה הזאת דומה היא בכוכיה להקודמת ובהם נשלמו אחד ושבעים הקברים כמספר סנהדרי גדולה.

הגדות, מסורות ודברי נוסעים

על אודות המערה הזאת על פי סדר הזמנים.

ברשימת הקברים שהביא ר' יעקב שלוח נאמן של הרב ר' יחיאל מפריז בשנת ד"א תתק"א שהוציא לאור החכם מר אליקום כרמולי. נזכרת המערה הזאת בשם "מערת קברי חכמים הרבה" ח"ל: מידושלים לרמה כשתי פרסאות. והנה בדרך יש שלשה מערות מכני הנביאים וכערה אחרת שהיא קברות חכמים הרבה. בנין נאה

הצלב ותקופת אבות-הכנסיה. בימי מסעי הצלב
קבלת החבת לירושלים צורה של תנועה חסונה
שנסכה רוח שכרון בלב העם, וגסיכים ופושלים
חשתמשו בחזיה שתקפה את גתיניהם להראות את
גבורתם ולחגדיל את כבוד ממלכתם. כנגד זה היתה
הנרידה לירושלם בימי אבות הכנסיה תוצאה של
נענועים דתיים עמוקים, תראויים ליקר זכבוד מצד
כל איש חודע לערך את השירה הנעלה שבחיים
הדתיים. על הצד היותר טוב נביר לדעת את
חתקופה החיא בבחינת התיחסנות לירושלם ולקדושה
מחמכת שכתבו בסוף המאה הרביעית, לתאריך
הרגיל שתי אצילות רוסיות, אם ובתה, שעזבו
את רוסא וכל מחסדיה ונודו, לבית להם שחשבו
אותה כנראה, כעין פרוודור לירושלם, לחיות שם
בתור נזירות כל ימי חייהן. את המכתב הזה כתבו
הנזירות הללו תחת השפעת אבי הכנסיה, תירונוסוס
אל מטרונת אחת חשובה ברוסא, בבדי להפיה בקרבת
אהבה אל הארץ הקדושה ולפעל עליה שתתחבר
גם היא אליהן ותבוא אל פלשתינה לשבת עמחן.
אחרי פתיחה של התנצלות על אשר ערבו את לבן
לבוא אליה בעצות ודרישות הן כותבות: (התרגום
הוא חפשי מאד, ותרבת דברים שנאמרו בפה

נוצרי יותר מדי ואינם מענינים את הקורא העברי,
בשמות):

....אבל חלא כל מאמרי ספרי הקדש מסכימים
לדברנו: תחלת דבר ד' באברתם חיה: לך לך
מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר
אראך. תנת מצוה ד' לאבינו שיעזב את הרחובות
הנחרי ותתענונים אשר בה, שיעזב את עיר-הבלבול
אשר בה חוקם מגדל הנאות עד לב חשמים וילך
חרק מגלי תאות העולם, חרחק מהנחירות אשר
עליהם ישבו הכתנים ובכו בזכרם את ציון, חרחק
מהנחשולים של נהר כבר אשר רוח אלחים נשאה
משם את יחזקאל הנביא באחזה אותו בציצית
דאשו ותביאחו ירושלמה, ויבוא אל הארץ אשר נשבע
לו, אל ארץ, אשר לא בארץ מצרים היא אשר
תזרע את זרעך והשקית ברנלך כנן הירק, כי אם
למטר השמים תשתה מים, יורה ומלקוש בעתו זאת
הארץ של חרים ונבעות אשר בה במדה שיחסרו
בה תענוני העולם הזה, באותה המדה היא
עשירה בענני רוחני... זה המקום אשר בו חבו
הפלשתים ונשכרת נאותם וננרה לארץ ותצאנה
הנשים לשיר במחולות ותענינה בתפיש ובשסחת:
הכת דוד כרבבותיו, זאת העיר אשר בה אמר מלאך

ח' כ'עמדו וחרכו שלופה כידו גמולה על ירושלם
לחשחיתתה לאמר: כי יעלה דוד להקים מובח לת'
בגין ארונה חיבוס' לאות כי מלכות השמים תתפשט
גם על כל הגוים. בעיר חזאת מלך מלכיצרק מלך
שלם, אשר הוציא לאברהם לחם ויין, שקיים כוח את
המסתורין הקדוש של הנצרות). —

בדאי תתפלאו מדוע אין אנהנו במשכות אחרי
סדר הכתובים ואנהנו רצות ומשנמטות חנה והנה
אבל הלא תדעו כי האתבה אינה יודעת סדרים וקצר
הרוח אינו יודע מדה ולכן נעשה בבת אחת קביעת
אל הימים הראשונים: ירושלם היא המקום, אשר מעפרה
נוצר אדם הראשון, בו חי וכו' פת. כמח גביאים
כמח אנשים קדושים יצאו מן העיר חזאת, מי יספרם?
בשלושה שמות נקראה העיר: "יבוס", "שלם", "ירושלם".
יבוס" מלשון "תבוסה", "שלם" מלשון "שלום", "ירושלם"
על שם, יראת שלום! לאמור, כי אחרי הצער
והתבוסה נשׂיג את השלום ונראתה באותו השלום.
נולד שלמה מלך שהשלום שלו, ויחי בשלם סבו
ודוד וכל שלשלת זרעו, האם לא תדעו כאילו עיר
מלכו אלה? בשם שארץ יהודה נעלה מכל הארצות
כך ירושלם נעלה מכל ארץ יהודה, במלים אחרות:
כל כבוד ארץ יהודה נאצל מן כבוד הבית, המד

שחאזברים מקבלים את כח חיותם מחנה.

אולם תשיבי לנו ותאמרי: זה היה אמנם
בימים עברו, כאשר, אחב ח' את שערי ציון מכל
משכנת יעקב, ויחיו יסודותיו בחררי קדש: אבל עכשיו
אחרי שפרכת הקדש נקרעה וירושלים הקיפוח לניזונות
ותחי ננאלה מדם המשיח, עבשו אין עוד יותר בה
משכן המלאכים וחם ח', חלא גם יוסף בן גוריון
הסופר העיקרי של דברי ימי היהודים, מספר שקול
צבאות השמים נשמע יוצא מתוך פתחי ההיכל לאמר:
לכו ונעזבה את משכננו וחי אבל קרסיה זו אפשר
לתרצה בנקל מאד: לוא חדלה אהבת ח' לירושלים,
לא בכח עי תרבנות, הלא עליך לדעת כי לא המקום
חטא רק אותם שגרו במקום חם שחמאו, בפשע יושבית
נהרבת הארץ, בעון קעם נשרף הבית, אבל מה שנוגע
למקום בעצמו לא רק שקדושתו לא בטלה אלא
להפך במשך הזמן עוד נתעלה ונתגבר הרבה יותר
משחיה לפניו, היהודים כבדו את חוכל הקדש מפני
שם היו הברוכים הכפרת וארץ—הברית וצמצנת
חסן ומטה אהרן ומזבח הזהב: אבל הבני לא תעברו
כי קבר המשיח עוד מכבד יותר, הוא שעליו נבא
ישעיה, והיתה מנוחתו בבור: ובבת חן סוכיות הלאה
על ידי פלפולים ודרשות, שגם ספרי חברית החדשה

מודים בקדושת חנצחית של ירושלם, ומישכות כל
המקומות שהם מתנגדים בחשקה ראשונה
לדעה זאת.

„ואם בן“, הן מוציאות את המסקנה. אם כל
ספרי הנביאים מכנים את ירושלם בשם „עיר הקדש“
וחמשה סבב, נבואה למשכנותיו נשתחזה לחדם
רגליו אסור לזלזל בכבודת של ירושלם, זאת
העיר שחזיר המשיח מלשבע בשמה. כי היא
קרית מלך רב... ילאה הפת לספר כמה כחנים
כמה קדושים כמה לטורי ה' באו ירושלם. בחשבם
כי יראתם לא תהא שלמה וידעתם לקויה וזכותם
פחותה, אם לא יתפללו אל ה' באותו המקום,
שמטנו יצאה הבשורה לעולם. ובאמת אם המליך
המפורסם, ציצירון, קרא תגר על האנשים שלמדו
את הספרות היונית ב„ליביזום“ ולא „באתונה“ או
את הספרות הרוסית ב„סיקיליה“ ולא ברוס, כי לכל
ארץ—אוסר הוא—יש סגלה חסיוחדת אך לח ואי
אפשר למצא אותה בארץ אחרת, אם כן אין
נאמין שאפשר לבוא עד תכלית עבודת האלהים
במקום אחר מלבד ירושלם?

אחר כך הן עוברות לספר על הזרם הנדול של
חנודים לירושלם ואופן חייתם: האנשים הנדולים של

כל אמת ולשון כלם נחרו חנה. כל מי שהוא חשוב
בנלית מחר לבוא ירושלימה. אנשי ברימניה עזבו את
אֵים חשוכן בסוף ים המערבי, ובאו אל ארץ אשר רק
מן הספרים ידעו את שמעת. ומה לנו עוד לדבר מן
הפרסים והחודים וחבושים והארמנים וחמרים וכל
צבאות יושבי פונטוס וקפוטקיא וסוריא וארם
נחרים? כלם נקבצו חנה לעבוד את ה' כל איש
לפי דרכו. מספר הלשונות הוא מספר המקלות
לשירתהלים, כי רק בשפתם הם מתחלפים אבל
האמונה היא אחת. פה אין גאווה ואין בוז כלם
סתחרים בענות. קטן וגדול שוים הם אין קנאת
ואין התפארות. איזה בנדים שהם תלבו, לא תנונת
בשכילם ולא תשכח; סרה בקשת המותרות והתפנוקים.
בתי המדרש שבעיר הם כל כך רבים עד אשר יום
שלם לא יספיק לך לבקרם כלם. לא תמצא פה לא
עטודים מתנוססים ולא רצפות מוזהבות, לא עטודי
תפארה, בננים בזעת אפם של האוסללים ועבודת
הפושעים, ולא חיכלי-מלך, המתחרים בימים את
שמי ד' ומסתירים תחת אבניהם היקרות גופות ולות
של עשירים. האמיני לי חרבה יקר הוא מקומנו מחזור
„מרפיוס“, אשר הברק מכה אותו לעתים כל כך
קרובות, במה טפני שחמת ה' נתכה עליו.

חביאי את ספר ירמיה וקראי. נוסו מתוך
בבל ומלטו איש נפשו אל תדמי בעונדי. נפלה
נפלה בבל העיר הגדולה ושכנו שם בנות יענה
ושעירים ורקדו שם. לא כן עיר האלהים פת ריח
הכל כריח השדה. לא יפריע את הדממה השוררת
בלתי קול קורא מזמור תהלים. אל כל אשר תלך לא
תשמע רק פועלים עונים בעבדם במחרשה. הללויה
חקוצר כנגב את זעת אפו ואומר תהלים בנחור
מבלאכתו. וחבורם זומר במזמרתו העקמה את גפנו
ומזמר זמרת דוד. אלה הם חזמירות אלה שירי
האהבה הנשמעים בארצנו. ככת מחללים הרועים
בחליליהם. ככת מצלצלים החורשים בכליהם.

חוי! סי יתן ויקרב היום אשר בו ירוץ הסבשור
ובשורה בפיו. כי ספינתך נחה על חוף פלשתינה
וכל מקהלות הכהנים בתוך עלמות חופפות יקדמו
פניך! היום אשר בו תלכי עמנו סן הר הזיתים...
עד נלי הירדן... נבוא אל מערות הרועים. נתפלל
על קברו של דוד ונראה את עמוס הנביא היושב
על אבנו ומהלל בחלל-הרועה; נמהר אל מצבות
אברהם, יצחק, ויעקב, ואל אחי נשיהם הצדקניות;
נרוץ אל שומרון ונשתמח על עפרו של אלישע
ועובדיה; נכנס אל נצרת ונראה העיר שכשמה כ

היא. גור' הגליל. (הן מחליפות ז' בצ' שבטאו
אותן שוח) אחר כך נבוא אל ים כנרת... אל
כפר-נחום. נראה את חרמון ואת נתל קישון, אשר
שם נפל סיסרא. ובסוף נשוב דרך שילה. ובית אל
אל אהלנו אנו. שם נשיר. שם נתפלל. שם נשפך את
לבנו הפצוע וביחד נקרא: מצאתי את שאתהבה נפשי
אחותי ולא ארפנו.

כל כך גדולה תיתה אש האהבה אל עיר האלהים
מצד חנוצרים. בכל כך. כח שטף זרם חנוצרי לפני
חמש עשרה מאות שנה לירושלם. ואם למרות כל זה
לא הספיקו חנוצרים להשתרש בארץ וסוף סוף פנו
בירושלים את מקומם הראשי ליחודים, אות הוא כי
חנוצ' העברי-הארץ הם קשורים זה בזה בקשר טבעי
עד ששום רוח שבעולם איננה יכולה לנתקם. כפתגם
האנדתי: ישראל נאים לארץ והארץ נאה להם שנאמר
אם בחלת שפרה עלי.

מוסדות תורה שבעל פה מסילה ללמוד חלכות
והכנה ללימוד התלמוד לידע כל מושגין בדיעה ברורה, עם
לקוטי התלמוד לפי סדר פרקי המוסדות בערך עבור ישיבות
ובתי ת"ת, ובתי ספר לתשכ"ר מאתי חיים הירשענוואהן.
ברפוס ובהוצאת המחבר, שנת תרס"ט אלף תת"כ, 80.

מחברת חברת, פועלי צדק נוסדה פעיה
ירושלים. בשנת תרל"ד (עם הערה קצרה מתקנותיה בע"ט).
דפוס הרי"ד פרוסקין תרל"ה. 120 38 עמ'.

מכתבי מורנ"ת הוצאה ראשונה מעט משנת תר"ג
ותר"ד הובא לבית"ד ע"י... האב"ד... מו"ה אלכסנדר סענדר
חיים כמותר"ר נתן מסורהאוויצי חונה ב... בצפת דפוס הרא"ט
לונץ תרנ"ג 320 30 עמ'.

מלחמת שמואל על האו"גליון חובר מאת
הרה"ג... מו"ה שמואל ש' וויינשטויב ו"ל וו"ל ע"י משה צבי
בלומענטהאל תר"ס 80 36 דף.

מנורת זהב והוא חיבור יקר מהרב ר' ישראל ע"ה
ומאד מפליא אותו הראשית תבטח בסוף הקדמתו וו"ל: ראיתו
החמשה פרקים מנורת המאור (המכונה מנורת זהב) של ר"י
ע"ה נמצא בכ"י וכדי לזכות את הרבים ראיתי להעתיקם
ולהביאם לבית הדפוס. דפוס הר"י ב"ק, תר"ל 80.

מנחת קנאות מנורת עון קונטרס כולל כל דברי
חו"ר אזגדולי ונבכדי ערי הקודש ירושלים וחברת... אשר יצאו
לישע הרב... אליהו פליטמן מאני הי"ו ר"ס ור"ס בעת"ק חברון
בקופס עליו... להסירו מכסא מפלחתו, ואת משרתו נתנו על שכם
איש אחרי... בן יבואו בו כל המכתבים אשר באו מאן"ר נביר

זמרת הארץ.

בהמאמר הזה נאספים:

הספרים אשר נדפסו באר"ק מעת נוסד בה הדפוס
הראשון אשר הרבה מהם נעלמו גם מעיני הביבליאוגרפים
המובהקים. וכמוכן לא נוכל לתת את שמות הספרים מאלה
עפ"י סדר זמנן הדפסתם, כי הם מפוזרים ומפורדים. ורובם
יקרי המציאות גם פה. ולכן נביא שנה שנה מספר מהם כפי
סדר בואם לידינו (1).

מדרש שיר השירים על פי כתב יד ישן. הנמצא
בעיר קאהיר באחת מהבניות שם יצאו לאור בפעם הראשונה
עם הערות ותקונים, מראה מקומות ומבוא בראש הספר ונלוו
עליו ו' הוספות בסוף הספר, ע"י אלעזר הלוי ד"ר גרינהוזה.
[בסופו השקפה מהר' דוד מנחם סענדל ב"ר שמואל דיינארד].
דפוס מערכת, הצב"י תרנ"ו 80, 38 עמ'.

מה יעשה אדם ולא יחלה? על פי הפרופיסור
פאולן מנטינצה בפלורניץ מאת נחום כהרר"ש סלאסמש, [הוצאה
מהחבצלת שנת כ"א]. דפוס הרי"ד פרוסקין מו"ל, החבצלת,
תרנ"א 80, 46 עמ'.

(1) בהמאמר הזה אין מקום להודעת מחיר הספרים כאשר
בקשו אחדים כי אין להם כל מחיר קצוב, כי רובם כבר פו
תמו, אך נכונים אנהנו להמציא את הספרים הנדפסים פה לאלה
אשר ישלחו לנו כסף מחירם (בערך) בהקדם.

זעירי אפריקא יצ"ו בדבר הזה. מאת אברהם חיים פינס
סוחר כוללות הספרדים בעה"ק ירושלים. [כולל דברי ריבנות בשערי
חברון]. דפוס סול' החבצלת תרל"ט 80 64 עמ'.

מספר על פטירת האדם הגדול...

תורה... ודורש שלום ירושלים. הנביא מר יעקב יוסף ברוידא בה"ר
בנימין. סווארשא אשר הספידו מרן הגאון מוה"ר חיים ברלין.
במעמד קהל גדול. בביהמ"ד, קהלת יעקב בחברת הסנות...
יצאו לאור על ידי פנתם מ. גראיינעווסקי, שנת, אבל כבד זה
לה' יעקב יוסף ברוידא [תרס"ו] 160 16 עמ'.

מסעי ה'ר"ח.

[דפוס אליהו ומשה חי בני ר' אברהם ששון] על עיר"ך וע"ל
עמ"ך [תרל"ו (5635)]. 40 8 דף.

מעשה נורא פר' יוסף דילה ריינה, דפוס הריין לעוי

דשותפין, תרס"ה. 120 ח' דף.

מעשה נורא של הרוח אשר נבנס בנוף אשה אחת

פעה"ק ירושלים. [מהר' בן-ציון מרדכי חון] [הו"ל ע"י הר'
שכתי רחמים מורחי]. שנת ויקם עדות ביעקב [תרס"ג] 120,
י"ד דף.

מרפא לנפש בולל

סדר הלימוד של יום ש"ק
מספר חמדת ימים. מהר' יעקב חי בובלה בדפוס החדש
של השותפים שמעלקע יוסף. שמער וגיסו יצחק גאשצינני
ומהריד"ס [1873]. 98 40 דף.

משנת עולם קטן מספת נתוח חברה וסדרה עברית

ד"ר בנימין שרשוסקי והגיהה ותקן לשונה הרב החכם... יחיאל
מיכל פינס דפוס הרא"ט לונדן, תרס"ו 80 70 עמ'.

משפיל גאים או שורש ישי חזיון על מגלת רות,

כתשעה מחוות עם הערות בקצה החוברת, מאת שמואל בן מוה"ר
משה ראפאלאוויטש. דפוס ר"י גאשצינני, תרס"ד. 120 64 עמ'.

נמוקי שזבני' חלק ראשון חידושי הלכות, והוא

פירוש וביאור שיטות הראשונים. השייכות להלכות ק"ש וכו'
ששה סימנים. [מהר' שניאור ולסן שניאורואהן] דפוס הרי"ם
שאלאמאן, תרל"ו. 40 102 דף.

נר מנרות והוא קיצור כל האגרות שכל הש"ס

בבלי וירושלמי ושלחן ערוך. אשר יועילו לאדם להתנהג
כתורה ודרך ארץ ועם תוספת ביאור כל אלה כוננו ידי מוה"ר
דובער מענקעס וצוק"ל שהי אב"ד דק"ק ויטאטיר ונפטר
בעה"ק שלם שרם גמר הדפסת זה הספר (הר"ש צוקרמאן)
תרס"ט. 80 68 דף.

סוכת שלום למאת מוהר"ך אליהו גוטשטאכער. סעורר

ומלהיב הלכות וסודיע את אשר יעשה אדם... אף לאחר מותו
תקונים לנשמה... ואת אשר יעשו הכנים למנוחת נשמת אבותיהם
והחברות למנוחת הטהורים... עם פירוש והערות עצות וקנים
סעורר על מקורי הענינים ומסיף תכלין לכמה ענינים גם
מבאר הרבה ענינים שהם גופי תורה... ממני חיים הירשענוואהן
בלאמסו"ר... מוהר"ך יעקב מרדכי... וגוסף בו אגרת הקודש...
מהר"א גוטשטאכער המחבר, והגאון... מו"ה יעקב עמלינגער
הנאבד"ק אלמונא... לבקש עצות להרים קרן התורה וקרן ישראל
וקרן את"ק... בדפוס המחבר, תרס"ג, 80 27 201 דף.

סוכת דוד קובץ מעט דיני סוכת ור' סינים...

בפרטי שנת תרס"ה. מהר' דוד הכהן פוילנא. 160 75 עמ'.

סיני ציור חצי אי סיני מלפני מספרים ונפסר בתור
רשמי מסע ע"י א. ו. רבינוביץ [נדפס בלוח ארץ ישראל]
שנה י"ג-תרס"ח. 180 28 עמ'.

ספר הנורלות לאחיתופל... [ק"ו שאלות על
פי סדר א"ב נדפס מב"י] (ברפוס חחדש של הר' אברהם
רומנברג) בתר"ו, 120 8 דף.

עבודת האדמה פסוריה בכלל ובארץ ישראל
בפרט חובר בשפת אשכנז, מאת ד"ר אנדרלינד. נעתק בבית
סערכת, הצבי"מ משה"ע אשר להתברה, פאליסמינה פערליין
[ע"י הר"ם פינס] דפוס הר"י הירשענוואך, תרס"ג, 80 56 עמ'.
עובד אובד תמונה נאמנה מחיי הפועלים העברים
במה"ק שיר עזב ורוח הלאום דובר בו... (מאת י. לוינוון, נדפס
ב"חבצלת" סוף שנת תרנ"ד וראשית שנת תרנ"ח). הר"ד
פרומקין, 80 16 עמ'.

עזרא ונחמיה פירוש עזרא ונחמיה עם מבוא ארוך
והערות מאת החכם שו"ח האלבערשטאם... חלק ראשון, חב"ו
אלעזר הלוי ד"ר גרינהוט תרנ"ח 80 98 עמ'.

עיר דויד שנת ספר עיר דויד, ספר הפרטים סמני...
דוד הבחן, וזה חברתיו, לשני עדיקים... וזכר למשה...
סונטיפוארו... וזכר להמליץ רבי אליעזר בן פרדכי הלוי וחוא
חרב הגדול ד"ר לעוו... דפוס הר"ם בתר"ם סאלאמאן,
תרס"ד, 80 28 דף.

עיר דויד שנת זה ספר כל הפקודים, הסתבר להספר
חזה קרא שמו... עיר דויד... אני חוא המאסף... דוד בן אחיז
הבחן... הכ"ס מוילנא, נבני שרגא בחן חוא בעז' צהרלטים
[בולל פרטי שנת תרס"ו]. דפוס הר"ד פרומקין, 80 28 עמ'.

על הרי ישראל דברי ימי מסעי בלוית השיירא...
לארץ הקדושה לראות את שלום אחינו, שם בכלל זאת אלה
העובדים על הרי ישראל עבודת שדה וזרם בפרט... מאתי
הנוסע ממעם חו"צ בווארשא חיים אליעזר מושקאט [תוצאה
מה"חבצלת" שנת העשרים]. דפוס הר"ד פרומקין מו"ל, "חבצלת"
תר"ן 80 35 עמ'.

עלה אריה מסע הכמות ורב האופות כולל ווידוי...
וחפלה קצרה אשר ירגיל האדם לאמרו בכל יום... הכינוי וגם
חיברו... ועירא דמן חברי הישיש... מנה' יהודא אריה לוינס
שהיה... שו"ב בעי"ת בירמינגהאם, בסדינת כריסאנוא גלגת
וקנותו עלה אל הקודש... שנת קץ הגלות [תרל"ד]. 180 16 עמ'.

עליות אליהו... הספר סחר' ישראל שמעון שיון
תלמיד ישובת, שנות אליהו על חרב אליהו גומטסאכער גרידיץ
מיסד הישיבה הזאת, ברפוס רי"ד פרומקין, תרל"ח 80 מ"ו עמ'.

פרדס התורה וחכמה כולל רשימה, מכתבי יד
מכל מקצועות שבתורת ח... ואמרי חכמה, הנמצאים בתוכני
ירושלים... וסחן במסות תחת ידי... יצחק בכ"ד מיכאל רגדוץ
בארה"ב, שנת נדרתי [תרס"ד] 610 8 דף.

פרשת אלה מסעי אשר חיבר הרב... משה חאנו
המגי"ה... אהל מחבמי נרבנו ירושלים... על תבונת ארץ ישראל,
וירושלים ובית המקדש, ונותל המערבי... נדפס פעם אחת
באלטונא בשנת תצ"ג, ומחמת כי הראשונים ספו תמו... הבאתי
אותו לבית הדפוס פעם שנית, אני... אלעזר מנהם בלא"א...
מו"ה צבי הירש ג"י [גאלדבערג] משעדליץ... דפוס ר"י
הירשענוואך, תרס"ד, 80 20 דף.

העולים

בשם זה נתן תולדות, ספורים וזכרונות מגדולי
 אוטתנו שהשליכו את נפשם מנגד לעלות לארצה"ק.
 ומפני איזו סבה או פגע לא יכלו למלא את הפצם
 ושבו לביתם או נפטרו בדרך, ונבקש את כל אחינו
 חבקיאים בקפרות חרבנות שימציאו לנו ספורים
 וזכרונות מכ"י או ספרים נדפסים, ונפרסמם בשמם
 בהכרכים הבאים של חלוח. וכזה חננו נותנים את
 תולדות הרב הנאון ר' נפתלי כ"ץ וצ"ל¹ אשר מסר
 את נפשו לעלות לארצה"ק ונפטר באמצע הדרך :

א

הרב הנאון ר' נפתלי כ"ץ וצ"ל

רבינו הרב הנאון ר' נפתלי כ"ץ הנחמו אחד
 מהכוכבים הנוצצים אשר הוזכרו בשמי חרבנות בהמאת
 החמישית של האלק הנכחי אשר למדות ענותנותם
 (1) את התולדה הזאת בתכמי לבקשת המנוח הרח"ג
 וכו' כמחור"ר ארי' ר"ר סאלווענדו ו"ל רב בק"ק דירקתיים
 והגליל שהי' ק"ן ונכד מצד אמו להנאון ר' נפתלי ו"ל

הרבה ובריתם מן הכבוד, יכתב שםם וזכרם לשם
 ולתהלה בספר התולדה.

שלשלת יחוסו.

הרב הנאון הזה"ה נצר מנוע נאוני וצדיקי ארץ
 מצד אביו ומצד אמו¹ אביו הי' הרב הנאון וכו' כמחור"ר
 יצחק הכהן ראב"ד דק"ק סמעפאן ודרשן בק"ק
 פראג ובק"ק לובלין ואמו היתה בת הנאון ר' מגדל
 מרגליות ראב"ד דק"ק פרעמסלא. וקנו אבי אביו הי'
 הרב הנאון ר' נפתלי כ"ץ (שרבינו נקרא על שמו)
 שהי' אב"ד דק"ק לובלין בזמן שהנאון ר' העשיל הי'
 בה ראש ישיבת ור' נפתלי כ"ץ זה הי' בנו של ר' יצחק
 ב"ר שמשון חתנו של ר' יהודא ליוואי אב"ד בפראג²

(1) סעיף כ' מצואתו, ושם הוא מוסיף כי שלשלת יחוסו
 הוא מכל הצדדים ובבחינת יחס כהונתו עד אהרן הכהן.
 (2) הרב בעל שם הגדולים כתב כי ר' יצחק אבי רבינו
 הי' חתנו של מהר"ל מפראג, והוא נשען על דברי רבינו
 כאחת מתשובותיו שהובאה בחכם צבי שהוא מבנת את מהר"ל
 מפראג בשם "אדוני אבי וקני" אולם גם בספרו ברכת ה'
 מזכיר את מהר"ל מפראג בשם אא"ז, אך מזה אין ראיה כלל
 כי גם אם הי' וקן וקנו הוא מבנה בשם אא"ז, ולפי סדר
 הדורות לא יתכן להיות שר' יצחק אבי רבינו שרבינו נולד
 בשנת ת"ה בערך הי' בנו לכו"ז, והי' חתנו של מהר"ל מפראג
 שנפטר בהתחלת הפחצת השניה של המאה הדיבועות, ובפ"ב
 שנה ברזאת והעיקר כמו שכתבנו כי ר' נפתלי וקן וקנו של
 רבינו הי' נכדו של מהר"ל מפראג.

וּכְבוֹדְךָ - שְׁאֵי שְׁלוֹם שְׁאֵי בְרָכָה
לְכָד-בְּקָעָה וְצָר,
וּמִדֵּי עֲשׂוֹתֶךָ, אֲשֶׁתִּי, בָּכָה
זְכַרְתִּי גַּם זְכוֹר.

אִם מָוֶת יִפְרִיד בֵּינֵינוּ
בְּאֶרֶץ גֵּזֶר זֹאת -
הֵן זִמְמוֹת נִשְׁמָוְתֵינוּ
תִּתְּיֵנָה שָׁם הַיּוֹת.

לֹא אוֹכַל דְּבַר עוֹד, כִּי מָת,
כִּי נִחַר הַגִּזּוֹן;
שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי בְּכָל-יּוֹם, בְּכָל-עֵת, -
שָׁמַעִנִי בְּיוֹם אַחֲרוֹן...

וְהַחֲזִלָּה זִנְיָה כְּמוֹ יוֹנָה -
אִמְרָתוֹ תִּמָּה,
בְּקִשְׁתּוֹ הָאַחֲרוֹנָה
שִׁפְתָיו חֲתָמָה.

וְהִזְקֵנָה רוּחָה מִכַּעַת.

כְּמַעַם נִשְׁמַע הַקּוֹל:
הִנֵּה חֲלוּטִי - - אֲנִי נוֹסַעַת - -
מִיד אֱלֹהִים חֶבְלִי - -

* *

וּבְחֶרֶד הַצָּר זָרַע
גֵּר דֹּעָה, עֵיפָה,
וְעַל פְּנֵי הָאִישׁ הַנּוֹעַ
בַּת-שָׁחוֹק מְרִחֶפֶת.

תרגום: מבשין.

תולדות הישוב בגליל העליון

(המשך מפרק ב')

השותפות נתבטלה, הנהלת המושבה בידי הועד, גני ירקות ונמיעות, הצעה לקנות אדמה הקסרה ומענה הפקיד, פקיד רב ות"ת, אין שלום בהועד גורם להתבטלותו, נשלח מנהל חדש להמושבה, התנהגותו באכזריות עם האכרים, התקוממות האכרים נגדו, הפסקת התמיכה, ביאת חיילים לגבות חמס, מר מ. לובסאן ומר י"מ פינס ו"ל בהמושבה ומשתדלים להביא השלום, האכרים נכנעים, מעבירים את הפקיד ושלושה באים במקומו, המצב משתנה.

אחרי אשר כל אחד מהאכרים השיג את כל אשר נחוץ לו לשכלולו לפי התשבון שעשו אז ונס תמיכה חנוכה למחית ביתו לפי מספר הנפשות לא היה עוד כל מקום להשותפות הקודמת, וכל אחד ואחד דאג לעצמו, והתשבונות הקודמים נשארו רק בספרים לזכרון לדורות.

אדמת המושבה עברה על שם בא כח הנדיב ונחלקת לחלקים להאכרים אבל לא לפי המדה

שקנה כל אחד בעת באו אל הארץ, אלא לפי מספר המשפחות שוח בשוח, וכל אחד עבד את אדמתו על התבונה, וכעשיר בעני כלם קבלו תמיכה לשכלולם שוח בשוח מלבד התמיכה החדשית כאמור שחיתת לפני מספר הנפשות. באמת לא היה ביניהם לא רק עשיר-אלא גם אמיד לא היה, מפני שכל אלה שהיה להם מעט כסף כבר אכלו אותו, וחרבת לא היה להם גם מתחילה כמו שנארתי בפרק הקודם. בעת שכא האדון שיד לראש פנה בשביל לשכלל את המושבה קרא אליו את כל האכרים ושאל אותם על צרכיהם ובקש מהם שיתנו לו חכניות מפורטה במח יכול להושיע להם שיוכלו להתפרנס מעבודת אדמתם, וע"ז ענו לו כלם בפה אחד, שהם בחרו ועד של חמשה אכרים, והועד הזה יתן לו את התכנית שדרש והם האכרים כלם סומכים א"ע בכל על הועד וכתו בכחם, וכל מח שיעשה הועד יהיה עשוי. גם כח הרשאה נתנו האכרים להועד בכתב כתוב וחתום בידי כלם, הדבר הזה שראת האדון שיד כי אחדות חזקה כזו שוררת בהמושבה עשה רושם טוב עליו, ולכן לא מצא יותר טוב לפניו מאשר למסור את הנהלת המושבה בידי הועד הזה שינהל את המושבה עפ"י דעת

האכרים וכל הכסף מסר לתועד שהוא יסדר את כל הענינים בדבר השכלול של כל אחד ואחד, וגם בדבר התמיכה החדשית, ועל תועד זק לתת דו"ח בכל חדש מטעשיו להפקיד העליון מר ורמור שמשדרו היה בחיפה כמרכז להמושבות בגליל.

חננן האנרונם דינור שהזכרתיו למעלה בא פעם לשנים או שלשה חדשים לפקח על העבודה וללמד את האכרים פרק בתלבות עבודת הנגנות, לזרוע ירקות ולנמוע עצי פרי. ומפני שהננן הזה היה חדש בארץ ולא ידע עוד את מבעה ומונה, מובן כי גם בכל מה שנמטעו וזרעו עפ"י עצתו לא ראו ברכה רבה.

משך השנה הראשונה עברה עליהם אמנם בצרות ותלאות רבות כמבואר לעיל, אבל בזה הדיוחו להכיר את טיב האדמה וקנו את היריעות הנחוצות לחישוב ונכחו לדעת כי מעט האדמה שיש להם, משמנים עד מאה דונם אינה מספקת לתת להם די פרנסתם.

או לא חשבו עוד על נמיעות כרמים ושקדים וכו' כי אם על התבואה כל תקותם. ולשכלול כזה נחוצה הרבה אדמת טובה, לכל הפחות שלש מאות דונם למשפחה, בשליש הכפר שנקנה היה רק כשלשת אלפים

דונם וכבר מנו האכרים שלשים משפחות. ולכן ראשית עבודת תועד חיתה לדאוג להוסיף אדמה לאכרים, ויציעו את הדבר לפני הפקיד האדון ורמור שיקנה עוד שליש מאדמת הכפר, שהיו יכולים לקנות או בערך שמונה פרנקים הדונם. — חיוס משלמים שם יותר מחמשים וששים פרנק הדונם — מענין הדבר איך שהתיחס הפקיד להצעה זו, בהתשובה שענה לתועד על הצעתו בדברים האלה: על הראשונים אנו מצטערים וכו', וכן גם התיחס לכל ענין הישוב וצריך לדעת שהאדון נ. היה מהמובים שבפקידים כי הלא היה ת"ח וחיה לו גם תעודת רכנות, והוא נשלח מבתחילה להמושבה זכרון יעקב ששפיה בה גם רב וגם פקיד. אבל כאשר נכח אח"כ כי תרכנות תקבר את בעליה הפקיד, כי כבוד תרכנות איננו עומד במדרגה כ"כ גבוה ויכול עי"ז לאכד גם מכבוד הפקידות עזב את הראשונה ותפס את האחרונה ונשאר פקיד במלא מובן המלה הזאת. ותנהגתו אח"כ בהמושבה זכרון יעקב שבחיסר את ממשלתו על כל מושבות הגליל תוכיה על מעשיו כאשר יבואר בדברי ימי המושבה החיא שיבאו בפרקים הבאים.

ההצעה ע"ד קניית עוד אדמה לא יצאה אל

הפועל והאכרים היו מוכרחים להסתפק עם מעט האדמה שהיתה להם, וחיו על התמיכה שנתנה להם מאת הפקידות מדי חדש בחדשו. והרשם היה כאלו נשלח הפקיד רק בשביל לחלק את הצדקה להעניים הססכנים של המושבות. ומובן שגם התנהג עמהם כמו עם שגורדים וקבצנים. כמו שמתנהגים פקידי הצדקה בפריז עם היהודים הפולנים והרוסים שבאים לשם ונצרכים לתמיכה מאת המוסדות של היהודים הצרפתים...

כפי שאמרתי לעיל שמתחלה נמסרה הנהלת המושבה בידי הועד שנבחר מבני המושבה, וחל נעשה על פיו. אך לדאבון לבנו נמצא תמיד איזה שטן המרקד. אחד היה בין חברי הועד שתאוות השררה אחזה בו. והפצו היה לפסוע על ראשי האכרים ולהשתרר עליהם ובאמצעי הידוע: "חלק ומשול". החל להרחיק ריב בין איש לרעהו. בשביל שיוכל לצוד דגים במים עכורים. והאי תגרא כיון דרוח דוח, עד שהנהלה העליונה מצאה לנכון לשלוח מנהל מיוחד שלקח את הנהלה מידו הועד לגמרי.

המנהל החדש הזה היה אחד מצעירי רוסיא שנשלחו אז אחר תפאנרוס הראשון לברודו. ומשם למקוה ישראל ביפו. להשתלם שם בבח"ט לעבודת

אדמה. האיש הזה שסמכו היה איש קשה. בלי כל ידיעה מענין הנהלת מושבה. כי מן הושיבה לקח בעת שיצא מרוסיא. ונוכל לאבין כמה היה יכול לעמוד בשנים שלש שנים שהיה במקוה ישראל בשביל שידע איך לנהל מושבה זאת טבע ומצב האכרים לא הכיר, ובמנהגיו אתם התאמין תמיד להשפיל את ערכם, ולעשותם לעבדים שפלים ומדכאים. עובדות אחדות תהיינה דין לחוביה על ידן את אפיו של האיש הזה. פעם אחת נתן פקודה כזו: שכל אחד מהאכרים מוכרח לעמוד על משמרתו יום אחד על הסדר אצל דלת בית הפקידות לשרת אותו. לכבד את הבית ולרוץ לכל אשר יפקוד עליו הפקיד. בעת הצורך. בכל יום בבקר השכם מוכרח אחד מהאכרים לבא לנקות לו הנעלים ולנחצם: פעם אחת—זה היה במעמד המנוח מר מרדכי לובמאן ו"ל המהנדס מראשון לציון שעסק במדידת אדמת המושבה ראש פנה. וזה האחרון שאל לתמו את אחד האכרים שיאמר לו כמה הוא מספר הבתומות במושבה האכר החל להשיב לו את מספר כל מין ומין. השורים, הפרות, הסוסים, הצאן והחמורים. הפקיד שעמד שם ושמע שהקולוניסט מונה את מספר החמורים לשלשים, כי לכל אכר היה חמור אחד,

הפסיק אותו ויאמר: לא בן האבר מעה כחשבונו: יען ישנם בהמושבה המורים בפלים מאשר חשב האבר... לפני המנה מר לובמאן ז"ל התאדמו כאש סבעס עצור. וכמו מחרפה התחמק תוכף סמקום שעמד ויביע אח"כ את השתיסמותו איך ירשה לו מנהל המושבה לכנות את האברים בשם המורים בעת שהם האברים אינם נופלים סמך באישיותם ובישרותם?...

בתוך התמיכה לשכלולם של האברים היה צריך לתת להם שנה הראשונה תמיכה בשביל אכילה לבהמותיהם. ובמקום לתת לכל אחד את הכסף הנחוץ לזה למען יקנה לו שעורים וכו' בשביל הבהמות בעונה. שיוכל למצוא בזול בעד כל העונה הנתיב הפקיד סדר אחר שעור' לשיטה הירועה להשפיל את האבר עד הדיוטה התהומנה: הוא קנה שעורים ונתן אותם באוצר אחד אצל הפקידות ועל כל אחד מהאברים לבא בכל יום ויום בשעה קבועה. בין שעה שש לשבע לעת ערב עם המאכליה בידו לבית הפקידות ולקבל פתקה למען יתנו לו מדה שעורים בשביל סוסו, ואם קרה מקרה שאבר אחד נתאחר מלבא בשעה זו, מפני שפגד לבא מן העבודה טאיתה סבה שתהיה, לא נתן לו עוד את

השעורים. מוכן כי האבר לא עזב את סוסו בלי אכילה והיה מוכרח ללות לו מדה שעורים אצל אחד הפלחים. בחשבונו כי ליום המחרת יקבל את חקו בפלים שתי מדות, וישיב להפלה את מה שלוח סמנו אך בבוא ביום השני נוכח כי מעה בחשבונו הפקיד לא חפץ לתת לו רק מדה אחת בשביל אותו היום לבד. וכאשר בא האבר בשאלה מדוע אבדתי את זכותי על המדה של אתמול הלא לזיתי אותה ומוכרה אני לשלם! התחיל הפקיד לחזיק לו בסכרה פלפולית ובסבוב האגודל שובר עוד מדישיבה. במטה נפשך: אם הסוס אכל את השעורים, א"כ כבר אכל ולמה לך עכשיו שעורים? ואם השארת את הסוס בלי אכילה, אז הלא כבר עבר הזמן ובטלו השעורים, וחיים הלא לא תתן לסוסך שעורים בפלים. וכל המענות הצורקות של האבר לא הועילו הוא באחת, האבר שלא לקח את השעורים בשעה הקבועה אבר את זכותו, אף אם ימות הסוס, יקוב הדין את החר!... מרות כאלו, וכדומה הוציא יום יום, מוכן שע"י הנזרות הללו, שלא רק רוב הצבור לא כלו לא יכול לעמוד בהן, פקעה הסבלנות והקולוניסטים התקוטמו נגד הפקיד והתאוננו עליו לפני הפקיד העליון מר ו. בחיפת. זה האחרון במקום

לשמוע את הטענות של האכרים ולחקור בדבר
שלח את המכתב של האכרים להפקיד בראש פנה.
וכמקום להיטיב את ~~החם~~ שלו להאכרים. עוד חוסיף
חמא על פשע. וקרא לכל אלה שהיו חתומים על
המכתב. וחודיע לחם שמעתה ירע לחם עוד יותר
וגם הטיל עונש על כל אחד ואחד מהחתומים לשלם
קנס משלשים עד מאה פרנק. ואת הכסף הזה עכב
לחם מתכיבתם החדשית. מוכן שבוה עוד חוסיף
שמן על המדורה והריב התנבר הפקיד הלך עוד
הלאה ברשעתו ופסק סלתת להקמים נגדו את תמיכתו
שלשה חדשים, הסית את הממשלה לשלח חיילים
להמושבה לתבוע מהאכרים את סם האדמה. וירקו
ומס העשור. המסים האלה שעל הפקידות היה לשלם
אותם. לפי החזקה שנעשה עם האדון שיר בעת
קבלו את המושבה תחת חסות הברון: החילים באו
להמושבה בערב שבת. ונכנסו לבתי האכרים ולקחו
לחם את האבילה שהוכן לכבוד השבת. גם את
חלחם מהתנורים הוציאו. הנברים לא היו במושבת
מי שתיה בשדה, מי שתחביא את עצמו מפני פחד
החילים, כי הפקיד רמו להאחרונים שיציקו לחם
בכל מה שאפשר למען יכנעו את השוחט שרק
זוא נשאר במושבה כשביל לשחוט לכבוד שבת.

תפשו החילים ותלו לו על צוארו סאכ לים שנותנים
בה אבילה לסוס וכך הוליכו אותו מבית לבית
לקבץ בעד סוסייהם שעורים. ובעת הזאת עמד
הפקיד אצל הלון בית הפקידות וצחק צחוק פרוע
מרוב הנאה ותענוג מערב בתקות. שעוד מעט
והאכרים יבאו ויתרפסו לפניו בהכנעה נמורה. אבל
עינו המעות, אמנם בקושי גדול עלה בידי ראשי
הועד שעלו לצפת. לפעול על הקיסיקם לקחת את
החילים מהמושבה. וחודות לאחדים מנכבדי העיר
צפת שנתנו ערכון בעד ראשי הועד שחדבר יסדר
תיקף אחר חשבת נתן הקיסיקם מכתב פקודה
לחילים שיצאו מהמושבה. וסובן כי הועד הוכרח
להלות כסף ברבית. לשלם להממשלה את המסים
המגיעים לה.

בעת החיא בא המנוח הרב החכם מר יחיאל
מיכל פינס ז"ל לצפת. מורשא מחועד של חובבי
ציון באידיסא בשביל לסדר את עניני המושבה. יסוד
המעלה של אדותה אדבר בפרקים הבאים בעיה:
החכם פינס בראותו את השערוריה שעשה
הפקיד הנ"ל השתדל בכל מאמצי כחו לחרך את
לכבו ולהביא את השלום על מכונו. אך כל עמלו
עלה בתו:

המגן ז"ל לקח חלק גדול בצרת האכרים
ונחם אותם. וגם נהל אותם בעצותיו הטובות
והסבקות. איך לחשוב על התלנמה ששלח האדון
שיר לראשי הועד שישקטו את הריב. אמנם ידעו
בפריז היטב כי הפקיד הוא האשם, אבל לא הפצו
כי יד הפקידות תהיה על התהתונה ביהם לתאכרים.
כותב המורים האלה שהי' אחד מהועידה
שנשלחה מצד האכרים להפקיד העליון כר ורמור
בחיפה לבקש ממנו שישים קץ לתעלולותיו של הפקיד
ולקחת אותו מהמושבה. והנה זאת היתה תשובתו של
הפקיד העליון: אדוני! כל תרכו עלי בקשה ללא
תועלת. אתם מוכרחים להכנע להפקיד שלכם ולבקש
מאתו מחילה. ואני מצדי מכניח לכם נאמנה
שבזמן קצר של שנים שלשה חדשים נקח אותו
ממושבתכם. יען זה הוא פרנציפ אצלנו שהפקיד
לא יבנע להאכרים אף שהצדק עם אלה האחרונים.
מפני שזה נחוי לנו בשביל המשמעת. שאי אפשר
בלי זה. ....

הועידה בסמכם על ההבטחה הזאת של
הפקיד העליון שנאמרה אמנם להם בסוד, היו
מוכרחים לשוב להמושבה ולהטות את לב האכרים
להכנע ולבקש סליחה. ולתת את שכמם בעול לסבול

הלאה. ואמנם אחרי חצי שנה העבירו את הפקיד
מראש פנה ונתנו לו משרת מורה צרפתית בביה"ס
במושבת זכרון יעקב. וגם שם לא הוציא
את שנתו.

אי אפשר לדעת אם באמת קיימה הפקידות
לפי ההבטחה שהבטיח הפקיד העליון להועידה הנ"ל
שיעבירוהו מהמושבה. או מפני שאז קרא עוד מקרה
שעור לזה.

בעת ההיא נשלח הד"ר בלידען בשביל צפת
והמושבה. ותתעורר איזה ריב בין זה האחרון והפקיד,
וטכתבים עפו משני הצדדים לפריז, ושם בפריז היתה
אז הגברת אשת ד"ר בלידען שהיו לה מהלכים
במקומות הנבוכים בשביל זכות האבות שיש לה, כי
היא בת הנוסע בנימין השני, והיא היא שעברה נגד
הפקיד, וקרוב הדבר שהיא פעלה שם שיעבירוהו,
איך שהיה המושבה התפטרה מהצרה הזאת,
ועל מקומן שלחו מפריז שלשה אחד כפקיד עליון מחניכי
החברה כי"ח שהיה לפניו מנהל ביי"ס במרוקא, ועוזר
לו צעיר אלומי שנתגדל בפריז, ושהיתה לו גם תעודה
לשחיטה כמנהג אשכנז. .... והשלישי נוצרי צרפתי
גנן שילמוד את האכרים הלכות עבודת האדמה.
ותקופת חדשת התחילה בהמושבה.

אחד קדימה ולא נקנה אף דונם אחד אדמה. ושקט
ומנוחה שררו במושבה המנהל כאיש טוב וכאיש
אוהב מנוחה מסר את הנהלת המושבה הפנימית
לועד המושבה שנבחר מהאברים.

הועד בראותו שמצב החומרי של האברים הורע
מפני המציקות והצרות שסבלו מהפקיד הקודם, ומפני
זה גם העבודה בשדה לא נעשתה כראוי ורבים
מהאברים נשקעו בחובות גדולים בעיר צפת לכן החל
הועד לחפש דרכים להיטיב את המצב, ואיך שיצאו
לאט לאט מן החובות ולמטרא הזאת נוסדה חברה
בשם "זרע-אברהם" כמעט כל האברים נכנסו לחברה
הזאת וגם הפקידים נתנו את ידם לה.

מתוך החברה הזאת נבחר ועד שלקח בידו את
כל עניני המושבה הפנימית, כל אחד מהאברים נתן
חלק מתמיכתו החדשית לידי סוכן הועד, ובזה סדר
הועד את תשלום החובות לבעלי החובות בצפת
שיקבלו קמעה קמעה בכל חדש מידי הועד, ובזה
הוסר העול מעל האברים ויכלו לסדר עניניהם ולעבוד
במנוחה סבלי לחיות לחוץ מהנושים בהם.

הועד בחר מקרבם גם ועד משפט השלום וישפוט
בין איש לרעהו, הועד הזה ישב פעמים בשבוע ביום
ד' וח' וכל דין ומשפט שהיה במושבה הביאו לפניו

פרק ג.

תקופת השקט והמנוחה, הנהלת המושבה
הפנימית בידי ועד המושבה, יסוד חברה "זרע
אברהם" ועד של משפט השלום, הועד מוציא
שמרות מסכומים קטנים שהם עובר לסוחר, הרמת
מצב הרוחני של המושבה, מפני אדישות
הפקידות אין קדמה בעבודה ואין התפתחות, פקיד
חדש ותקופת העבודה והחיים מתחילה.

מפני שהפקיד העליון הנ"ל מר בן שמעון היה
זר לאברים והאהרונים זרים לו, כי לא הבינו איש
את שפת רעהו, הפקיד דבר רק צרפתית, וגם רוח
האברים היה זר לו, הוא היה אמנם איש טוב לב,
אבל הוא לא הבין את המטרא אשר הוטלה עליו.
הוא חשב כי מטרתו הא רק לחלק את התמיכה
החדשית לאברים המסכנים ולעזור להם בעת צרתם
ובזה כבר יוצא ידי חובתו וממלא את רצון הנדיב, אף
כי האברים דרשו תמיד שישתדל לקנות עוד אדמה
ולתרום את חינוך ואת התפתחות המושבה אבל
בראותו כי מכשולים עומדים לו בדרכו כנחוצ לא
התאמץ לחפש דרכים איך לחסיר את המכשולים
או לעבור עליהם באומץ, ובמשך יותר משנה שהיה
הוא מנהל המושבה לא צעדת המושבה את צעד

וכאשר הוציא משפטו בן קייסה אותו גם הפקידות.
למען הקל את כצב הכספי של המושבה
הוציא הועד שטרי טחאה על סכום הנון, שטרות
בעלי שני בשליקים ובשליק אחד וחצי בשליק.
ההפחאות האלו הלוח הועד להנצרכים בנמ"ח לזמן
ידוע והם היו עובר לסוחר אפילו בצפת וגם הפלחים
קבלו אותם במחיר השות.

החברה, זרע אברהם דאנה לא רק למצב
החומרי אלא גם למצב הרוחני של המושבה ולמען
הוכח איזה רוח שורר אז בהמושבת אעתיק גם את
כתב התיסדות החברה שהוצאתי מתוך פנקס
המושבה:

א. כ. לונץ

יובל בית הכנסת "בית יעקב"

בחורבת רבי יהודה החסיד

הרכ"ד - הרע"ד

מבוא.

ישוב האחרון של עדת האשכנזים בירושלם שנמלאו
לו עתה מאה וארבע שנים צעד בצעדי און קדימה, עוד
בשחר טל ילדותו נראו בו סימני קיום ורעננות ומיסדיו
והעומדים בראשו התאמצו לבססו ולכוננו על עמודים
חזקים בהלגם לו את כל צרכי עדה ישראלית.
מעטים ודלים היו הראשונים שהשליכו נפשם מנגד
ובאו לחתישב בעיר קדשנו שזה כחמשים שנה לא נראה
בה רגל יחודי אשכנזי והאזרחים ששנאו את הנכרים
שכלל נטרו להם שנאה ביותר על דבר החוב שחבו להם
ראשי העדה הזאת כמאה הקולפת, ואשר בגלל זה

[1] עוד בשנת תקע"ט יצא הר"ר שלמה ולמן צורף אחד
ממסדי הישוב הזה בשליחות, ושב בשנת תקפ"ג, ובשנת תקפ"ט
יצא שנית לצרפת ואשכנז.

החריו את כל הבתים אשר בחצר בית הכנסת
ואת הקרקע לקחו להם לאחוזת. הרבה הרבה סבלו
בזמן הראשון לבואם. אך כל עמל ותלאה לא כבדה
להם נגד החפץ לשבת בעיר הקדש לרצות את אבניה
ולחונן את עפרת, הצעירים שבהם החליפו את בגדיהם
בבגדי אהיהם הספרדים למען לא יתנכרו בעיני
יושב הארץ וילמדו גם את לשונם. ונוסף לזה
התאזרו ברוח סבלנות חזקה לישא ולסבול חרפה
וכלימה ולתת גיוס למכים ולמשיאים⁽¹⁾. ולכלי לענות
לחובביהם דבר וזה הועיל להם לתקומתם ולרווחתם.
ויהי אחרי אשר התאזרחו כבר בעיר אף כי
מספרם היו מעט מאד—כי מפני קשי ומכנת הדרכים
לא רבו אז העולים לירושלים—התאמצו להשיב להם
בעזרת הממשלה את נחלת אבותם, את החצר הגדולה
שכבר נקרא אז בשם חורבת רבי יהודה החסיד ע"ש
מיסד הישוב הקודם ר' יהודה החסיד משידליץ מחוז
גורדונו⁽²⁾. כחמשענה כי קרקע החצר לא נשתעבדה לחוב

[1] זקני הדור ההוא ספרו כי התושבים לא בישו להעמיס
ישק חציהם או פחמים על גב יהודי אשכנזי זקן ונשוא פנים.
[2] את קורות דברי ימי הישוב של התקופה ההיא
והחורבה, נכתב במאמר מיוחד בשם "חורבת ריה"ח" במאמצי
הספרותי ירושלים.

שלו ראשי העדה החולפת והחוב לא היו כי אם חוב
ניפני, ואחרי השתדלות זכו להשיג פסק דין שהחצר
הגדולה העומדת במרכז החוב היהודים וגובל בצד דרום
בהחצר ששם יסד הרמב"ן ז"ל ביהב"נ בשנת
כ"ז לאלף הנוכחי, שיוך לעדת היהודים האשכנזים כמו
שנקרא בספרי הממשלה דיר "אשכנז" סקלט עדת
האשכנזים⁽¹⁾. ואף שזכו בדין השתדלו להתפשר
בשלום עם מחזיקי הנחלה וזה ערך כשנתיים ואז
בנסו מיד לחזוק בחורבתם ויחלו לתקן את
הבית שבקצה הצפוני של החצר שלא נחרב כ"כ ואותו
יהדו לבית המדרש ויקראוהו בשם מנחם ציון, וזה היה
בשנת תקצ"ו. ומעט מעט תקנו גם את יתר בתי החצר
ייבוננו בה בית מבילה, הכנסת אורחים וכו', ואז ככלות

(1) ב"האילאם" [פסק דין] הראשון שיצא מבית המשפט
בירושלים בשנת 1235 "להחג'רא" כתוב שנתן עפ"י בקשת
הרבם באשי (ר"ל חכם גדול) ר' מנחם מנדיל [הוא ר' מנחם
מנדיל משקלוב תלמיד הגר"א] והחכם באשי ר' זלמן [הוא
ה"ר שלמה זלמן צורף] וכו' נתבארו כל מיצרי החצר לכל
החיות וכתב שנים אח"כ בשנת 1240 יצא אילאם מהממשלה
הראשית במצרים עפ"י בקשת ר' שלמה זלמן הנוכ' שחלך
המצרים כמו שבארנו במאמרנו היהודים בארץ הצבי במאמצינו
שלם וכו' נכתב שהמורשה הוא ר' מנדיל הג"ו ובשנת 1252
השיגו פסק דין כי פטורים בני העדה הנוכחית לשלם
את החובות שחבו ראשי עדת האשכנזים במאת התולפת משום
ע"י רק חובת גברא.

חצי יובל שנים להישוב חלה תקופה של התרחבות
ונידול ע"י ב' סיבות שעזרו לזה: א) ע"י פליטי הרעש
של צפת ומכריא שנתאחו בירושלים. ב) מראשית
המאה הנוכחית חלו חברות אנויות קיטץ לשלח את
אניותיהן עד חופי ארץ ישראל ומדי שנה בשנה
גדל מספר העולים להתאחו בה כי בינתיים נתבססה
התמיכה או החלוקה על יסוד נכון בהשתדלותו של
הנאון ר' חיים מוואלאזין זצ"ל ושאר גאוני הדור, ולפי
מצב הכלכלה בעת ההיא הספיקה להם החלוקה הדלה
(בצרוף העזרה שהשינו רובם מאת קרוביהם ג"כ
ע"י הכולל ונקרא בשם מעוז יהוד) ללחם צד ויובלו
לשבת על התורה ועל העבודה.

הרעיון לבנין ביהב"נ גדול.

ראשי העדה בראותם כי יש תקוה להישוב
הנוכחי וכי בזמן קצר כזה התקדם קדמה גדולה שאי
אפשר היה לשער מראש, שמו על לבם עוד בשנת
תר"ה כי ראוי ונכון לבנות בקצה הדרומי של החורבה
ביהב"נ גדול ונחרר שחלונותיו המזרחיים יהיו
פתוחים נגד מקום המקדש, ובעת שנבנסו לבנות
ולתקן את פרצות החורבה הניחו את החלק הגדול
שבחצר פנוי לתכלית זו. אך שני דברים חסרו להם
להוציא את הרעיון הגדול הזה לפעולות א) מאמר

המלך המרשה לבנות ביהב"נ בחוק. ב) הסכום הגדול
הדרוש לבנין גדול ונחרר ביאות לעיר זו משאת נפש
כל איש ישראל, והמניה הראשונה העיקר עליהם
ביותר כי בעת ההיא לא נמצא להם שום ב"ב
יشتדלן בבירת הממשלה והשם יהודים אשכנזים
סוחר היה כחצר המלכות ולראשי הממשלה ולכן חבו
בהנשת הבקשה לשעה טובשרת, אך בכל זאת לא
השעו את עינם אף רגע מלהשתדל באסיפת כספים
להוצאת הבנין וד' עזר על ידם כי בשנת תר"ז
העיר ד' את רוח הנביר והנדיב מחורר יחזקאל
"אובן ז"ל מעיר בבל לתת לב לבקשת ראשי העדה
שנודעה לו ע"י השד"ר ר' יהודא הדמשקי את מעלת
הצר החורבה ונחיצות ביהב"נ וידר גדר לאמור:
אם יח"ד בעזר אמרכלי המקום הק' הזה ויטה עליהם
חסד מהוד שולמן תונרמה יר"ה להרשות את בנין
ביהב"נ מבספי איסדנו ומחוני אכננו" (1). הדבר הזה
שמה מאד את לב נפשות העדה בראותם כי יש כבר
י"אל לבנין ביהב"נ ויחלו להשתדל בהנשת הבקשה
הדרשיון, אך הדבר נתעכב זמן רב מטעם האמור.
בראשית שנת תרס"ז עלה לירושלים לורד, נפיור

[1] קונטרס "שיר תפארת בית יעקב" להר"ד יואל
ב"ה סלוסון ירושלם תרס"ח.

ציר בריטניא בקושטא ויהלו ראשי העדה את פניו
 כי יואיל לבוא אל הרנה והתפלה ביום ז' של יחג
 הסוכות בביחמ"ד שערי ציון שנכנה אז מחדש בחצר
 החורבה הנז'. הוא נעתר לבקשתם ויבוא יחד עם
 קונסול בריטניא שבעית"ק ובצאתו מביחמ"ד שבע
 רצון הראותו ראשי העדה את החלקה הנדולה
 שממול ביהמ"ד שאותה יחדו לביחמ"נ. וכאשר שאל
 אותם מדוע נעזב המקום הזה לשממה חלא במח
 ימחרו אחיכם לשלוח את החוצאה הנחוצה לבנין
 ביהמ"נ. ותהי תשובתם כי זה ימים רבים אשר
 הם עמלים להשיג הרשיון לבנות ביהמ"נ ועוד לא
 עלתה בידם. ויצו עליהם לערוך מחדש בקשה להרשיון
 ולמסור לידו ובשוכו לקושטא ישתדל שבקשתם תצא
 לפעולות. והוא קיים את הכמתו ועוד בשנה החיא
 יצא מאמר מלכותי לפחת ירושלים וראש השופטים
 להרשות לעדת האשכנזים לבנות להם בית הכנסת
 בקרקע שיש להם טכרה. והלורד נפיור מחר להודיע
 להם את הדבר. ולשמחתם לב כל העדה אין קץ.

[1] גוף המירמאן הניע לירושלים רק בשנת תר"ז ע"י
 השר הצדיק סיר משה סונטיפורזי ו"ל שעבר בנסיעתו הרביעית
 לירושלים דרך קישטא. וגוף המאמר חונת במשרד המשפט
 הממלכתי. ולהעדה נמסר העתק ממנו מקדים מאת ראש
 הספרים לזכרון ולהלן נמן את תרגומו.

וימחרו סיד ראשי העדה להודיע את הדבר ליורשי
 הנביר המצוח יהוקאל ראובן ו"ל שלפני פטירתו צוה
 לבניו שיקיימו את נדו. והמה לא אחרו לשלוח
 לירושלם נדבת לבנם סך שלשת אלפים וארבע מאות
 אדומים זהב. שהם בערך 35000 פרנק.

ההצלחה האירה עוד את פניה להעדה כי בעת
 ההיא נמצא בירושלם אדרכל מצוין שנשלח מאת
 השולטן יר"ה לתקן את בדקי הבנינים העומדים על הר
 חבית. ויעתר לבקשת ראשי העדה לחתוות תכנית
 לבית הכנסת. ולפקח על ראש הבונים למען יצא בנין
 יפה ונהדר כיאות.

התחלת הבנין

אף כי ידעו ראשי העדה שלפי תכניתו הנהדר לא
 יספיק הסכום הנז' רק לחצי ההוצאה הכל זאת החלו
 סיד בבנינו בתקוה כי אחינו שבכל המוצות הנולה
 לא יעמדו סגור ויריצו את נדבותיהם ד' לגמר הבנין
 ושכלולו ויחליטו לבנותו ממסד עד חטפחות מאבנים
 גדולות אבני גזית מסותתות, ולבלי להוס על ההוצאה
 למען יהיה הבנין הענקי הזה חזק ונהדר. וביום
 כ' טבת שנת תרס"ז החלו לעסוק בבנינו. היינו בהפירת
 היסודות ובהכנת כל החומר הדרוש לבנין הגדול הזה.

חפירת היסוד בלה סכום גדול מחכמה כי כל סודר הר ציון צבור בעפר רב עד כי זמן של שני חדשים עבר על המלאכה עד שנתגלה במקום אחד אבן היסוד שהי בעומק של מ"ה אמה, אך לא הפרו את כל העומק הזה לאורך כל הכותלים כי אם בשתי קצות הכותלים ועל סלע היסוד הזה נבנו עמודים ועליהם קשתות לכל אורך הכותלים).

יום הנחת אבן היסוד לבנין בית מקדש המעט הזה היה יום חג' משנה ליושבי ירושלים כי הוא הוקבע ליום ט"ז ניסן (א' דהוהט"פ בא"י) ובמקרה עבר אז דרך ירושלים הברון אלפונס ד' רוטשיהלד הבן הבכור להברון יעקב רוטשיהלד מפרץ ויחליטו ראשי העדה לבכרו בהנחת אבן היסוד (") אך מפני שאצלו היום הזה עוד יו"ט לבן דהוחו ליום הטהרת יו"ט ניסן שאז הוחנה החגיגה הזאת ברוב פאה והדר.

כאשר נמרו את הפירת היסודות ובנינם, וזה היה בחדש סיון תרט"ג, נאלצו להפסיק את המלאכה

(1) בחפירת היסוד נמצאו שני בורות גדולים חצובים בסלע ויפגום ויטהרום להפסיק מים בעד בתי המדרש הת"ת והישיבה אשר בחצר, נעמוד גדול של אבן שיש מלוטש שרק קצהו השני הי' שבור והוא היה מונח כל הוּסן בהחצר, מול פתח בית הכנסת לשמש בתור ספסל, בעד זקנים וחלשי כת, ובפטירת הנאון הרש"ס וצ"ל הוסכם שיניחוהו למעבה על קברו, גם מטבעות עתיקות אחדות נמצאו ונסברו להוצאת תקן ההצר.

(2) ד"ר ניימן הרופא הראשון של בית החולים רוטשיהלד בספרו, ד"א הייליגע שטאדט.

ולא יכלו להתחיל בנוף הבנין משום שמאמר המלך עוד טרם הגיע ירושלים. והמלאכה נפסקה עד ראשית שנת תרי"ז שאז הגיע מאמר המלך ירושלימה ויחלו לעבוד בסדן ובזריזות בנוף הבנין.

ויהי כאשר הגיע הבנין לגובה טור החלונות הראשונות זכרו ראשי העדה את הבטחתם להנדיב ר' יחזקאל ראובן ז"ל לקבוע מעל משקוף פתח בית הכנסת מבחוץ אבן גדולה שבה יהי חרות למזכרת נצח את חסדו הגדול עם עדה האשכנזים בבנין ביהמ"ד הזה. ויצו על ר' מרדכי פתח (שניצער) א' סתושבי

(1) על דבר ערכו של האמן הזה ומעלת הדור הראשון שנתישב באה"ק כותב החכם ד"ר אליעזר הלוי בסכתיו מאה"ק משנת תקצ"ח לאסור: (עפ"י תרגומו של רמא"ג בהדבור ח"א צד 50) אמנם על שום נוסדו מחשבות בני אירופה אשר יחשבו כי יושבי ירושלים צפת וחברון וכל ארץ ישראל כולה במלנים אשר אין להם כל רכוש ואומנות המה, ואשר רק לחיות חיי מנוחה ובטלה הולכים המה שמה. באמת רבים הביאו רכוש רב אתם ורכים התפרנסו בארצם בשפע וכבוד אבד רוח האמונה נחם לארץ הקדושה, והיה לנו ר' מרדכי פתח בירושלים למשל אחד מני עשרה כי הוא הי' לפנים פאר עקר האמונות כוילנא וגם היים יוכל להתגדר באומנתו אף בארץ אשכנז ויעזוב את כבודו ואת שפעו לאכול לחם עצבים בועת אפים בירושלים, ועוד וולתו נמצאו בזה כמה חרשי אבנים מהירים במלאכתם אשר גם חכמת ארץ אשכנז וכתביה לא מוזרים המה להם אבל רוח האמונה חוקה עליהם ותוליהם אל ארץ הקדושה.

ירושלם הקדומים לפתח את האבן הזאת בור יפה
סביב ולחרות בה את הטורים האלה לסזכרת עולם.

לזכר עולם יהי צדיק והאבן הזאת
תהי' לעדה ~~יש~~ הגביר המרוסם צדיק
וישר, רודף צו"ח המנוח מהו"ר **יחזקאל**
ראובן זצ"ל מעיר בבל יע"א נדב
לבנות משכן לאביר יעקב הבית הכנסת
הגדולה הזאת לשם כוק"ק אשכנזים
פרושים הי"ו והנה בניו אחריו הגבירים
לוקרים הרב מהו"ר **מנשה** הי"ו והגב'
ישון הי"ו שלחו את קדשי אביהם עד
ערך שלשת אלפים וארבע מאות אד"ו
מאגר ויותר מחצי גוף הבנין נבנה מכסף
הנדבה הזאת (מציה הקבועה לדורות)
והי' יחזקאל למופת רי"ת ותהי' נצב"ה
וזרעו לברכה יד ושם טוב בבית ובחומות
הי' ויזכו לראות בבנין אפריון על מכון
הר ציון בב"א.

שנת הבית הזה יהי' עליון לפ"ק

בוריות והתמסרות נאמנה עכדו מבלי הפסק
עד פ' תרומה תרי"ח שהבנין הניע אז עד מור
השלישי של החלונות שמתחת להכיפה ואז
נפסק שוב הבנין כהוסר כסף שהוצאותיו עלו כבר
לחסכום הגדול של 343902 גרוש שהם 68780 פ"ר
והוכרחו לשלוח שלוחים לתפוצות הגולה לקבץ כספים
מכל איש כפי מסת ידו ולהשלוחים הי' חזקות לסכור
חלונות לאטר שכל המנדב סכום הגון יכתב שמו על
משקוף החלון סבפנים, ועד חיום מלאים כל החלונות
בשמות המנדבים. אבל לצערם של בני העדה לא
נתקבץ הסכום הגדול שהי' דרוש לנמר בנינו בזמן
קצר. ונמר בנינו נתמשך עד שנת תרכ"ב. (1)

לא למותר יהי' לתאר מעט מאופן העבודה
והשתלשלותה במשך הי"ו חדשים הראשונים כפי
שיכולנו להציל שמץ מזה מפנקס חשבון הוצאה
והכנסה של המפקח והנאמן על הבנין הר"ר זאב
וואלפינזון (שהי' נקרא כפי כל ר' וועלוויל באבעס)
סוחר ועסקן צבורי, שהוא הי' מקבל סדי שבוע

(1) בשנת תר"כ כאשר נסע הגרש"ס לערי אשכנז ואנגליה:
בשליחות לטובת עדת האשכנזים ובר גם את בנין ביהב"נ.
העומד באמצע ובכל מקום בואו השתדל גם בעד ביהב"נ
ובין אנדיבים שנדכו על ידו נמנה גם השר מונטיפיורי ו"ל שנהב
סכום הגון לטובת ביהב"נ (ספר חוברון להרנ"ס בסופו).

בשבוע כסף מקופת הכולל בעד כל החוצאות
הדרושות להבנין.

מלבד האדרכת הראשי חפידו גם מחנדים
שני שהי' בא כפעם בפעם לפקח על הבונים. מיהודים
לא היו אז בונים ומסתתים (ורק נער צעיר אחד
בשם זעליג לסד כבר את מלאכת הסתות והי'
אח"כ לבנאי פשוט) אך בהפועלים הפשוטים היו יהודים
רבים בני כל העדות השונות שהיו בירושלים. שבר
הפועל היה אז מארבעה עד חמשה גרוש ליום.
למשניה על הפועלים כלם הופקד מר הלל שרלין
יליד ירושלים¹⁾ שהי' לו ידיעה מעטה בעניני בנין והי'
מעורב עם חנוים הבונים (ויקראו לו בשם חליל)
ושכרו לשבוע היה 30 גרוש (6 פר'). אבל מלאכת
הנגרות וחרשת הברזל ופיתוח האבנים נעשה הכל ע"י
אומנים יחודים. אבני חכנין השונים חובאו מכית לחם
דיר יאסין ועוד. אבל את הקורות והעמודים
הנצרכים נאלצו להביא כנמלים טיפו ע"י חסוחר מר
בן ציון ליאון, והמפקח הראשי הר"ז וואלפינזון הנזכר

1) ר' הלל שרלין הי' מילודי ארמיק לובש בגדי ארץ
חקים ומדבר בן בשפת ערבית והחוקר הנודע בחקירות ירושלים
ד"ר מאבלער מזכירו בזכרונותיו הראשונים מירושלים למנהלו
ומורה דרכו ברובע היהודים וכותב עליו שמצאו לאיש ישר
המכין היטב גרמנית וערבית.

נסע בעצמו להברון בית לחם ועורר לעשות חוזה על
חומרים חדרשים, ולהשתדל שלא יגיע שום
עכוב, וספריע להבנין¹⁾.

כשלוש שנים ויותר שבתה העבודה בבית מקדש
הטעם הזה. כי בנין הכיפה צריך שיחיי בהתמדה
ובוריוות ואי אפשר להפסיקה ולכן לא התחילו לבנות
בהכסף שבא מהמשולחים קמעה קמעה, כי אם המתנינו
עד אשר יאספ כל הסכום הנחוץ לבנין הכיפה וזה הי'
רק בשנת תרכ"א ואז החלו לעבוד בוריוות עד שגמרו
את גולם הכותרת עם טור השלישי של החלונות ואת
הכיפה הגדולה שממעל לה, ובחרף תרכ"ב נגמר חכנין
כולו לשמחת לב כל אחינו שבירושלים. היום שבו נגמרה
פסנת הכיפה הי' יום טוב לעדת האשכנזים כי
הכניה דורשת שהפסנת תגמר בטהירות גדולה ולכן
השתתפו בעבודה הזאת מלבד הפועלים התדירים גם
כל האשכנזים שהי' לחם היכולת להביא סיד ואבנים
אל הבונים העומדים למעלה, ומה נהדר הי' המראה
לראות את התלהבות של העולים ויורדים על גבי

1) בפנקסו הקטן (כעין פנקס זכרונות שבוסננו) שנמצא
בידי יורשיו מבוארת ההוצאה של כל שבוע בפרוטרוט ואפילו
ההוצאה היותר קטנה למגרוש אחד, למי וע"י מי הוצאה ומענין
הדבר שבכל החשבון לא מצאנו שום שבר בעד עבודתו הרבה
הזאת.

הסולמות הנבוכים אבני עקאד. טפחים¹) ולוחות טיש בידיהם ורוטמות אל פסוקי תחלים בנרונם. למען יגמר טלאכת הפסגה עוד בו ביום. הרה"נ ר' ישעי' בורדאקו ראש עדת האשכנזים נתבכר לחניח את האבן הראשה הסוגרת את הכיפת ואז הריעו העם כל תרועה גדולה מרוב שמחה וחרב הנ"ל. דרש דרוש נלכב לכבוד היום שנושאו חי' הכתוב בעזרא נ"ב ורבים מהבהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסודו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול. כל חקלה שעמד על הכיפה והסוכב רקדו, שמחו ובכו דמעות של שמחה ורגשות הנפש, ויתפללו שם תפילת המנחה ובראותם את קוי השמש האחרונים בהעלמם בפאת מערב ירדו ושבו לביתם שמחים ומוכי לב.

גוף הבנין נגמר אז, אך חסרה עוד העבודה הפנימית כטיק הכות, מ' רצפת הקרקע ורצפת חגן זעוד, ובכל זאת התחיל העם להתפלל בה בימי החול באקרעי, אבל מפני מחסור הכסף נמשך גמר המלאכה

1) העקאד היא אבן קלה ורכה שמתלבדת מהר וביניהם נתנו גם טפחים שהוכאו מחכרון כדי להקל את משא הכיפה.

הפנימית עוד כשנתיים ורק ביום כ"ה אלול תר"כ"ד נגמרה המלאכה. כולה מלבד שכלולת ויפוייה שנוכר לחלן שחוצאת הבנין כולו עלה לערך של מליון גרוש שהוא בערך 200,000 פ"ר¹) ואז חגגה עדת ירושלים כולה ברוב פאר והדר את חג חנוכת בית הכנסת הגדול לעדת האשכנזים שנקרא שמו "בית יעקב". מיד אחרי חינוכו נפתח לתעודתו וירבו מתפלליו מחשובי הקהלה וזקניה ומהם רבים מגדולי תורת שמשו בכחונת הרבנות בחו"ל וברכות בני העדה בן רבו מתפלליו ומלבד התפללות הקבועות הנחיינו בו תפלת יו"כ קטן בערבי ראשי חדשים, מעטות ושובכים ת"ת וגם שיעורים קבועים במשנה גמרא ואגדה. דרשנים שונים דרשו ודורשים בה בשבתות ומועדים, ויהי בית מקדש מעט הזה מרכז רוחני וכנסת למקרא העדה ולכל ענין כללי של העדה הזאת להודיה ו ת פ ל ה.

הגבאות וההנהגה.

מטעם ראשי העדה נבחרו נבאים שיפקחו על הסדרים, שכלולת ויפוייה ולכלכל את החוצאה שתתאים

1) ד"ר ניימן בספרו, דיא הייליגע שטראט וכנראה שזה הוא עם כל השכלולים שנוספו אח"כ, כי גוף הבנין עלה כפי ששמענו מפי בן אחד הנבאים, לסכום 120,000 פ"ר.

עם ההכנסה ושתהיו סבני ירושלם עצמם כמו שכירות
מקומות (לאנשים ונשים) נדרים וגדבות, והם היו
העסקנים שעסקו (הם בעצמם או אבותיהם) בבנינה
חרח"ג וכו' כמחור"ר זונדיל סלאנט (חותנו של חנר"ש
ז"ל) חישיש הר"ר ארי' נאמן, וחר"ר יואל משה סלומון,
ואחרי העדלם נמנו החשובים והראוים למשרת זו¹)
מהתפללים הקבועים שבביהכ"נ וכן נחוג הדבר
עד היום.

שכלול בית הכנסת ויפוי.

זמן מה אחרי הגמרו הובאו אליו ספרי תורה
רבים, כותרות ורמזנים של זהב וכסף ומנוחות בדולת
וכסף יקרות, ביחוד ע"י חשד"ר הר"ר חיים הלוי מקובנו²)
שסבב אז כנולה לאסוף כספים לתשלום החוב שנשאר
מבנינו ולהמציא נדבות לשכלול ויפוי. הדבר העקרי
שחסר עוד לביהכ"נ הי' ארון הקדש יפה ונהדר כיאות

- (1) בין הגבאים שהצטיינו בעבודתם במסירות ובאמונה
למכות ביהכ"נ הזה ראוי לציון את הר"ר ברוך טוועקסנא שכהן
בגבאות אחרי פטירתו של הר"ר ארי' נאמן. שעל ידו נוספו
לביהכ"נ מנוחות כסף, ספרים רבים ועוד.
- (2) חשד"ר הזה עבד בעבודת הקדש הזו באמונה
ובמסירות גמורה כאשר יראה הקורא מההעתק של פנקסו ונסע
כמה פעמים לנולה להשתדל אצל הנדיבים לשכלל וליפות את
הבית הזה וכהן גם כהן נבאי על הסדרים הפנימיים.

ועוד בראשית קיץ תרכ"ה עלה בידו חשד"ר הנ"ל
לפעול מנבאי ביהכ"נ והגדול שבחערסאן שימכרו את
ארון הקדש של בית הכנסת שעלה להם במחיר 1700
ל"כ, במחיר 900 ל"כ. ובהדש סיון ע"ז הובא ליפו
באנית קיטור של החברה הרוסית חנם (בהשתדלותו של
החכם ארי' מו"ל הסליין שיטב אז באודיסה) ומשם
לירושלים על גבי ט"ו גמלים. הקמתו ותיקון חלקיו
שנשכרו ממלמול הדרך נעשה ע"י ר' מרדכי פתח הנ"ל.
ובשנת תרכ"ח נדב הנביר מר מנחם טאנש כ"ר
יחודא שער גדול מברזל לחפרוזהר שעליו יצוקים
פסוקי תהלים, ובחלקו העליון קבוע שעון גדול עם
לוח מספרים משני עבריו באותיות עבריות.

חנדי"ב שהצטיין ביחוד לטובת שכלול ויפוי
ביהכ"נ הוא הנביר ר' מנחם ראזינבערג שהי' חייט
חצר הקיסר בפ"ב ומלבד נדבתו לגמול ביהכ"נ בשנת
תרכ"ג ע"י חשד"ר חנו' העניק עוד את ביהכ"נ במתנות
יקרות כסבואר בדבריו אשר כתב בפנקס חשד"ר¹).

- (1) הננו נותנים פה דברי הנדיב בפנקס חשד"ר הנ"ל
מפני שיש בהם פרטים מענינים לשכלולו של ביהכ"נ.
ראשית דבר יראת ה', עזרי טעם ה'.
פתח דברי לברך את ה' אשר עד כה כרכני.
ימין צדקו סמכתני ועד הלום הביאני.
נתן לי כח לעשות חיל, מידו הכל ובטובו עורני.
חיים וחסד עשה עמדי, ועל מי מנוחות נהלני.
סתר ומניני כל עת, וגם לאמונה יעצני.

ע"כ אכבדהו מהוגי לתת לו משלו, לפאר מקום מקדש
מעט באוני, היא ביהכ"נ המפוארה על הר ציוני, בירושלם
עק"ק מקדש לשוכן מעוני, אשר לאחינו ק"ק הפרושים
בב"א אמוני, ואודה לה' חסדו אשר נתן כלבי מאו לחתנדב אל

גדב עוד מעקת ברזל שתסבב את כיפת ביהכ"נ סבית
ומחויץ המעקה מירכבת מחלקים שוים שבין כל או"א

מלאכת הקדש בבניה מאה רז"כ. (בחדש מנחם תרס"ג) ושתי
מנורות גדולות של כרונדן, בכל אחת שלשה ושלשים קנים
להעלות נרותיה, במחיר שמנה מאות רז"כ, וחמשים רז"כ
על נרות לסאור (בפירים תרס"ו) ועוד התנדבתי בכל לבבי
מנורה מבסף מהור אשר קשיתי לשמה, שנים וארבעים עונת
משקלה, שלשה אמות קומתה, עם שמונה קנים והוצאתי אלף
ושבע מאות רז"כ לכסף לצורה, עוד על הולכה לירושלים
ע"י השד"ר מאה וחמשים ועשרים רז"כ. והטעם באורה גם
בר"ח סבת תרס"ו להעלות בה שמה נרות חתונות של
חנוכה, והבניסוה לביהכ"נ הנ"ל בשמחה ובשירים וברכה
להיורש עזר כאשר הודיעוני שם במעלינראף, וזה היה יום
שמחת נשואי היורש עזר יר"ה, ושלחתי המע"נ להראותה לפני
אדונינו הקיסר והיורש עזר יר"ה, והיה לחן ולכבוד לאחינו
יושבי ירושלים, (וגם שלח סבת תודה לי וליושבי ירושלים על
ברכתם), והיתה נדבתי או עוד לנרות ושמן ושמחה חמשים רז"כ,
לחוננים וסופרים ושמשים עוד מאה רז"כ, ועוד חמשה ועשרים
רז"כ לעשות דלת ברזל מתחת לארון הקדש אשר שם העמידו
את המנורה, הוצאת השד"ר לחורה וסתנתו עוד מאתים רז"כ
בס"ה הוצאתי בעז"ה על המנורה הנ"ל שני אלפים ומאה
וחמשים רז"כ, ועוד שמנה ועשרים רז"כ להדליק שתי הנורות
הראשונות בנרות ושמן לסאור במנורה המהורה הזאת.

ועתה אקריב תודתי על טובה לבבי, על החסד אשר
נמלני ה' ית"ש עד בה ובמה אכף ואקדם עוד לאל הגומל עלי.
אשר העיר את רוחי בצדק גם הלום לפאר כמו רמים מכון
מקדש מעט ביהכ"נ הנ"ל הנבנה לתלפיות לעשות לה מעקה
סביב מבחוץ מתחת להחלונות העליונים בקירות הבית אשר
תסוב את כל קירות הביהכ"נ סביב, ויהיה כמו סרפסת
ור סביב למען יעמדו שמה כל אחינו העושים לראות שמה
מקום מקדשנו השם אשר הוא נכחו, ולשפוך שיחם לפני ה'
בערבי שבתות ומוספי ימים טובים כמנהגם שם, וגם לכל

עומד עמוד יפה ועליו פנס להאיר את הבית, ובלולי
ברזל עולים אל המעקה החיצונה כהנים וסויעים
לראות את הדר מקום המקדש ולהתפלל שם את תפלת
ומפני הטאינו.

בליל התקדש חג הפסח שנת הר"ל שמהו
תושבי עירנו על אורות הפנוסים המסבבים את המעקה
הפנימית של ביהכ"נ, וביום המחרת עלו רבים מיושבי
עירנו על המעקה החיצונה סול מקום המקדש להתפלל
תפלת ומפני הטאינו ומהם שהתפללו מוסף (יחד עם
החזן שהתפלל למטה) ולא כל המתפללים מלאו רגשי
קדש וגיל, וביחוד כאשר נכנסו הכהנים לישא בפיהם
יחד עם הכהנים הרבים העומדים על שלבי ארון הקדש
למטה, והעומדים למעלה התאמצו להגביר קולם, ויחד
בקול אדיר וחזק קראו את פסוקי הברכות המסיימות
בשלוש שאין לעולם ברכה גדולה ממנה. גם בשנים
הבאות השתכלל ביהכ"נ הרבה ובמקום מנורות שמן
זית הפשוטות הובאו מנורות טובות וחדשות ובשנים
האחרונות גם מנורות לוקס, ספרי תורה תכשיטי כסף
פרוכיות יקרות וספרים רבים. ובשנת תרס"ו ציירו את
הכיפה כולה בצבע תכלת בעין השמים למטה ובארבעת

הבאים שמה מקרוב צמחוק לשם ה' ציון לזכרון עולי רגלים
ש"ש פסחים בשנה יעלו על המעקה להשקיף שם על כל
שמה הר הבית אשר נראה יפה מפה ויתפללו על ש"ש
שכינתו בב"א, וכן עוד מעקה מפנימה אל הביהכ"נ מתחת
החלונות אל הקירות סביב אשר שמה תעמודנה הנשים
בחג הסבות כלילי שמחת בית השואבה וכשמחת תורה
שתי המעקות יהיו ממין סתכות מהותך בציורי ציצים ומנורות
וכרונות קדמוניות סבלי השרת וכלי שיר אשר היו מלפנים
בית מקדשנו ותפארתנו.
ועל החתום
מנחם ורעיתו רבקה ראובן ענקרג.

(האסוף כ"ג תרס"ו)

קרנותיו תמונות כותל המערבי, ציון, מערת המכפלה.
וקבר דהל אסנו.

תבנית הבית.

הבית רבוע. אורך כל אחד מכותליו היה אמה.
נבנו כ"ה אמה תקרתו כיפה עגולה החבושה כבובע
על ראשי ארבעת כותליו ככלי כל עמוד ומשען
ושנים עשר חלונות יסובבו את הכיפה העגולה
שהקיפה סביל ס"ה אמה בשני כותליו הדרומי והצפוני
פתוחים שני טורי חלונות גבוהים זה למעלה מזה.
בכותלו המזרחי מעל ארון הקדש פתוח חלון גדול עשוי
בתבנית שלשה עגולים מצומדים יחד וכו קבועים
זכוכיות משלל צבעים שנכחם יזחירו קרני השמש
בצאתם מעל לראש הר הויתיים בפאת קדים. וחלון
כזה פתוח כנגדו במערב שדרכו תשלח השמש
את קויה האחרונים. ואור השמש תאיר בהבית
מהבוקר עד שקיעת החמה. רצפת הבית מרוצפת באבני
שיש גדולות באמצעו תתנשא כיפה ונהדרה הבנויה
מאבני שיש מלוטשות ולא מעקת נהדרה מצומדת
למעלה בזר יפה מזהב ארון הקדש מיופה משני
צדדיו מססד עד החלון הנזכר במטורי ציצים ופרחים
מוזהבים מעשי ידי אמן נבנו כ"ה אמה ככותל המערב
מעל הפתח מצוירים כלי השיר התלויים על ערכות בכל
ומעליהם כתובים בצבע לבן על קרקע שחור פסוקי
על נהרות בכל אצל כיפתו מבחוץ בכל אחת מארבעת
קרנותיו בנוי לשכה קטנה מקורה בכיפה הפיפות את
תבנית הבית מבחוץ.

יוסף. י. רבלין

משירי ענתר

למורי ר' דוד ילין

* * *

הכרת השירה הערבית חשובה ביותר לנו היהודים, אחרי
אשר השפעתה נכבדה הרבה בספרותנו העתיקה, וביחוד בתקופה
הספרדית, הנחשבת לאחת התקופות היותר מזהירות בספרותנו.
השירה הערבית השפיעה לא רק על הצורה, כמו המשקל הערבי
אשר התאורה בשירה העברית-הספרדית סימי דונש בן-לכרם
(ובדומה *), כי אם גם על הסגנון, המחשבה והדמיון של משוררי
ספרד. כל אשר יקרא שנים שלשה שירים ערבים, ואחריהם בשירי
משוררינו בספרד—יכיר מיד כי רוח אחת להם ומסקור אחד יצאו.
בתרגום אשר לפני הכאתי דוגמאות כאלה. רק בנוגע
למשקל השיר — למרות מה שהוא חשוב מאד — לא שמתי
לב. בתרגומי ספאת הקשי שבדבר. גם לא חלקתי את הבית
לדלת וסוגר, כאשר הוא במקור הערבי; לא שמתי חרוז אחד
חוזר בכל השיר כאשר הוא במקור, ורק חרותי את הדלת
והסוגר בחרושים כאלה הרגילים בימינו, למען לא תכבד
המונחונות של חחרו היחיד העובר בכל השיר הערבי. על חקורא.
בנוגע לסגנון השויתי לנגד עיני תמיד את הסגנון של
משוררי ספרד העברים, המתאים מאד לשירים הערבים.

המתרגם

(*) עיין בנוגע לזה מאמרי מר דוד ילין: "מליצת ישמעאל בספרות
ישראל" (השלח כרך ה')

ענתר, וגם סאלח המרבים אשר לא ממנו יצאו, ורק כותביהם תלו דבריהם בענתר.

ענתר נחשב לאחד משבעת משוררי ה"מועלקאת" המזהירים בשירת ערב של "זמן הג'הליה", לאמר, "זמן הבערות", כה תקרא התקופה שלפני האיסלאם. פרוש המלה "מועלקאת" הוא "חתלויים". וזאת לפני בערב. בחבר משורר שיר נהדר, והביאו אתו אל מכת אל מקום הכעבה, וחקריאו לפני הכאים בהמון להג שמה. והיה, אם ימצא הן וכתבו אותו באותיות מזהבות¹⁾ על הפפירוס המצרי, ותלו אותו בכעבה עצמה, במקום אשר שכנו אז אלילי הערבים המרבים, וקרא בו כל הבא לחוג ולמדו והפיצו בין אחיו בני-שכטו, וכת יתפרסם שם המשורר יחד עם שירתו.

(1) כשביל זה כנן שירים אלה גם בשם "המזהבות". בזמן האחרון נמצאו חולקים על פרוש זה המיקם למעלקת הסופר הצרפתי Clément Huart כותב בספרו *Literature Arabe* עמוד 9: השם הזה נתן לשירים האלה בזמן הרבה יותר מאוחר מ"י חמד אל רוייה [בקי גדול בספרות הערבית העתיקה ואחד מספריה שחי במאה השמינית בכופה אשר באויה הקטנה] אפנה נפוצה האגדה, אשר אינה נכונה כלל, כי השירים האלה היו חלויים במקדש הכעבה האיש אשר כנה אותם בשם הזה, כיון בזה להראות על חשיבותם הרבה בספרות הערבית. לאמר "חלויים הם להתלות באולמים או יותר נכון על הצואה, ישום זה נקראו גם בשם אל "עססומס" לאמר חרווי פנינים.

עֵנִי תֵר

[נולד: ד"א רפ"א—מת ד"א ש"ה]

כאנדא קדומים אנרת בני אלים, תעלה אלינו תמונת ענתר בן שדאד מארין השרב אשר בנג'ד במדינת ערב. אמנם אותו המורת המונטוני לא עצר אן לשוות על גבורו חוד בן-אלים כחולל נפלאות של מעלה, בטעשי גבורי יון, ואולם גם אותו עטרו זר גבורות ונצחונות לסכביר. וככל אשר חלך הערבי הלך והתפתח, וככל אשר הלך הלך והתרחק מזמן גבורו—משוררו, בן רבו וכן פרצו אנדות מאגדות שונות המספרות תהלתו: גבורתו ביום קרב, עוז אהבתו לעוכל אחובתו, ועוד אנדות מאגדות שונות המיחסות לענתר את כל יקרות מדות עם-ערב, נדיב רוח, מקבל אורח בסבר פנים יפות, ביום סנחות, אריה טורף וזאב ערב ביום קרב, נוקם ונמאד, וטעלם גטול לאויביו, נאמן וקים כברית לאוהביו.

כה נתאר לו הערבי את נכורו נעים—זמירותיו וגם כה ישתקף אלינו מן השירים אשר יצאו ממקור

אזכיר עוד בקצרה את תולדות ענת, במדה שהם דרושים להבנת שיריו.)

כיפתח בדורו היה גם ענתר בן, אשה אחרת, בן שפחה שבויה כושית, אשר לשדאד בן זכר, נשיא שבט ^{ענ}ענ. בנערותו שטמוהו אביו וכל בני שבטו, טררו את חייו בשלחם חצי מהתלותיהם בשחור עורו, כי שחור היה כבושית אמו. גם דכאו את רוח הנבור הנערין בחשבם אותו לעבד לשכטם, וישימוהו לרועה נמליהם, עבודה שפלה מאד. לא פעם היה ענתר נכון לעזב את שבטו וללכת באשר ילך, לולא קשרה אותו אהבה עזה אל עובל בת מליך דורו אחי אביו. למרות מה שאבי עובל דחהו מלפניו, למרות מה שנם היא עצמה דכאה רוחו ולא השיבה כלל אהבה אל חיקו, נשאר ענתר בתוך שבטו, נושא את גורלו בדמיה ומצפה בסכלנות מרבה, לימים טובים טאלה. ואמנם בא היום. באחר הימים פרצה מריבה בין שבט עבס ובין שבט אחר שכנו. שבט עבס נמצא בצרה גדולה, ואז נגש שדאד אל ענתר בנו אשר התפרסם כבר בזרוע [1] את תולדותיו בארבה עיין לוח א"י שנת תרנ"ז

במאמרו של ד"ר א. ש. יהודה, בתולדה שלפנינו הבאתי משם את הנחוץ להבנת השירים. מלבד זה הוספתי קצת מה שלא נמצא שם.

עוז, ויאמר אליו: בני קום וחצילנו כי אין זולתך לחציל". ההצלה יאה לבן-חורים. אך על העבד למפל בנטלים לחלבם ולשרתם—ענה ענתר. הצילנו ואתה בן-חורים—הבטיחו אביו. ענתר נעתר לבקשת אביו, ויציל את בני שבטו מידי אויביהם, ואביו אמנם עמד בדברו וישחררהו. ומאז החל כוכב ענתר לעלות. אחרי הרפתקאות והתנגדויות שונות עלה בידו גם לשאת את עובל אהובתו, הרוח החיים המחיהו ביום קרב, ומעודדהו לחולל נפלאות ונשמת שירתו.

ענתר האריך ימים רבים. לפי דעת רבים הי תשעים שנה. וכיאות לנבור אמתי לא מת על ערש-דו. אנדות שונות מספרות על דבר מותו¹ אחת האגדות מספרת כזאת: פעם אחת הלך יחידי בשדה. פתאם זנק עליו מהמארב ערבי צעיר וזר בן ג'באר המכונה כפי הערכים על שם גבורותיו בשם "האריה—הדורס". ענתר הציק הרבה בימי חייו לשבט וזר. וזר שלח בן חץ, ויאמר: "וזה לך טבך-סולמי" (זהו כנויו של וזר). חץ חלפהו ויפסיק את הוט-שדרת ענתר הישיש. בקשי הניע בין החיים

1) עיין האגדה היפה ע"ד מותו שהביא ד"ר יהודה בתולדה הנ"ל.

ובין הסות אל אנשיו, ובטרים זאת נפשו חרו עוד
שיר קטן שבו פקד, לדרש את דמו טירי בן-סולמי.
ענתר היה וחוה אחד המשוררים היותר חביבים
על הערבי. מלכד הדיון, קבין שיריו, נכתבו ונתחברו
ספרים מספרים שונים המספרות נכורותיו, דבריו ימי
נעוריו ואהבתו.

עד כמה רבה השפעתו על הערבים אפשר
לראות מההנחות המובאות להלן:

אחד מושל מצרים, חטא-הטא, אשר התפרסם מהר
ויהי לשיחה בפי כל תושבי קהירה הכירה, המושל בוש
מחטאו מאד ויהי נבוכ ולא ידע מה לעשות, לבסוף
נמלך וישלח ויקרא לשיך יוסף בן ישמעאל, השיך הזה
היה מפרסם ליודע ובקי באגדות רבות. המלך בקשחו
לחסית את דעת העם מחטאו בהטרידו אותו בספוריו.
חזקן החל להוציא ספורים על אודות ענתר, חייו,
שירתו, מלחמותיו ואהבתו, ואכן, לא עברו ימים
מעטים והעם שכח את החטא ולא זכר את המושל
ויתנה וישוחח רק בענתר. ועוד היה מעשה:

בעיר המין¹ חי ערבי סוחר. הערבי הזה נהג
ללכת מדי ערב בערב אל בית-הקפה במקום אשר

(1) עיר קרובה לחלב בסוריה.

החכואתי¹ (המספר) היה מקריא ע"ד ענתר.
באחד הערבים התאחר הערבי בבית-עסקו.
ובאותו ערב ספר המספר ע"ד מלחמת ענתר במלך
פרסי כאשר נכנס הערבי שמע מספרים, כי נשכה
ענתר בידו מלך פרס ויאמר באזיקים.

כאן עמד המספר מספר. הקהל עזב את בית-
הקפה. ואולם הערבי מודענו נשאר תפוס בשרעפיו
ועולם חשך בעדו. הוא חזר הביתה. אשתו שמה
אוכל לפניו אך הוא בעט ברגלו, ויהפך הקערה
על פיה, וישכרנה והאכל נשפך וילכלך את משכבו.
ובפתח האשה את פיה בקול צעקה חלק לה
מחלומות באפו. אך בכל זאת לא שב עוד אפו, ויהי
סר וזעת. הוא לא יכל לשקט במכונה, ויקם ויצא
מביתו ויתחלך זמן רב בחוצות קריה להבליג על
יגונו; אך ללא חועיל וכאשר נכרו מצוקות נפשו
לבלתי חביל, הלך עד לפני בית—המספר, חלה ישן
זה כבר את שנתו. הערבי דפק על חדרת, ורק
המפיק המספר לפתחה קרא אליו הערבי בזעם.

(1) מנחג הוא בערים הערביות אשר בערבים יתאספו
אל בית הקפה ושם יספר מספר הנקרא בשם "חכואתי" ספורים
מספורים שונים, "המספר" מקבל שכר מועט מבעל בית הקפה,
מפני שע"י המספר הטוב ימשך אליו המון רב, וגם יאסף
מהקהל, אשר יתן.

הנשמע כדבר חזה?—אותו (כלומר את ענתר) אמרת
בכבלי מלך פרס, ואתה ישן לך בסנוחה. חייך לא
אזון מכאן עד שתספר לי את דבר יציאתו לחפש.
נקבה לי שברך אשר תאסף בלילה אחד בבית-הקפה
ואתן לך. חמספר הוציא את ספרו ויקרא בן עד
דבר שחרור ענתר. ואז קרא הערבי: "ישלם לך
אלהים כפעולתך. השבת רוהי חלף עבר ינוני.
הא לך דינר בשכרך ביחד עם תודתי". הערבי שב
לכיתו שטח וטוב לב, שח לאשתו את כל אותו
המעשה, ויפיסה ויאכל וישת ופניו לא חיו לו עוד.

I

יתאר את יפי גובל אחובתו.
ירו ללכות הפנות היפות
חצי מכת לא למו תרופות. [1]
חלפו עתות חג בינות לפתולות,
דמו שמשות-ענייהן צביות.
המיתני חל"י בתוך קרבים
צפנתיו-אך נקמסו עקבים
נמטה-ואמר סעיף עץ רענן [2]
הגיע פארוותיו רוח שאנן

- [1] תמית בחציה ומדמי
אותם משברת ולא תפרע. (תרשיש שער ב' ק"ו)
אבל כי משבו קשת לתםם
והרגו איש והם זכות וחפות (ר"י הלוי צד 47)
אל תנפם בחצי עיניך (ראב"ע 48)
[2] כסעיף הדם תטה צביה עת
תקד ופרע שעה תפרע. (תרשיש שער ב' ק"ו)
ומה אמר בחוג קומה כתמר
וחרוח יניפה תנופות (ר"י הלוי צד 49 הוצ' אחיאסף)

צַחֲקָה - וְשָׁנִיָּה כְּבָרֶק פְּנִינִים נִגְלָהוּ
 לַחֲלֵי מֵאֲהָבִים תּוֹכוֹ תַעֲלֶה
 יִצְחָק וְאָמַר אֵלֶּה נִדְהָמָה
 קִדְמָתָה מִצּוֹקָה כְּתוֹךְ שְׂמָמָה
 נִגְלָתָה - וְאָמַר הִלְבְּנָה לִי שְׂמָמָה
 עַת כְּתִירוֹךְ כּוֹכְבֵי רוֹמָה [2]
 וְעַת לְהִלֵּל אֶלֶּהֶּיָּה סִגְדָה
 אֲדִירִי עִם פָּרְעוֹ לְכַבּוֹדָה
 הוּא עוֹבֵל! אֶהְבֶּתְךָ גַּם עַת חֲלֹשָׁה
 בִּי תִמְסֹךְ תִּקְוָה עַת אֲתִיאֲשֶׁה
 וְאִם זָמַן הָיָה בְּאֲשֵׁרִי
 אֲדַאֵג פֶּן יִחַפֶּה צוֹרְרִי [3]

[1] ויש לשנות ברכות ועננות

ופוריות עבתות וענבות

ופיפיות יפה - פיות אדמות

עלי מורי בדלחים רצופות. [ר"י חלוי 48 שם]

[2] כלבנה סבבוהו צבאות כוכבי חברתו [ר"י חלוי 185]

[3] ואיך ייטב כיום טובה לבכי

ולא אדע הייטב מחרתי? [ר"י חלוי ח"ב צד 92]

II

תשובה לבויו על עורו השחור

וְאִם שָׁחֹר אֲנִי - הַפֹּר גִּנְנִי
 וְאִין לְשָׁחֹר עוֹרִי כֹל תַּעֲלֶה
 וְאוֹלָם הַשְּׁפָלוֹת רְחוֹקָה מִנִּי
 כְּרָחוֹק אֶרֶץ מִשְׁמִי מַעֲלֶה

III

בשוכו אל סולדתו ואל אחובתו עובל אחרי
 חלחלו זמן רב במרחקים.

כִּי יִנְחַשׂ אִם זֶה רוּחַ אֶרֶץ הַשָּׂרֵב [1]
 או אִם הַפֹּר בְּרוּחַ הַזֵּי' בְּשָׁמִיר? [2]

[1] ארץ סולדת המשורר

[2] זה רוחך צד מערב רקוח

חורד בבנפיו וחממות. [ר"י חלוי הוצ' אחיאסף צד 24]

חרית מר מאחו האפסים

ואם רוח תנופה החרסים

וברק או ברק כסות עסיסים.

[ר' משה בן עזרה לחתונת שלמה בן מאמר]

אם מִחֲצַר עֹבֵל הָאֹר הַבְּרִיק¹
 או הַבְּרִק מִן הָעֵנָן חֲרָבוּ הַרִיק²
 הוּי עֹבֵל, תִּשְׁוֹקְתִי מָה רָבָה מָאָה,
 זָמַן יִקְרַבְנִי אֲהוּבִי לֹא אֲשׁוּר עוֹד³
 וְמָה—מָאָה רָבּוּ הַפְּנָעִים הַגִּיעוּ עָדַי,
 וְהַפְּצוּקוֹת בְּגִלְגָּלָהּ בַּת-דּוּדִי⁴. עָבְרוּ עָלַי,
 וְלֹא עָמְדִי בַיּוֹם קָרָב עֵינֶיהָ רָאֲתָה,
 עַל אֲהֻבָתָהּ אוֹתִי יִסְפָּה, רָבָתָה,
 יִגִּירוּ דְמִי-אֲבִירִים חֲצִי הַשָּׁנּוֹנִים,
 וּבַעֲלִי-בְרִיתִי⁵ יִקָּב לְקָבוֹת אַחֵר שְׂרִיוֹנִים.

[1] דרך הערבים הנדיבים להשיא משואות כלילות
 למען ידעו האורחים את חדרך לסור אליהם, וכאן שואל
 המשורר אם אהובתו השיאה משואה לרמו לו לסור אליה.
 ועל דרך זו שמעתי מפי מר י. מיחס פירוש לפסוק, לא
 יבכה כלילה נרה" (משלי ל"א י"ה).

אשו תנוצץ לעוברי דרכים

ומראש גבעות מאורה ישורון [תרשיש 13]

[2] הכרק או ברק חרב למושה?

[ר"ש בן-גבירול צד 42 הוצ' דוקס]

זרעם בחנית ברק דקרו [שם צד 19]

[3] מתי תמלא הזמן לי משאלות

לבי, אשר מלבך נשכחו. [ר"ש בן-גבירול שם צד 31]

[4] אהובתו היתה בת מליך אחי אביו.

[5] חרבי.

וּבְתוֹךְ עֲנִי אֶבֶק בְּחֶרְפִי אֶעְלוֹץ
 וְאַלְף חֲלָל בָּה אֶרֶץ
 וְאַבִּירִים יַעֲדוּנִי, אִם בַּיּוֹם קָרְבוֹת
 לֹא הַפִּיצוֹתִים לְאַלְף קִצּוֹת.
 וְאִם גַּם עוֹרִי שָׁחַר יִגְלָה,
 אֲנִי בַּהֲדָר עוֹ וְנִעְלָה.
 וְלֹא עָרַב יִתְפַּלֵּל יוֹם קָרָב
 עַל גְּבוּרָתוֹ, אֲהִי הַפְּעָבָה לְעָרַב.
 לֹא לְמֹת גָּרַם יָרָא,
 אֲבַעִיתָהוּ וּמִשְׁאֵתוֹ לֹא אֵירָא¹.

IV

בלכתו מעירו אל אבי עובל לדבר על לבו
 לתת לו את בתו לאשה, נודמן לו אויב להלחם.
 ויעצרוהו בדרכו.

מה-יִרְחִיק מִנִּי זָמַן אֶקוּ אֶקְרָבָהוּ²

[1] אלו עם מלאכי מות, קרבות

וחרבותיו לסול חרבותם שלופות [ר"י הלוי צד 50]

[2] חצנו להפריד אוהבים נער- [על חוסן: תרשיש צד 63]

וַיִּשְׁלַח לִי שָׁמֶן אֶלְחֶמֶהוּ
וְהוּא מִזְמֵן בְּלֹא אֲשֶׁר עָדָו צָרוֹתָיו
יִשְׁלַח אוֹתָנוּ וְלֹא יִגְיעוּ אַחֲרֵיתָיו [1]
זִמְן יִרְאֶה רַמְיָה אַחַת תְּכוֹנוֹתֶיהוּ [2]
וְאִיךְ יִשְׁמַח בּוֹ בֶן-חֹרִים וַיַּחְבְּרֶהוּ?
עוֹדִי גַּעַר אֲנִי נִפְתִּיתִיהוּ [3]
וַיַּחְבְּנֵנִי אַחֵר שִׁבְתִּי מִנְסִיוֹנוֹתֶיהוּ [4]

הנני הומן רע אמונה
ביום אחד ובשני גולו. [ר"י הלוי ח"א צד 88]
כי הומן אבני נרוד קולע [ר"ש בן גבירול צד 44]
[1] והפקיד הומן כל עצבותיו
בנפשי כי אני נפש חנוריו
ופגש קדקדו בענן תלאות
ועלי סחפו נשמי סטריו
מי ריבות יעדני והנה
כבר שלם ולא שלם נדריו, [ר"ש בן גבירול צד 28]
[2] אם הומן יצחק לך אל תהי מאמין
בו, או יהי רוקד כי אותך רמה [תרשיש צד 75]
דני לי בצבאות זמן סמר אשר פשמו
בוו כבודי, ודין עול כי שפמו
אל תאמן בו, ותחפוכיו לא שקמו
אם לך יום יחליק לשון ואם מתקו סליו. [ראב"ע 58]
[3] ספי אשר נסה סעליו [תרשיש 77]
יכלו ימי נער ועד הן אחשב,
כי לא זמן סיטיב ולא ירע [ר"ש ב"ג צד 44]
[4] ימים הפכו שתור לכן [תרשיש 55]

וְאִיךְ אֶפְחַד מִהֵימִים צָרוֹתָי?
וּמְצוּקוֹת הַזְמָן בְּעֵינֵי גְקִלוֹת [1]
בְּפֶה לִילוֹת הֶלְכֵתִי בְּדָד בְּבִתָּה
וְהַלִּיל פּוֹכְבוֹ לְמַעַרְבִּי כָּכָר נָטָה.
סִפִּי שֶׁעָשׂוּעִי וְרַמְחִי, עֵת נָהֵמוּ
אֲרִיֹת מְאֹרוֹת נָטָה עֲבָרוּ אֵלַימוּ
וּבְפֶה נִהְרוֹת מִזְגֵּתִי מִימֵיהֶם דָּם,
עִם בָּקָר וַיִּלְכוּ חֵיתוֹ טָרֶף לְבִקְשָׁם.
הוּא מִתְאַוָּה מוֹתִי! - שׁוּב בְּלִי תְאֻוָּה
וְאַל תִּירָד [2], פּוֹם תִּתֶּף אֶתָּה תִּרְוָה.

V

יזעיד את נעמן סלך ערב ויתפאר כשכטו.
לא ישא משממה המרקיע ועולה

[1] אבל ידע זמן רע כי בויתיו
וכי אמאם תנואותיו בעודי
ואם עלי במלכדתו יסוכב
בצורי אלבדנו תוך סצורו [שירי ר"ש הנניד צד 98]
[2] ירד פרושו בערבית ירד אל המעין לשתות, וכן הוא
בעברית לפעמים כמו, כמים הזוגרים, "כסורד" [סיכה א 4]
זפה כונתו אל תרד אלי במחשבה לשתות או לשפך דמו.
"סורד" בערבית פקום ששותים מים מן המעין.

וְלֹא בַעַל הַחֶמֶה מְרוֹמִים יִתְעַלֶּה 1
וְעָבַד לְשִׁבְטוֹ וְאִם עֲזָבָהּ פִּי לֹא יִמָּרָה
וַיִּרְצֶהוּ וַיִּתְּנֶהוּ וְאִם כֹּחַ יִתְּנָהּ 2
לְפָנִים הִיִּיתִי רוּעָה גְמֻלָּיהֶם—
וְכִיּוֹם מָגֵן יִשְׁעָם בְּכָל צָרוֹתֵיהֶם.

[1] שֵׁמֶחַ בַּפִּנִּי חֲבִירִךְ

וְזָעַק אֶל תְּהִי מִרְכָּבָה

— — — — —

וַיִּסְלֹאוּ חֲפָצֶיךָ

וְכָל טִיבָה לְךָ תִּרְכָּבָה

[2] הַתַּאמָּצָה נִפְשִׁי בַעֲבֹדוֹתֶיךָ

וְתַחֲזֹק בְּכֹנֶף יְדֵי־דוֹתֶיךָ

כִּי עָבַדוּ עָלַי חֲרוֹנֶיךָ

לֹא עָבַרָה נִפְשִׁי רְצוֹנֶיךָ

נִמְאָם לֹא מִאֲמַתִּי

מִה אֶעֱשֶׂה—אֲהַבְתִּי

— — — — —

תוֹסִיף אֲהַבְתִּי

כִּי אֶת גְּעֻרָתִי

הִנֵּיעַ לִי שִׁפְתִּי

יָאוֹת לַחֹשֶׁק לַהֲיוֹת שָׁפֵל

וְרָצוֹן חֲשׂוֹקוֹ לַעֲשׂוֹת רוּצָה

שֶׁם יוֹם יְהִי זֶעַם, לְהַאֲבִק

בַּעֲפָר פַּעֲמָיו עַד יְהִי רוּצָה

יִשְׁכַּן בְּבוֹר קִצְפוֹ וְאֵל תִּקְצֹר

נִפְשׁוֹ עַד־יִחַטֵּא יְהִי רוּצָה

[תְּרִשִׁישׁ 47]

מִה־נִּנְעָמִי בְּגִי-עֵפֶם צוּר גְּדִיבִים חָצְבוּ
נִקְרוּ מִמְּקוֹר גְּדִיבִים בַּעֲרֵב דָּבָר
יִלְעָנִי לְשַׁחֲדִי—וְהוּא לִי יָחַם בְּיוֹם קִרְבוֹת
וְבוֹ אֲתִיחֶם אִם חֲסִדִּי יָחַם אָבוֹת
לֹא יִדְעָתָהּ הוּא נִעְמָן מִי הוּא הָאִישׁ
יִפְגֹּשׁ אֲחִיךָ יִרְמָה בְּגִדּוּדִי חֵלֶשׁ
גָּבֵר יִחוּצֵץ אֲבִיךָ מִלְּחָמוֹת וְהוּא יַעֲלֶץ
וַיִּשׁוּב וּפִיפִיּוֹת הָרִמָּה בְּדָם יִחְמֹץ
אִם שָׁלַף חֶרְבוֹ—וְנִטְפוּ פִּימִיּוֹתָיו
וְהִבְרִיק בְּאֹוִיר—וְנִקְרָעוּ מִסְכָּיו 1
וְסוּסִים יַעֲדוּנִי אוֹתָם אֲרַחֵם
עַתָּה קִטְלִי בְּרִשְׁפֵי-אֵשׁ הַתַּחֲמָם
אִם פָּגַשְׁתִּי בְּאֹוִיב בְּיוֹם מְבוֹסָה—
יִסְחָף בָּלוֹ וְהָיָה לְמִשְׁפָּה
לְעוֹף הַבְּשָׂרָה לְחִיָּה עֲצָמוֹת חָלָל
לִי הַנִּפְשׁוֹת וְלַחִיל הַשָּׁלָל
לֹא רָשְׁעוּ מֵאֲלֵה בִּיקְרַת רוּחָם

[1] מִסְכָּיו: כְּלוּמָר אֱלֹהֵי הַעוֹמְדִים עַל דְּרָכָם

תִּשְׁלַף אוֹיֵב לְהַטִּי חֲרוֹבוֹת בְּרָקִים [ר"י הַלּוֹי בְּשִׁיר עֵין-נְדִיבָה]

יִכְבוֹד שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד

אִיּוֹמִים בְּרִכְבָּם־אֶף אֲנָשִׁים בְּנוֹחָם! (1)
 אֲרִיּוֹת מָרָף־אֶף אֵין גִּיבִים בְּפִיהֶם;
 רַק חֲצִים חָרָב וְגִרָם בִּידֵיהֶם.
 יִזְנְקוּ עֲלֵיהֶם סוּסִים מִחֲטָכִים, חֲסוּנִים,
 דָּמוּ זֶאֱבִי־עֶרֶב בְּצוּאֵיהֶם רִסְנִים.
 לֹא אֶחָדֹל אֲמַעַן בְּעֻזּוֹ חֹזֶה סוּסִים.
 עַד גַּם אֶפֶף וְרִסֵּן לְחִרְדָּה אֲשִׁים.
 וְהִבִּטּוּ וְאֵם גַּם הָיוּ עוֹרִים לְעֵין.
 וְדִבְרוּ וְאֵם נֶאֱלָמוּ, וּבְפִיהֶם מִלָּה אֵין (2).
 וְנִרְמַת־הָדָם לִי־יַעֲיֵד סוּס בְּיוֹם קָרָב
 וְהַמָּכָה וְהַמַּעֲיָנָה וְהָעֵט וְהַפֶּתֶב!

VI

על מלחמתו בבני־עומר
 הוֹי עוֹבֵל, לֹא־הִבַּתְךָ מָה נִפְשִׁי נִכְסָפָה,

- [1] גִּאֲוִי לַמּוֹל צָר כְּאֲרִיָּה, וּלְקִנּוֹת
 חֲסִדִּים יִרְוֹצִין כְּאֵלִים מְרוֹצִה. [תרשיש 17]
 כִּי הוּא כְּפִירִי
 יוֹם צָר וְיוֹם שִׂמְחָה וְסִירִי. [ר"י הלוי 45]
 [2] הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ וְהַעֲזוּרִים הִכִּיזוּ לְרֹאוֹת [ישעיה ס"ב 18]
 וְאוֹזֶן לְחֲרָשִׁים גְּלוּיָה לִשְׁמֹעַם
 וְרֹאוֹת לְעוֹזְרִים לִישׁוֹרֵם וְקוֹמוֹת. [תרשיש הקדמה]

אֶף יוֹם יִשְׁמַמְנִי שְׂבִטְךָ עָמֵד וְלֹא רָפָה.
 יִסְפָּה וְהִרְבָּה לָךְ יוֹם יוֹם תִּשְׁוֹקֶתִי.
 כְּאֲשֶׁר תִּצְטַח שִׁיבָה עָלִי שְׁחֲרוּתִי (1).
 הִתְלַוְנָנִתִּי עַד קִשִּׁי־יָמִי בְּגִלְלָה, וּפָנָה
 הוּא חִי־אֲבִיךָ, כָּל זְמַנִּי פָנָה בְּתִלוּנָה.
 אֵצֶא לְקִרְאָת אֹיִב וְאַחֲסָה אֲנָשִׁים
 יֶאֱבְדוּנִי, וְלִכְבוֹדִי אֵינָם חֲשִׁים.
 שְׂאֵלִי, הוּא עוֹבֵל עַל יוֹם בְּקִרְנוֹ
 שִׁבְטִי עוֹמֵר, וּבְנִי בָלֵב שְׁחֲרָנוּ.
 כְּמָה פְּרָשִׁים חֲלָלִים הִפְלֵתִי;
 לֹא בִצְבָע פְּפוֹתֵיהֶם הִנְעַלְתִּי.
 רוֹעֲדִים נִבְכְּנָלִיָּהֶם הֵם מִפְּרָכְסִים,
 בָּם חֲדוּדֵי לִמָּח בְּשִׁבִּיבִים מִתְנוּסָסִים.

- [1] רָעִיּוֹן זֶה נִמְצָא כְּבָלֵל הִרְכָּה סֵאד בִּישׁוּרֵי
 מִשְׁוֹרֵי סִפְרָה, כֹּאֵן אֲבִיָּא רַק דּוֹנְמוֹת אַחֲדוֹת.
 שִׁיבָה פָּנִי הַשְׁחֲרוּת חוֹסְדָת (ר"י בֶּן צִדְקָה לְר"י הַלּוֹי)
 שְׁעַר רֹאשִׁי הִפָּךְ לִבֵּן
 הִנֵּה דֹלֶק אַחֲרֵי לִבֵּן
 רִץ וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוֹשִׁי. [ראב"ע ח"א 35]
 כִּי פִרְיָתוֹ הִלְבִּינָה
 שְׁעָרָה עַד לֹא הוֹקִינָה. [ראב"ע ח"א 35]

הָרַגְתִּי מֵהֶם חֹרִים מְאֹדָּה
וְאַלֹף בְּעֶמֶק וּבְגִבְעָה.

VII

בזעמו ביום השמיע אותו עובל דברים שהשפילוהו.

נִשְׁכַּח מִלִּבִּי מִה־שִּׁבְקֶשׁ וְשִׁאֵף
עָבְרָה תְּלוּנָתוֹ, גַּם פָּעֵסוֹ חֲלָף,
פָּג יָנוּ, וְעֵצִים אַחֲרֵי הַשָּׁפִיל,
כִּי יִהְיֶה הַלֵּב לְעַד יַעֲפִיל^[1]
עַד־מָה אֶתְהַדֵּר לִפְנֵי רוּצָה דְּבִאֲנִי
וְאַתָּן חִילִי לְרִצּוֹנָה וְהִיא תִּכְעַסֵּנִי
עוֹבֵר, יָמִי הִיפִי מָעֻטָּה
נִמְלָא צָבָאָם, אַחֲרַ עָטוֹ.
וְאַל נָא תִדְּמִי אֲנָחֶם לְעַד,
וְלִבִּי בָּאֵשׁ אֶהְבֶּה יוֹקֵד.
וּכְבֹּד אֶמְרָתִי נִשְׁתִּי אֶהֱבִי.

[1] לאמר לא יתן לרגשות לשלט בו בלי הרף.

וְלֹא אִישׁ כְּמוֹנִי יִדְבֹּר כְּזָבוּ^[1]
עוֹבְתִיד וְאַלֶּה, בֵּן הָיָה רִצּוֹנָה;
וּבְחֲנִי אֲנָשִׁים בְּלִעְדִּי, וַיִּכְחַן לְבָבָהּ
מִה־נִּקְקָה חָפָא עַל בֵּית נְחָרָב,
נֶאֱנָק וּמְקוֹנֵן עַל עֵקְבוֹת דָּרִיו^[2]
וְהַמִּתְגּוֹלֵל בְּקֶרֶב פֶּבֶר יִתְעַלָּה,
יִטְעֵן גְּבוּרִים וְאַבְק־עֵלָה,
בְּדַחְנִי יִשְׁמְרָה אֵל, קוֹם שִׁירָה
עַל פּוֹסוֹת מָוֶת דָּמוֹ אֶשְׁכְּרָה.
וְאַל תִּשְׁקֵנִי מִן פּוֹס־הַיִּין^[3]
יַחֲשִׁיד דַּעַת אֲמִיץ וַיִּשְׁיֶמָה לְאִין.

- [1] תראה אסירי אהב מתפרצים
מאת אדונים אחרי נכנעו [ר"י הלוי 127]
- [2] נגד יזה נמצא אצל משוררי ספרד
אבכה עלי בתי מילעי
כי נשאו גם שממו מדור. [תרשיש 62]
- עפר בית, אשר שמם
לנוד גריו, אני לוחך [תרשיש 44]
- הלוך ובכה עלי חרבת נוה אוהבך
עדי קירות לבבי לקירותיו מקרקרת
[ר"י הלוי לר' שלמה בן גיאת]
- [3] ענתר הוא בדואי משורר-המדבר, ולכן נראה אותו
תמיד מקל בכבוד היין, אשר ימלאו שירם תהלתו משוררי ספרד

VIII

משירי המלחמה.

אֲשָׁאף מִחַץ חַרְבוֹת מִבְּתָקוֹת.
וְאֶכְסֵף מִעַן חַנִּיתוֹת מִשְׁחָקוֹת.
וְקִבּוּסוֹת מָוֶת צִלּוּלוֹת אֲשֶׁתוֹקָה
יֶאֱפְפוּ רֹאשֵׁי חֲצֵי הַמְּצוּקָה.¹
וְאֶעֱלֶץ עִת סוּסֵי יִצְבֹּט בְּכַדוֹנִים.
בְּכֹלִי - מָוֶת וּבְפִגְרֵי לִגְיוֹנִים.
וְהֶרֶג וּמַעֲיָנָה בְּצֹל אֶבֶק מִלְחָמָה
מִדְּהָרוֹת אֲפִירִים. כָּנָף עֵיפָה דְמָה².
בְּחִשְׁבָּתָה יַעֲוֹפּוּ גִלְגָּלוֹת גְּבוּרִים³.
וַיִּפְּלוּ יָבֵה פְּפוּכִים הַמִּזְהִירִים.
וְהַבְּרִיקוּ מִכָּל עֵבֶר חַרְבוֹת חֶמֶשׁ
בְּהַבְּרִיק בָּרוֹק בְּלִיל שׁוֹאָה וְאֶמֶשׁ⁴.

[1] והמות עלי ראשם עשרת

[2] הצל דמה לכנף עיפה.

[3] וכמה גלגלות נפלו לארץ

[4] וחרבנו — — —

תרועץ על פני ארץ כבדק

ראו חרב ביד גבור שלופה לעין עורים במחשבים תנוצץ.

חשבתיה בתוך המערכה לשון ברק עלי שחק ירוצץ.

[תחכמוני שער ל"ב]

[תחכמוני 77]

חַיִּיקָה. כִּי יִכְבֹּד יִפְאֵר וַיִּגְדֹּל
וְהַשִּׁיג מִמָּדָתוֹ וְהַתְנַשֵּׂא לְעַל
אֲשֶׁר בָּלֵב אֲמִיץ יִפְנֶע אֲדִירִים.
וּבָעִת הַתְּפָרֵץ קָרַב אֲפִירִים.
וּבָנָה בְּצוֹר חֲרָבוֹ בְּגִין פֶּאֶר מִשְׁכָּלָל
עַל גִּלְגָּל רֹאשׁוֹן לְפוּכָבִים מַעֲלוֹ¹
וְאֲשֶׁר לֹא יִרְוֶה רָמָחוֹ דְּמִי אוֹיְבָיו
בְּהַסְתַּפֵּק חַנִּית וְרִמָּח בְּחַרְבוֹתָיו².
וְלִרְמָחוֹ הַקּוֹלֵעַ בְּקָרֶב לֹא יִמְרִיף חֶקוֹ
וְלֹא לֶחֶב פָּתַף בְּצוֹר חֲרָבוֹ בְּתִקּוֹ--
יִחְיֶה כְחַיּוֹת הַנִּקְלָה הַמְּפָרֵר
וּבְמֹתוֹ לֹא דָמַעַת מְקוֹנְנוֹת אוֹתוֹ תִּשְׁפֹּר.
יִתְרוֹנוֹת עָזוֹ לֹא בִחְלָק נִקְלָה נִפְלֹא
וּסוּדוֹת לֵב רָצוֹן לֹא לָבַעַל מוֹם נִגְלוֹ
חֲפִשְׁתִּי בְּהִמָּה בְּכָל עֵת וְעַדָּן.

[1] אבל עלה לגלגל רום ועל שיריך.

[ר"ש בן-גבירול 50]

ועת יעלה לך מעלה

תהי על ראש כסיל וכמה [ר"י בן-צדוק בישירי ראב"ע 76]

[2] -צוור ניכר כדם עוברי בריתי ירוה החרבות החרבות.

[תחכמוני מ"ו]

וְכַחֲרָהּ בָּרַק מֵאֲבָק־נְדוּדִים לִי נִתְּנוּ.¹
וְאִם אוֹתוֹת בָּרַק מִבְּרִיגָה הָיוּ לְאֶבֶן,
הִנֵּה בָּרַק חֲצִי נִכּוֹנוֹ וְאֵין בָּם כָּזָב.²

IX

הַתְּלוּנָנוֹת עַל הַזֶּמֶן וְהַתְּאוּנָנוֹת עַל כְּנֵי שִׁבְטוֹ.
אֲלֵין עַד זְמַן בְּדַי יִיטִיב לְטוֹב
וְאַצְפִּין יְקוֹד־אֶהָב בְּלֵב וְדַמְעַי יִחֲשֶׁח.³

- [1] וּמִמֶּנּוּ דְרוֹר אֲבֵקָה עֶפְרַיִם
וְתַעַל צִחְנָה חֵלֶל בְּאִפּוֹ
כְּרִיחַ קִנְמוֹן בָּשָׂם וְקִנְמוֹן.
[2] רְצוֹנוֹ לֵאמֹר אִם יֵשׁ אִשֶּׁר יִבְרִיקוּ בְּרִיקִים וְנִשְׁמָם אֵין
אֲחֵרֵיהֶם, הִנֵּה אֲחֵרֵי אִשֶּׁר תִּבְרִיק תִּרְכֹּב יִבּוֹא שְׂמָהּ נִשְׁמָם דָּם.
[3] הֵחָל נִגְלָה סֵנֶר חֲשֵׁקִי אַחֵר הָיָה בְּכֹלֹא לְבִי לְחֹץ,
דַּמְעֵי רִגְלִי אֶל עֵינָיו וַיִּגְבַּל לִשְׁנֵי אֲחָיו בְּחוּץ. (רַאבִּיעַ 28)
חֲלִי יִרְפָּה אֶת צַפּוֹן לְבִי
לִבִּי וְדַמְעֵי יִהְיֶה אוֹתוֹ.
אֲבִלִיג לִבִּי עַל פְּרִידָתוֹ
אֲכֵן צַפּוֹנִי הִכְבִּי מִרְשִׁי.
בְּלִבִּי הָיָה יְקָדָה
כִּהְשִׁיאתָ רְתִיחַת דָּם לִבִּי
אֵלַי רֵאשִׁי—עָלַי עֵינִי יוֹרְדָה.
[רִשִׁי הַנִּגִּיד 102]

וְשִׁבְטִי עַל דָּמִי יַעֲזֹר לְיָמִים.
וַיִּבְקְשׁוּנִי בְּחָצִים וּבְחֶרְבוֹת שְׁנוּנִים.
וּמֵאֲהוּבֵי אֶהָב הִרְחִיקוּנִי מִרְחָק.
וְאֲשָׁפִים בְּמִדְבָּר מִשְׁעֲשׂוֹעַ נִרְחָק.
וְהַעֲרוֹת גִּפְשִׁי יִקְדָּה—בְּעֵינִי נִקְלָה.
וְלוֹ נִפְרְדָּה—אֲבָרִי לֹא כָּבוֹדָה.
וְתִקַּל בְּעֵינִי פֶשֶׁט לְזוֹכֶת צִוְּאָרִי.
מִלֵּה שִׁינִי מִתֵּן פֶּשֶׁט אֶת־יָדַי.¹
הוּא אֵלִי אֶל תַּעַשׂ שְׁפֵלָה חִיתִּי.
וְלֹא בֵין נָשִׁים מְקוֹנָנוֹת מִיִּתְּתִי.²
אֶלֹא מָוֶת יִחְלוּ עוֹפוֹת סְבִיבָהוּ.
וְדָעוּ עוֹרְבֵי עֶרְבָה מִחֻהוּ.

X

בְּצַחֲקִי עוֹבֵל בְּשׁוֹבוֹ פָּצוֹעַ מִחֲמַלְחָמָה.
צִחְקָה עוֹבֵל יַעַת רֵאשִׁי עָרוֹם וְעָרִיָה
וְרוּעִי פָּצוּעָה וְכִתְנָתִי בְּרוּיָה.

- [1] אֲנִי אֹקִיר צְבוּרֵי מִשְׁאוֹל.
מֵאֲנוּשׁ חֲסִדוֹ לִפִּי רִגַע וְעוֹנָה.
[2] וְאֹקִיר לַחֲנוֹת כְּתִי אֲדוּמִים
וְעִם חִיּוֹת יַעֲרִים תַּחְנוּתִי.
[3] אֲנִי בֶן הַקֶּרֶב מִיּוֹם חִיּוֹתִי
וּמִוֹתִי בְּקֶרֶב יִחְשַׁב חִיּוֹתִי.
[תַּחֲבִסוֹנִי שְׁעַר ד']
[תַּחֲבִסוֹנִי שְׁעַר ו']

אֵל דִּי עוֹבֵל תִּצְחָקִי וְעָלִי הַתְּפִלָּאת
אֱלֹהֵי אֱלֵי הַגְּדוּדִים גְּלוּיִת.
וְרֵאִית דְּמַחֵי בְּלִבּוֹת יְהוָה גְּאֻמָּנוֹת.
וְשִׁפֵּע דְּמִים עָלֵיו רִשְׁמוֹ תִּמּוֹנוֹת.
אִפְּנֵע תְּזוּה סוּסִים וּבְלִבָּאִים אֲנִי חוֹצֵב.
וְצוֹחֵק וּמִתְהוֹלֵל לְעַפְתָּהֶם אֶתִּיצֵב.
כִּי אֲנִי דְּמִיתִי אֶרְיָה עֲרֻבוֹת.
וְשִׁפְרוֹן וְשִׁמְמוֹן יָאֵה דְּמוֹג דְּבָבוֹת.
יָאֵה אַחַת תִּפְדִּיאֲנִי אֵיךְ פָּנִי יִרְאֵה.
לוֹתֶם בְּיוֹם קְרָבוֹת יִרְאֵה וְיִחִיָּה.

XI

משירי ההתפארות.

הַתְּעוֹרֵר דְּבָבִי וַיִּפֹּג שְׂכָרוֹנִי.
וּבְגִנְבָה תִּפְקֹד שְׁנָה עֵינֵי.
וַיִּאֲשֶׁרֶנִּי הַזְּמֵן וַיִּעְוֹר דִּי הָיָה.
יִקְרַע הַמַּסְכִּים וְשִׁבְעָה שְׂמִיָּא.
אֲנִי הָעֹבֵד לְפָנוֹת יִרְאֵה.
בְּקֶר מְצוּקָה וּמִפְּנֵי לֹא יִירְאֵה.
אֲזוּק עַל פְּרָשִׁים יוֹם קְרָבוֹת.
וְלֹא אַחַת מִבְּרָקֵי הַחֲרָבוֹת.

וְסִיפִי הָדוֹ אוֹתִי מְעוֹדְדִים
עַד לְקִרְאָת מִכְתָּם קִרְבִּי הוֹמִים.
וְאֲנִי אֲשִׁתְּוֹקֵק לְשִׁחּוֹר הַנּוֹרָא.
עֵת אַחֲרִים יִכְסְפוּ לְלִבְנָה מְאִירָה.
וְלִי מִמְסָה מְבוֹסוֹת הָרֶמֶת.
בְּקֶר וְעֶרֶב עָלֵיהֶם אֲשַׁמֵּת.
וְעִבְרִי תְּנִית הוֹדֶה מִמְסָכִי יִמְסְכוּ.
וּבְשָׁמִי עֵת אֲבִירִים יִסְתַּכְּבוּ.
יִגְמְלֵנִי אֱלֹהֵי אֲמָצִי הַיּוֹם.
בְּאֲשֶׁר גָּמַל פְּרָשִׁי-רוֹם.
גָּלִי הַפָּנוֹת בְּקַעְתִּי בַּחֲזוֹת.^[1]
חֲצִיתִי אֲבָק וּבְדִי חַת מוֹת אֲחֻזָּה.
הוּי עוֹבֵל לֹא רֵאִית אֶת פְּעֻלָּתִי.
וְחֵיל מוֹת לְעֶרְמוֹת עֲרֻמָּתִי.
שְׂאֵלִי סִיפִי וְרִמַּחִי עָלֵי קִרְבִּי.
בְּיוֹם קָטַל הַפֶּת הָיָה קְרוֹבִי.^[2]
הַשְּׁקִיתִים לֵב-דְּמִים לֹא בָמוֹ.
תִּרְתָּהֶם^[3] הַשְּׁקוֹ לֹא פִג יִינוֹ.

[1] תחכמוני שער ו'.

[1] אבקע משכרי יום התלאות

[2] תחכמוני שער ו'.

[2] וצנתי לער לי גם חניתי

וחרבי תענה יש צי פלאות.

[3] הר קרוב למכה.

וְכַמָּה אֲצִיָּים הִפְלֵתִי חֲלָלִים
וְיָנִיעוּ שׁוֹק וַיִּהְיֶה בָּדָם מִתְנַוְּלִים

XII

תשובה על תוכחת אמו וביבת.

תוכיחני וביבה בתלונה
עלי מרצי ביום מלחמה.
תפחד יי פן אמצא מות
במען רמחים ומפת חרבות—
אמר לא יקבלוהו נדיבים,
ולא ירצו בו זולתי בזויים.
יחצה ים—הפנות זמן ושכ,
ואם עמק הים שגם הוא שכ.
וימצא הפנות יונק בעריסתו
ומרם נגמל יפגש במותו.^[1]
ואל תרצה בבזו פשמים
ואל תסתמק במעט מפרורים נופלים.
ותיה בצל הכבוד רק יום,
ולא אלה שנים בשמלות תפון.

[1] רעיון הפליסמוס.

זכרונות לקורות עדת האשכנזים — בירושלם —

ובראשית המאה הזאת.

א. מ. לונץ

א. כתב מנוי של הרה"ג ר' משה ריבלין ז"ל

למ"ס ודרשן לעדת האשכנזים בירושלים ת"ו בשנת ת"ר.

מבוא.

מהמכתבים הנאים ידאח הקורא את אישיותו
ומהותו של הרב ר' משה ריבעליש (אח"כ ריבלין)
זה. הוא הי' בזמנו ברוסיא הדרשן והמוכיח חיות
גדול ונקרא בשם חמניד משקלוב; אביו ר' הלל בהרב
ר' בנימן ריבעליש, מגדולי תלמידי הנר"א, עלת
לארצ"ק יחד עם העולים הראשונים בשנת תקע"א.
אולם עלית "חמניד" לא חיתת עליה פשוטה של איש
אחד התפץ לבלות שארית ימיו בארצ"ק לבד, כי אם
עליה שעל ידה באה גם תועלת גדולה לתיקונו ויחזוקו
של הישוב הצעיר, וזה הדבר:

בעשרים שנה הראשונות כעת שהישוב היה קטון מאד ומבכו עוד מרס נודע בעולם, לא עלה כלל על לב מיסדיו ומנהליו לחשוב מבנין ביהמ"ד ויסתפסו כזה שהשינו בשכירות את הבית ששם היתה ישיבת חרב הגאון ר' חיים ן' עמר (בעל אור החיים). אך כאשר הישוב התגדל, מעט כן בירושלים וכן בערי צפת ומבריא, השתדלו ראשי העדה להשיג להם הספקה ותמיכה מיתר ארצות הגולה מלבד התמיכה שהגיעה להם מהנבאות הראשית בשקלוב שנעתקה אח"כ לוויילנא, וימצאו את העיר העתיקה אמשטרדם מוכנה ליסד בה נבאות ראשית בעד כל ארצות אירופה (מלבד רוסיה) ונבאיה נקראו בשם פקידי ואמרכלי דאח"ק והם עסקו (ועוסקים גם היום) בשקידה ואמונה רבה לטובת העדות השונות של כל ערי ארה"ק. ומלבד שהשם הטוב של הנבאים הראשונים שהיו מופלגי תורה ועשירים גדולים משך עליהם נדבות גדולות לטובת ארה"ק לא מנעו לתת גם מהונם לחיווק הישוב, ובמשך הזמן היה לעדת האשכנזים שבירושלים שתי אפטרופסות או השפעות, ההשפעה האמשטרדמית שהיא היתה גדולה מצד פעולתה בעד כל העדות השונות שבכל ערי ארה"ק. וההשפעה הוויילנאית בגלל חשיבותה ומעלתה שנאוניה חזקו

ובססו את החלוקה⁽¹⁾. ויהי בהודע להאמרכל הנביר הנדיב כמהור"ר ר' צבי לעהרין כי העדה מתגדלת ונחוץ לה בימ"ד גדול ויש גם האפשרות לקנייתו הקדיש מהונם סכום של 120,000 גרוש, ערך 25000 פ"ר, לקנות חצר בעלת בתים אחרים, שבה יהיו בימ"ד לעדת האשכנזים יבתיים למושב הרב ושאר צרכי העדה, או נתפרדה העדה הקטנה הזאת לשתי סיעות, חסיעה האחת הוויילנאית שבראשה עמד חר"ר נתן נטע בנו של חר"ר מנחם מנדיל משקלוב, ואלו החיוק חר"ר שלמה זלמן צורף ודעתם היתה לפעול מחמשלה הראשית שתשיב להם את חצר החורבה שקנו ראשי העדה בדור החולף, וחסיעה השנייה האמשטרדמית שבראשה עמד חר"ר ר' ישעיה ברדקי חתן הגאון ר' ישראל משקלוב בעל פאה"ש ועמו חר"ר נטע בנו של ר' סעדיה (מתלמידי הגר"א) אמרו אחרי שהדבר מוטל בספק אם הפצם יעלה בידם וחדבר דורש הוצאה מרובה לכן יותר טוב לקנות בנין חדש גדול שאפשר לקנות מבלי כל חשש ופקפוק. וחפץ ה' הצליח בידי הנדיב והשיג חצר גדולה בשטר סקנה כדת ובה כוננו בימ"ד שחלונותיו פתוחים אל מקום המקדש ועד היום נקרא הבית המדרש בשם "סוכת שלם" או חצר סתם.

(1) עיין במאמצי הספרותי "ירושלים" כרך ו', החלוקה וקורותיה.

ובית אחד נתן חסדיש למעון ראש העדה וגם בית
טבילה כוננו בה. ושכר יתר הבתים נכנס לקופת
הכולל. אבל הסיעת השניה לא נחת ולא שקטה
עד אשר זכתה לנאול את החורבה מיד מחזיקיה
ובשנת הבאה תקצו כבר תכנו אחד מבתי ויכוננוה
לביהמ"ד שנקרא בשם "מנחם ציון" ומאז הלך הפירוד
חלוך והתרחב. אלה רצו בגידול של חצר ואלה
בכנינה וגידול של החורבה. ויהר עם גידול העדה
נדלה גם המהלוקת עד שביושבי ירושלם לא נמצא איש
שיוכל לאחדם ולהביא את השלום על פגוני וזה הסב
צער גם לשתי הנבואות הראשיות שכווילנא ואמסטרדם.
גם השבת החורבה תיקונה ובנינה שבלע באמת
סכומים גדולים הביא את ראשי העדה במצוק של חוב
גדול שלוו מעשירי עדת הספרדים, וגם מהגרים על
ערבותם של הספרדים, ועל החוב שלא יכלו לשלם
במועדו עלה גם רבית דרבית עד שעלה למעלה ראש
ויבאו עד משבר. והסכומים שווילנא הקציעה תמיד
לתכלית זאת הביאה רק הקלה לפי שעה אך לא לפטור
את החוב לגמרי וגם חור"י הספרדים נאותו כבר לותר
על חלק מהחוב ורק שיהי' קצין וסוף לזה, ויציעו ראשי
העדה את כל פרשת הענין לוויילנא.
ויהי כאשר נודע להנבאים כי הרב הצדיק המניח
משקלוב החליט לעזוב את משרתו ולעלות לארצה"ק

שמחו מאד ויתנו בידן כתב מנוי לדרוש ולהוכיח בבתי
המדרש בעיה"ק "לענין ולפקח במילי דשמיא
וצבורא" וילנסוע מטעי השלום בעיר
השלום גם שמו אותו למפקח ראשי על כל עניני
החלוקה ולהשתדל להתפשר עם הספרדים בדבר החוב
הגוי. הרב המניח קבל עליו את המשימה וילך בעצמו
לווילנא מינסק וקרלין ובחדש מנחם ת"ר שב לשקלוב
וילך שם לאודיסה ושם לקושטא. במסעו נלוח אליו
הרב הנאון וכו' במחוריר שמואל סלנט שהיה אז
צעיר לימים אך נודע כבר לאחד מגדולי ליטא.
וספני טחלת הריאה הוכרח בפקודת הרופאים
לעזוב את ארצו ולהתישב באקלים חם והוא איוה
את ירושלים לשוב לו (מקום ששם נתישב ונתמנה
לאב"ד לפני שנים אחדות חותנו הרב הנאון ר' זונדיל
סלנט). ויפקידו אותו הנבאים לוויילנא לסו"צ לעדת
האשכנזים שכירושלם. ועוד לפני ר"ה של שנת תר"א
באו שניהם לקושטא ויחליטו להתעכב שם עד אחר
החגים. מיד נודע בקושטא כי באה שיירה אשכנזית
החולכת לירושלים ובניהם שנים מגדולי תדור ברוססיא.
עם ישיבתם של שני הגדולים האלה בקושטא
שלוכה אפיזודה קטנה ויפה:

בעת ההיא בעצמה נמצא בקושטא השר
הצדיק סיר משה מונטיפיורי ז"ל בשוכו מדמשק שבא

לכקש מהוד השולטן להוציא מאמר המלך לבטל
את עלילת הדם ובמקרה התפלל השר בהג הסוכות
בביהכ"נ ששם התפלל הרב המגיד והגרש"ם ובראות
הרב הדרת פניהם חקר אודותל' ויודע לו כי שניהם
דבנים גדולים העולים ירושלימה ויחל לכבדם וכליל
חושענא רבה שלח להזמין אותם ואחרים מבני לוייתם
לסוכתו שהיתה בחצר השר סיניור קוטונדו למען
יערכו בצבור תיקון הליל והוא ומליצו הד"ר לעווני
אמרו עמם יחד השר והנגיד שסחו מאד על
ביאתם והנבירה כבדה איתם מזמן לזמן במגדנות
ותעיררם שאל ידאנו לכשרותם כי היא כעצמה
עטרה על עריכתם ותשניה על כשרותם. עברו
שעות אחדות והשר מוסב על כסאו ותתקפהו
שנה ויפנה בשאלתו על ידי מליצו אל הרב
המגיד—שהדרת הזקנה הופפה עליו—אם יוכל
למצא לו צד היתר לנמנם מעט? ולא ידע מה לענות
על שאלה כזו וכדי לצאת ממבוכתו הוסיף לאמור:
הנני נוסע ירושלימה היא העיר שעליה אפרו
רו"ל שאף בחורבנה לא פסקו מקרבה אנשי אמה
וכן אדבר דברי אמת כי הרש"ם הצעיר ממני
בימים גדול ממני בתורה ורק הוא יוכל להורות כיד
ידיעתו והכמתו המובה עליה כאשר תרגם את דבריו
לחשר חי הרב הזה תפנה לו ויודיע לו את מאמר

הז"ל אל תסתכל בקנקן וכו'. ואז פנה הד"ר לעווני
להרש"ם שכינתים היה לו זמן למצא תשובה על
שאלתו ותהי תשובתו לאמור: אחרי שחז"ל אמרו
אינו דומה זכות שליחיד עושה מצוה לרבים עושים
מצוה ואחרי אשר רק עיי השר נתגלגל הרב
שיאמרו תיקון הליל בצבור כי נרים כולנו פה
לכן די כח בזכות זאת להגן על השר שאפילו
אם ינמנם מעט לא יחשב לו לעון. על שאלת השר
על רעיון מאמר הז"ל שגדול זכות רבים עושים וכו'
הלא מלא כל הארץ כבודו השיב הגרש"ם בהכתוב
במשלי כרוב עם הדרת מלך ומאמר הז"ל כל כי
עשרה שכינתא שריא תשובתו ונועם דבורו לקחו את
לב השר וישמע לדבריו וישען על הספה וישן עד
דפקר. מאז דוקיד השר וכבד מאד את הגרש"ם ובכל
פעם בואו לירושלים כבדו וימלא אהרי הצעותיו.
המגיד והגרש"ם חוחרחו להתעכב בקושטא
מסבת המלחמה שקראה כמשלתנו על כמשלת מצרים
עד חדש שבט שאז נסעו לבירות באנית קיסר
ובשם עד יפו באנית תורן ובהדש אדר שנת ה'ר"א
באו ירושלימה. הכה באו ביום השבת בבקר כי מפני
סבת נאלצו החמרים שהבטיחו להם לבוא ביום
הששי בצהרים לאחר כדרכם עד יום השבת בבקר.

כל בני העדה שמחו מאד לקראת בואם וביחוד אחרי אשר נודע להם עפ"י המכתבים מהנבאים בוויילנא את תעודת בואם. הנאון ר' זונדיל סלנט מסר תיכף ליד חתנו הגרש"ס את כהונת ההוראה באיסור והיתר, וחרב המגיד התחיל לדרוש מדי שבת בשבתו ובנועם לקחו משך אליו את כל הקהל וידרוש שבת אחד בביהמ"ד ומנחם ציון על החורבה והשבת השני בביהמ"ד. סוכת שלם שעל החצר אח"כ החל לעסוק בהפשר בנוגע לחיוב שחבו ראשי העדה לעדת הספרדים ויצליח לנמור עמהם באופן נאותי ואחרי אשר תכן את לב ראשי העדה ונתחבב על כל תושביה התחיל לעסוק בהבאת חשלוס וחפצו הצליח בידו שבוסן קצר השיב את השלוס על סכוננו וראשי שתי הסיעות נתפייסו זה לזה והתחילו לעבוד יחד לטובת העדה ושכלולת. מאז חית חולך הרב הנאון ר' ישעי' ברדקי לשמוע את דרשתו כשבת שדרש על חחורבה וכשבת שדרש בחחצר בא גם הרב ר' נתן נטע לשמוע את נועם אקדיו.

(1) מספרים כי בהודע לחור"י הספרדים כי הרב המגיד הופקד מטעם הנבאים בוויילנא לנמור את דבר החוב, הוסיפו ראש הרבנים והחכם באשי הרה"ג במהור"ר אברהם חיים גאון (אנ"ן) לבוא אליו בנידון זה ובמכתבו תאר אותו, הרב החכם דומה למלאך ה' צבאות וכי' וישנבהו הרב המגיד במליצת חול"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה תבקש מפיו אכל לא כסף.

הרב המגיד שמח מאד על פעולותיו ויקדיש את כל זמנו לתורה ולעבודה ולסקות על עניני העדה, ובשנת תר"ט שבת רוחו אל על. יהי זכרו ברוך.

בעז"ה

כבוד הרב המפורסם בתורה ומעש"ט מוה"ר משה נ"י בתרבי המנוח מוה"ר הלל ריבעליש מ"ס דק"ק שקלאב יע"א. נדבה לבו לשכון כבוד באה"ק תוב"ב. הן זה האיש משה ידענו מה היה. בעטדו לשרת בקודש בק"ק שקלאב נאה דורש ונאה מקיים ויחן את פני העיר במדרשו במה תיקונים ויסודות שתקן ויסד יסוד המעלה במילי דשמיא ודסתא זרע לצדקה וקצר לפי חסד ופומי. סטלל רכרכין במילי דאגדה המושכים לבות בה"א לקרבם לתורה ויראת ה'. וגם דרש דרש משה פה בבחב"ג ובבחמ"ד דקחלתינו משה שפיר קאמר ולא פסיק מעמי' מעם זקנים זקני ת"ח שמזקינים בו, עתה כי עולה במסלה העולה בית אל אמרנו מאן דלבש סדא ילבש, כדון הוא שיטול שכרו להיות דורש לציון דבעי דרישה כמעשהו בחול כך יהי מעשהו בקדש. וממנים אנחנו הח"ס בצירוף כבוד

הרב המאה"ג הנאון אבד"ק וולאזין את הרב
המפורסם. מוהר"ר משה הנ"ל למגיד מ"שירים ודורש
במקהלות בתוככי עיר חק' ירושלם ת"ו לפני עדת
ה' כולל פרנשים היוזשים שמה בקודש. וידרוש
ויודיע לעם ה' חוקי האלקים ותורותיו בשבתות
ובימים טובים ובימים הנוראים וביומי תעניתא
ובכל יומי דבנופיא כסנהגן של ישראל בכל קהלות
חק' בקודש ובחול וקביעות הדרשות שלו יחיו בבתי
סדרשים הגדולים הקבועים לצבור לכולל הנ"ל חליפות
שבת פעם בבחמ"ד זה ופעם בבחמ"ד זה. ועל כל
העדה חק' אנשי כוללנו פרושים היו חל עליהם
התמנות ואת של הרב המ"ס לנחניג בו כבוד באותו זמן
שק"ה ונחרו אליו לשמוע ספיו דברי אגדה ותוכחה
חיים וכל טילי דמישך שייכי למינוי מגיד מ"שירים
לע"יין ולפקח בטיילי דשמיא וצבורא.
הננו נותנים כל בק המינוי ביד הרב מ"ה משה
הנ"ל ואינש לא ימחא בידו ורבני הממונים והמנהלים
את הכולל בקודש יוסיפו אומץ להיות בעזרו ונשאו
אתו ושברו חלף עבודתו עבודת גבוה ועבודה תכה
קצובה לו ויכלל בסעודו שיושלח אי"ת מדי
שנה בשנה. ואנחנו הנבאים הח"ס והנבאים אחרינו
לשרת בק' מחויבים אנחנו לעמוד לימין צדקו אל

הרב הנ"ל שיהי בהתמנותו זאת כל ימי חייו (יארך
ה' ימיו) בכל תוקף ושיקבל שכרו משלם נועם ה'
יחי עליו ועלינו ומעשי ידינו יכון להצליח הפצי
שמים בדינו וע"ד אמת לאשר ולקיים הננו באים
על ההתום פ"ק ווילנא יע"א יום ארבעה עשר
לחודש אדר הראשון ת"ד לפ"ק.

הנבאים הכוללים דפה ק"ק יע"א

נאם יצחק כהנאון מוהרר"ת (1) ולה"ה פה ק"ק וולאזין
ונאם חיים נחמן באא"ס הרב המנוח מ"ה משה פרץ ו"ל
ונאום יוסף בן לא"א כה"ס טובי ואקהיים
ונאום יצחק ישראל איסר בא"א מה" משה'לם ולמנוללה"ה
מקום החותם לפקודתם אברהם דוד (2)

כן ראינו את הנעשה יפה בעינינו הסכם דעת
הרבנים הגדולים הנבירים הנכבדים נבאים הכוללים
דק"ק ווילנא בצירוף דעת הרב ירדנו המאוה"ג
הנאון אב"ד ור"ס דק"ק וולזין נ"י למוכת כוללנו
בעה"ק ירושלים ת"ו אשר מינו את כבוד הרב המופלג
בתו"י המפורסם מוהר"ר משה נ"י כהרב המנוח
מוהר"ר הלל ריבעליש ז"ל מ"ס בעה"ק ירושלים ת"ו
ויעמוד לפני כוללנו לשרת בקודש עבודה הצבור

(1) הוא הנאון ר' חיים מוואלאזין וצ"ל תלמיד הגר"א
וראש ישיבת ואלאזין.

(2) הוא סופר הכולל הר"ר אברהם דוד שטראשון אחי
הנאון ר' שמעאל שטראשון וצ"ל.

ובחבטתו ויראתו הקודמת ינהלם בכל דבר עצה
ובדרך אמת ינהם.

וכאשר גם אנחנו היודעים סכל תוקף מעשה
הרב הנ"ל לפעול טובה לעם ה' בכל עניניהם. לזאת
מסכימים אנחנו הח"ט לאשר ולקיים בכל תקף דברי
הרבנים הגדולים הגבירים נבאי כוללינו ג"י שאינם
צריכים חיזוק, ובאנו עתה היום יום ג' כ"א אדר
שנת ת"ר לפ"ק—אלה דברי נבאי דפה ק"ק סיגסק:

גאם יקותיאל זוסיל רפאפארט

וגאם יצחק במהור"ר אלי ווילענקין

וגאם צבי הירש בא"א מו"ה חיים ו"ל

וגאם צבי הירש במהור"ר דוד ו"ל ראטנר

וגאם שמואל בהנאון מו"ה עקיבא איגר וצללה"ה

הן אנחנו מה נאמר ומה נדבר לחאריך
ולחערין ולהודיע ממעשיו הטובים ודרכיו המאושרים
של ידידנו הרב המפורסם בתורה ובמע"ט כש"ת
סוחר"ר משה בחרב המנוח סוחר"ר הלל נכד הרב
החסיד סוחר"ר בנימין זללה"ה מ"ק. הלא המפורסמות
אינם צריכים ראיה כי טוב הוא זה משה האיש
טוב דרוש דרש בק"ק שקלאב. ונאח דרש ונאח
קיים ויוצא בשם טוב אשר עתה שנדכו רוחו לעלות
אל הר' ה' קשה מאוד פרידתו על אנשי ק' ומחשוכי

ויקירי קהילתנו בקשו והפצירו בו לכל יפרד
מאתנו ואסרו לו חלא כל סחסורו עלינו. רק לכל
יפרד החבילה בינינו ותוא לא שמע ולא חשח
אוזן כי נפשו אותה להסתוסף בצל ה' באח"ק.
ובאחבתו בח יבז כל דברי מבקשיו ומפציריו ומה גם
כי כוח ויותר מזה העירו והנידו עליו נזכרי ויקירי ק'
ווילנא ומינסק וכראשם הרב הנאון סוחר"ר ק' סוואלזין
ונתנו לו רשות וחורמנא לדרוש ברבים גם שם.

ונחנו סח כי נבוא לחוסוף לחודיע לעם ה' דרכו
והילוכו בקדש ורק לאפוש גברא קאטינא ובאנו עתה.
יצחק בא"א מוה"ר מרדכי וצללה"ה נכד הרב הנאון סוחר"ר
וצללה"ה סוואלזין.

וגאם אהרן בא"א מוה"ר הרב סוחר"ר יעקב וצללה"ה ברלין

וגאם נרשון משה בא"א מוה"ר הרב סוחר"ר יעקב וצללה"ה ברלין

כאשר עבר דרך קהילתינו הרב המוכהק עמוס
בתורה מסוכל במצות זקן זה שקנה חכמתו חו"ג
סוחר"ר משה ריבלין. דרך הילוכו בקדש שמחנו
לקראת בואו וכי מצאנו ראינו אותו ראוי לאיצטלו
זאת ועטרה שעטרוהו הנזכרין הרבנים שיחי' חולמנו
לסנותו להשמיע ולדרוש ברבים לחזקת הדרך. ילכו
בח בעיר אשר איזח עליון למושב לו אמרנו ישר
חילם ופועל ידיהם יצליח לחצטיח יראת ה' וילנסו ע
מטעי ה' ש' לוס ויקבע אחלו-אוהל תורה ותפלה

בתוככי ירושלים תוכב"א ואנחנו תפלה אשר יחא
רעוא שיסתייע מילתא ויפיק רצון מה' ונזכה לשמוע
קול מבושר וישמח לבב ענוסות אז ינל לבבינו
הכותבים וחזותים בצירוף תרב הגאון האמיתי
המפורסם שיהי'—ולראי' באנו עה"ה יום ה' ו' מנחם
אב שנת ת"ד לפ"ק קארלין.

נאם יצחק בא"א מו"ה אהרן ו"ל

נאם א"י בהרב המנוח מוהר"ר נתנאל וצללה"ה

נאם יעקב חוס"ק קארלין וצ"ו

נאם משה יצחק בן הרב המנוח מ' שאול הלוי ו"ל

נאם אשר זאב וואלף בהרב המ' מו"ה שאול הלוי ולה"ה.

חזקת אות באות מנפי כל כתבי הק' שניתן
מכל קהלות הק' חג'ל ומכירים אנחנו בתיבת ידם
הוא זה. ומי רואה אלו יצאו עד הרב המפורסם
בחזרה ויראת ה' מחזרה גאה דורש ונאה סקיים
חו"ג כבוד מו"ה משה ריבלין מ"ס הי"ו ולא יצא.
לבן יצאנו גם אנחנו בהסכמתנו להסכמת הרבנים
הרבנים בגדולים שי' ולראי' ח"ש פח עי"ק.

ירושלים תוכב"א

נאם ישעי' בא"א מו"ה ישכר בער וצללה"ה

נאם נתן נטע בהרב החסיד מוהר"ם מענדל וצללה"ה.

א. ר. מלאכי

ב. פרק בהתפתחות ההשכלה בירושלים

לזכר נשמת מיסד תפארת-ירושלים

הסופר-הלוחם ר' ישראל דוב פרומקין ו"ל.

מבוא

מלאי ענין היו החיים של חירושלמים לפני
חמשים ששים שנה העיר חיתה אז קמנה למאד
ותושבית מעשים רובם היו זקנים באים בימים אשר
עלו לציון. לחונן את עפרה—לבלות את שנותיהם
האחרונים בנעימים על התורה ועל העבודה; וכל
מנמטם חיתה אך ורק לקנות שלימות הנפש ולהקדיש
כל ימיהם קודש לחי' למחיתם לא דאנו כלל; החלוקת
המעטה שיושב חו"ל היו שולחים מזמן לזמן הספיקת
לחם על לחם צר ומים לחץ; ואלו אשר גם מעות
יחיד לא נפקד מהם לא היה קץ לאשרם...
עיר של מתיים חיתה אז העיר, כי ה"זקנים" מיד לבואם
ירושלימה מצאו להם מקום טוב להתבצר בפני

החיים—החורבה היתה חומה בצורה לחם לכל לצאת מתוכה עד יום מותם, אולם הדור הבא אחריתם—בניהם אשר הביאו אתם, או אלו שנולדו בירושלם פנימה, הדור הצעיר חזת, החל למאס באור הסחניק, ויתאוח להתענג מהחיים ולהנות מזיון... אך כחומה בצורה היו לחם האכות לכל יפרצו את הנדר, ולהביא את החיים בתוך בתיהם פנימה...

בתקופה זו בא המשורר ד"ר ל. א. פרנקל מוינה, לירושלם, ותוא השליך את הפצצה הראשונה במבצר הקנאות, בית-הספר אשר יסד בנדרת האצילה ליפסחרץ לבית למל בווינה, כסם חיים היה לאלה הצעירים אשר שאפו לאור וחיים... ואתו החל ברק של תקופה חדשה בחיי ירושלם, אבל רק עדת הספרדים קבלו את בית-ספרו והאשכנזים לא אבו לקבל את טובתו וכאלות והרמות לזו את פרנקל מירושלם, ובית-ספרו הוחרם "בחרם חמור" ושמו "חוק-אלא יעבור על כל ישראל מכוללות האשכנזים אשר ישנו פה ואשר יבוא עוד אל הקודש, לא יקרב להתלמד בבית לימודי חזת, או לתת מבניו להתלמד שמה לא בקביעות ולא בארעי; וכל מי שיעבור על חנוירה והאיסור חזת וילך להתלמד הוא או בניו בבית הלימוד חזת הוא פורץ נדר, וחלק לא

יתיה לו בתוך כוללות האשכנזים¹... בית הספר חזת לא הביא—בימיו הראשונים—שום עזרה לבני העדה הזאת, בלתי חלול העיר הקדושה ע"י ספרו "ירושלימה" שפרסם הדיד פרנקל מיד בשובו לכיתו.

ר' ישראל דוב פרוסקין.

מה שלא עלה בידי פרנקל, עלה בידי איש אחד. מתוך העם אשר בציון יושב, קם איש אחד ר' ישראל דוב פרוסקין ז"ל. וכעתון "חבצלת" אשר החל להוציא בשנת תר"ל, נמח את עטו לנתן ולשבר את חומת הברזל שמנרה את הדרך להתפתחות הדור הצעיר.

צעיר לימים היה אז פרוסקין בצאתו אל המערכת—כבן תשל-עשרת. אולם עטו הדח ומורטח היתה ללחום עם הצביעות הצורת להחשכלה וחדת.

רבות הן פעולותיו של פרוסקין להתפתחות הישוב הארצי-ישראלי. וראשון היה לסלול המסלה ולחסיר את אבני הנגה, לחבאים אחריו... אחת מפעולותיו של פרוסקין היא יסוד החברה "תפארת-ירושלים" חברה זו בלי ספק לרבים מאתנו לא ידועה היא; אולם חשיבות יתרה לחברה זו, כי היא היתה הראשונה אשר בה התאחדו "משכילי" ירושלם.

(1) חחרם על פרנקל שגרסם ב"ירושלימה" וינה תר"פ ע' 249-50.

ארבעים שנה כבר נמלאו למיום חוסדה, ולכן חושב אני, כי לא למותר יהיה לספר את מעשיה ואת מה שאמרה לעשות ותמונת הנבירים הראשונים יראו לפנינו, וכבוד ינתן לזכרם...

בשנת תרל"ב בקרו את ירושלם, ההיסטוריון הנודע גריץ והנביר מ. גוטשאלק-לוי סברלין. להתבונן במה אפשר לחושיע להדור הנולד. ויה כחיותם עומדים ומתפללים ביום השבת בבית הכנסת הגדול שבחורבת ריה"ה קפ"ן אחד מהקנאים הנלהבים שבאונגרים ויב"צ שמו ויעל הכמתה ויכרין כי האיש הזה גריץ הוא "סין" ו"אפיקורוס" וכו'. — ואסור לאיש ישראל להתקרב אליו, הדבר חרה מאד לגריץ, לא הפץ עוד, להתענין במצב ירושלם. אך הנדיב גוטשאלק-לוי עזב את רעיונו ובשובו לביתו הציע לפני גדולי אשכנז ליסד בית חנוך ליתומים ועוזבים בירושלים, והחצעה הזאת מצאה חן בעיני הרב הילדסהיים סרברלין שהיה חובב ציון בכל לבו ונפשו ויעשה חרבה לטובת יושבי אי"י ויודיעו בסכה"ע את יסוד בית החנוך ויחלו לקבץ כסף ע"ז. הדבר נודע בירושלם, ויאספו כל מתנגדי החשכלה לאספה ללחום נגד המוסד החדש שעומד לחוסד וייסדו את החברה "כנסת ישראל". —

חברת "כנסת ישראל"

למרות טכתביו של הר"י יוסף רבלין סוה"כ אז, שנדפסו ב"הלבנון" — אשר יתאר את גדולת החברה הזאת, אשר בשם "עמוד התורה" תבונה ומפעליה בקדש; למרות טכתביו הבקשות אשר גפצו בתבל לקבץ כסף, לא פעלה חברת "כנסת ישראל" כלום; רק זאת — לרדוף באף ולהשמיד את כל מי שחלקו בין המשכילים — כלומר: שמוצא פנימות בשלטון הרבנים, הממונים והקנאים... ואחד מהקנאים הקיצונים עי"ש שמו פרסם קונטרס בשם "קול נהי מציון" — המלא "חרמות ואזהרות" — ולזוילים והרופים על השקלום וחד"ר פרנקל; וכיחוד על הד"ר הילדסהיים, "אשר נתן בקולו לפני עם ה' לייסד בציון בתי ספר, בתי יתומים ללמוד תורה עם למודי הצוניות" (1) כתוב בידי הרבנים והממונים, ומסודר ע"י העי"ש שרק מתי סודו ידעו מי הוא.

דברי החרפות והזלזולים על הרב הילדסהיים

[1] מתוך שער הקונטרס "קול נהי מציון". העי"ש הזה הוא בעל לב העברי שהושב לו כגמולו וזכה לחרם מרבני ירושלם בשביל ספרו "בית יוסף החדש" שהדפיס בשנת תרל"ד, ואשר בו התיר מנהגים המקובלים בישראל, וכיחוד חרם רבנ"ה לקחת ישיבת נשים.

בקונטרס הזה, עוררו את פרוסקין ויצא במחאה עזה
ב"חבצלת", בחובתו את דרכם על פניהם, במאמרו
הגדול בשם "שלום ירושלים". חבצלת שנה שלישית
גליון ד' השון תרל"ג. — וביחוד שלם להעייש בגמולו
על אשר העיז לכוות גאון וצדיק ידוע והביא גטעים
סקונטרסו שבהם הוא מחליק לשון להמסיון ויעורר
את רבני ירושלים וראשיה שנכלת כזאת לא תעשה
עוד בעי"ק.

דבריו הנכונים כמתלהמים ירדו חדרי
בטן הקנאים ויחליטו לחנקם במיל ה"חבצלת"
ולמען הפיק את זממם, נאספו קנאי כוללות אונגריה
ונליצו לבית מדרשם, וישלחו אחרי פרוסקין; — וחוא
לא ידע את מחשבתם ולא נזהר ויבא אליהם,
ואך צעלו רגליו על ספתן בית המדרש, התנפלו עזו
חקנאים ויכו אוהו סכות נאמנות; באמרם: חא לך
שכרך, אתה כתבת על "העייש" בעל קול גהי מציון:
עו כר-ישראל כה יעברך ה' אלהי
ישראל; אמנ! — ואחד מהם צעק: אחים!
הכו את ישראל האפקורזם, אל
תחולו!¹...

פרוסקין נסה לדרוש משפטו מאת סמוני כולל

[1] הלבנון תרל"ג, במכתב מירושלים.

אונגריה אך הם לענו לו, ויאמרו כי המכים עשו
בהונן, ויוכרח למסור את משפטו בערכאות, אך לא פעל
מאומה כי אין עדים לקיים את דבריו...
את זאת ראו המשכילים המעטים שהיו אז
בירושלים, ועוד אחרים משובי העיר ויהאספו יחד
ויאמרו ליסד חברה למטרת תקון המצב כאשר יבואר.
חברת תפארת ירושלים.

ביום א' דחנוכה שנת "קס"י אורי כי בא אורך"
נוסדה החברה בשם "תפארת ירושלים". מטרת החברה
היתה "שאיש את רעהו יעזור בכל היכולת, ולא
יהי הבדל בין ספרדי לאשכנזי או מערבי כי אחים
אנחנו". "שאיפותיה: כפרט היו או "להיות סעוד לדל
ומחסה לאביון; וביחוד לאיש הבא יחידי לשכון
במור בארצנו הק'; ב) לתמוך בידי אלמנות ויתומים
בכל אשר תשיג ידה; ג) לתמוך בכל דבר טוב ומועיל
בירושלים ומבינותיה. גם דאנו בעד היתומים ובני
העזובים ויוסיפו עוד תקנה למטרתם: אם באוצר
החברה ימצא קרן קיים סך מסויים, אז תשתדל גם לתת
נערים יתומים ובני עניים אשר לא יצליחו לתורה, לבעלי
מלאכה טאכ"י, ולגדלם על ברכי התורה והיראה".

[1] חבצלת שנה שלישית גליון י"ג שיצא בי"ח סבת
התרל"ג.

אחרי הינו התקנות בנוגע להחברים אשר
אינם מענינים כ"ב בהעתקתם באו עה"ה ראשי
החברה ומיסדיה :

בדציון שלעז מועקסענא : סיכל הכהן ;
ישבאל דוב פרוסקין ; אליעזר מואלאוין ; אברהם
זוסמאן .

ואחרי הדברים האלה כתב הראש"ל ר' אברהם
אשכנזי ראש רבני הספרדים בדברים האלה :

ראיתי כל האסור בזה ויהא רעוא כי תתקיים החברה
הזאת ובטחוני חוק כי אם יצליח ה' בידי המייסדים להגדיל
החברה ולחאדירה או תקוה גדולה נשקפת לעם בציון יושב
יהי רצון שתשרה שכינה בסעשה ידיהם ומברכותיה יתברכו
המייסדים והחברים וכל הנלוים להם בכתב אברהם המעתיב
לצור עוזי ומעוזי

אברהם אשכנזי ס"ט

ידעו מיסדי החברה כי יסבלו מראשי העיר
לכן לא מהרו להכריז על התיסדות חברתם ; וכל
עוד שלא ראו אות לטובה כי תתקיים החברה
הזאת, לא חפצו לכשר להאחינו שבגולה—ורק
התעודה הנזכרת עודדה את רוחם כי יפרסמו את
החברה ופעולותיה בטהל.

שמחת ראשי החברה ומיסדיה גדלה בראותם
כי החברה עושה חיל ופורחת מיום ליום ; ויודיעו
ב"חבצלת" כדי שבוע בשבוע את עניני החברה.

מספר חבסם שנכנס לידם, ושמות האנשים שנתמכו
על ידיהם, למשפחותיהם וכולליהם.

גם הקציעו קופה מיוחדת לקרן-קיסת,
ובגליון הי"ה של "החבצלת" החלו לרשום את
הגדבות לקרן קיים לאוצר החברה הזאת⁽¹⁾ :

פחד המייסדים כי יסבלו מראשי העיר, לא
חיה פחד שוא ועוד ביום הוסדה כבר ראו להפילה
למרחפות. וב"חלבנון" שנה תשיעית גליון ל"ד,
אנו קוראים סכתב טירושלם שנכתב בניסן
התרל"ג—בשם כל יקירי ירושלם, אשר בו
יטטיר הכותב-של"ם⁽²⁾ דברי הרפות וגידופים על

(1) בעת אסיפת ועד החברה בט"ו בשבט הוציע א' מהחברים
לפני האסיפה את אשר לכו ירחש והוא כי החברה תשים גם את
ישוב ארץ ישראל למטרתה, ראשי הועד לא אמרו נואש
להצעתו כי בכלל דברי הסעיף הג' מסמרות החברה לתמוך
בכל דבר טוב ומועיל בירושלם ומבוכותיה גם דברי הצעתו
זאת ובכל לבבם חפצים לתמוך ביסין העמלים בדבר הגדול
והנשגב הזה אך כראשונה יאבו לשום עין להתבונן על פרטי
הדבר ולמצא אפנים וסדרים נכונים חרושים לחפץ הפעולה
הרוממה הזאת—ואז תשלח החברה דבריה לאלופי ורווני עמני
בכל מקומות מושבותיהם אשר לבם כאש תבער להוציא הדבר
הזה לאור ואם לדבריה יטו אוון קשבת או או תתאמץ בכל
עוז לעמוד בעזרת הדבר הזה ולעמוד הכן אל כל הנדרש
לשובת הענין. — (חבצלת שנת ג' גליון י"ח).

(2) הוא המנוח הרי"ם סלומון ז"ל.

סיסדי החברה והנלוים להם, אבל חברי תפארת ירושלים לא ענו דבר. ויוסיפו לעבוד את עבודתם בקדמת ירושלים, החמרית והרוחנית, ולא הביטו על שום איש, עזרו לעניי ירושלים סכלי הברל — בתמיכת פהמים לימי ההורף, ומצה לחג הפסח להעניים בחנם, ולבע"ב במחיר זול. וע"י זה הוכרחו גם האופים לחזיל את מחיר המצות. — ויקוו כי חברתם, תשתמש ותפרח בחבצלת" וגם הרבנים והממונים יתנו את ידם לה: אך לא כשהשבתם בן היה. . . .

שנת תרל"ד היתה שנת שלשון הקנאים בירושלים או נתעוררה שנית שאלת הריב בין הממונים והרש"ב הכהן מרדשקוביץ, ע"ד תהצר חידועה. החברה, בנסת ישראל החלה לרדוף באה ובקצף את כל איש, שחשדו אותו כי מטהזיקי הרש"ב הכהן הוא: וביחוד רבתה חמתם על חברי תפארת ירושלים, שהרש"ב היה אחד מהברית. —

חברי תפארת ירושלים עמלו הרבה לטובת הרש"ב וביתו בעת שהושיבו את הרש"ב בכלא, וסיעת הרש"ב שרובה היתה מעדת ה"חסידים" יסרו חברה מיוחדת בשם, עזרת ישראל לעשות תעסולה בא"י ובחזיל נגד חברת, בנסת ישראל.

חברי בנסת ישראל הוסיפו לעשות זר מעשיהם, למרות "עמוד התורה" שבה בנו את חברתם. היתה בית אסף לחונפים וקנאים ואוי לו למי שנפל ברשתם, לא נתנו לו את חלוקתו, וירדפוהו בכל מיני רדיפות "ידינו רב לנו להכות באגרוף רשע ולאסור בכבלי ברזל וגם לגרש הלאה מירושלים, כל איש, אשר יזיד לדבר דבר רע בחרב דקוליש והממונים עוזריו" קראו — בקול בביהכנ"ס הגדול, לעיני המון העם, — חברי בנסת ישראל, למענה על מחאת חברי תפארת ירושלים. —

ראשית מלאכתם היתה להרבות את מספר החברים, וישמיעו הממונים קול ברבים, כי האיש אשר לא יהיה לחבר לה, יענשו אותו בחלוקתו. ולכן רבו בני בריתתו וחברי תפארת ירושלים היו כעצם בנרונם, לכן אמרו לבטל את חברתם ויאיימו על אלה שהיו זקוקים בפרנסתם להצבא כי יקפחו את פרנסתם וזה הועיל כי מספר מהחברים עזבו את החברה באמת לגמרי או למצער בפרהסיא.

אך רוח בני החברה לא נפלה וידם לא דפתה ויסבלו בדומיה וינענעו את ראשם אל כל גל

(1) סכתבי המיצר בצרת עסו, הוא ר"ד פרוסקין השתר' תרל"ד מסתב ראשון שנה ה'.

וגל שעבר עליהם. ובמסתרים הוסיפו לעבוד לטובת ירושלם והתקדמותה לפי כחם.

חברת, כנסת ישראל" שלטה עוד ממשלה בלתי מנבלת על המון העם, אבל כאשר סוף סוף שקעה שלהבת המחלוקת של הרש"ב בא הקץ גם לה.

יסוד בית הספרים הראשון.

שנה עברה החברה, תפארת ירושלם" כמעט נשכחה. אחד-אחד נפרדו חבריה. רק סתי מספר עוד חזיקו בביתיה.

אז עלה בדעת הרי"ד פרוטקין ליסד בית-ספרים בירושלם ע"י החברה הזאת. הצעתו נתקבלה על לב כל החברים, וכיחוד תמך בה. עורך הלוח" שהיה אז צעיר נלהב, להרחבת ההשכלה בירושלם. וכבר החל לעסוק במחקרי ארה"ק ויחליטו לקרוא את בית-הספרים ע"ש השר משה מונטיפיורי שאז נמלאו לו תשעים שנה.

כל אחד מהחברים התנדב להביא מספר מספריו הנמצאים אלו אל בית-הספרים: ומכספם שכרו חדר גדול ויכינו בו כסאות ושלחנות, ובו הובאו ספריהם ומה שהשינו מאחרים בהלואה או במתנת⁽¹⁾ שעלו לנ' מאות. בלב מלא תקווה נתאספו חברי תפארת-ירושלם להנך יחד את בית-הספרים. והרי"ד פרוטקין פתח את הבית בנאום ארוך ומצוין שעשה רושם כביר

(1) ספרי הקראים הנז' להלן נתן והשאל מר משה הלוי חכם עדת הקראים פה.

על מספר השומעים המעטים הנאום נדפס ב.חבצלת" שנה חמישית גליון י"ב אשר ממנו נוכל לדעת את כל התנאות שעברו עליהם, וגם חלך-נפשם של יוצרי תנועת החשכלה בארץ ישראל. וכיחוד מענין הדבר כי עוד בשנת תרל"ב נתעורר הרב הנאון מהור"ר העשיל הלוי מוואלאוין ויקרא לאחינו בני ירושלם ע"י החבצלת שנה שניה גליון 16 ליסד בירושלם בית אספסופים מכל ספרי עמנו אחת מהן לא נעדרה לנאון ולתפארת לפליטת ישראל, ולקולו ענה הנאון מהור"ר אברהם אשכנזי ראשון לציון בהחבצלת שנה זו גליון 17 בדברים האלה... מי יתן כי דברי הרב הנז' הקורא בקול ההוא יחדרו גם אל חדרי ושכיות לבב אחב"י ויחד יבואו כבירת אתנו להוציא הדבר הזה לפעולות...

אחרי הפתח הבית פרסמו המייסדים קריאה ובקשה אל אחינו אשר כגולח כי יתמכו בבית חזקת מ"כ הרוחניות. תד קול-הקורא חזק מצא אמנם מסלות בלב גדולי ישראל וחכמיו בחו"ל, השר מונטיפיורי שמת למאד על בית-הספרים שיסדו וישלח להם מכתב רצון לחזק את ידיהם וה' לי"ש ובעצת הד"ר לוי נאמן בית מונטיפיורי, הסכימה ההנהגה לצרף על

חבית גם את שם יהודית אשת מנשיפיוֹרִי ויהי נקרא מאז "בית אוסף ספרים לטשה ויהודית מנשיפיוֹרִי". גם מול"י העתונים, וביהוד הח' חו"ס עורך, הצפידה, הרבו לדבר ע"ד בית הספרים ויעזרו את גדולי ישראל, לקום לעזרתם גם שלחו את עתוניהם להבית ותקות מיסדיו עלתה כפורחת כי גדול יהיה כבוד הבית ועל ידו ישונה מצב בני הנעורים לטוב. אבל התקות הטובות חיש קל נגזזו וחלפו. —

נבואתם כי קנאים יפגעו בם, לדאבון לכם נתקיימה. מיד אחרי הוסד בית-העקד כבר נדפס "בהאריאל" מכתב מאת אחד החותם "המצפה" דברי חרפות ובוז על מיסדי בית עקד הספרים (אשר יכנה אותו בית עקד התרפים...) וביהוד שפך את חמתו על "החבצלת" אשר קוה "כי זאת החבצלת תתן סנוח לנפשות אוהבי ירושלם"... ועכשיו, על כל צעד אשר תצעוד, תפול אחורנית עשרה צעדים אל משואות נצח. הדרך אשר התיצב עליו המו"ל, הוא הדרך היורד שאולה לא יעברנהו מהר לב. והוא אך להבוות את ירושלם עיר קדשנו לנכל כבוד רבניה, גאונה וחסידיה; לעקש כל הישרה, ולהושיב את השקר והתרמית על כסא מלוכה, להשפיל כבוד

התורה ולרוסס קרן פריצי עמנו... בן יתפלא על "מעריך" "האריאל", ידידו "משפטים" ידבר אתו, על אשר ישקוט על השחוק אדיר ונורא שעשה מו"ל "החבצלת" בגליונו חי"ב, אדות "בית עקד הספרים" אשר כוננו ידיו; בספרו "הליכות הבית עקד התרפים" וסדר חיוס אשר בו נפתחו שערי הבית... אבל השחוק החוא, מכאיב לב ומרגיז נפש הוא. כי רשת פרושה בבית עקד התרפים לצוד בה בחורי עמנו ברשת האפקורסות, כי הביאו שמח כל ספרי טינים אשר כל החוגה בם, והנה מדרך החיים... על המכתב הזה יתנצל "המעריך" ר"ט חכהן¹, בהערה: האמינה נא! כי זה שנה וחצי אשר לא ראיתי המ"ע חבצלת וכן לא יראה ולא ימצא בבתי כל יראי ה' פה... גם יעזרה, דרך-אגב, את הרבנים להפריע את השחוק החוא, בחיות לאל ידם; ונחננו מה כי תלין עלינו? — דברי המכתב הזה פעלו את פעולתם על לב הרבנים; ועוד הפעם יצאו הקנאים ממחבואיהם, ויתאספו "לטכס עצת במה להסיר המכשלה הרובצת לפתח "בית אוסף הספרים"², וישלחו אחרי מיסדי

1) ר' מיכל חכהן היה מקודם שותף בהוצאת "החבצלת" ואחד ממיסדי "תפארת ירושלם", אלא כשהוכרז להפריד עפ"י הרבנים, מה "חבצלת", נהפך לאויב ל"החבצלת" ולעורכה פ. ויסד לו במה בפני עצמו, בשם "האריאל".
2) האריאל גליון אדר.

בית הספרים ויאלצו אותם לסגור את הבית. אך הם חשיבו אחור את דרישתם, וישיבו אותם דבר לאמר, כי בהנתן לנו פסק דין כתוב וחתום מאת, ב"ד הגדול, שכירושלם כי בית אוסף הספרים הזה אשר יסדנו, מנגד הוא לחוקי התורה ודתיה, וטיכדיו ראויים לעשות עמחם ככל המעשים אשר עשו רודפיהם עמחם עד חיוה, ויפקדו עלינו לסגור שערי הבית ויבארו הטעמים כדת, אז נכונים אנהנו לעשום כפקודתם עלינו וכשם שקבלנו שכר כו' כך כו' (1). — אך הרבנים לא חקרו ולא דרשו היטב, וישמיעו קול בין העם לאמר כי אנשים, רשעים ואפקורסים, שקולה ורבינר, שול" ביחד... וההסון הנרגש נאספו אחד-אחד למכס עצה כדת מה לעשות בהשקאלע וחרא-בבינער שול" (2).

ובאותו-גליון החבצלת יצבו הכיעו את שמחתם על סכת מונטיפיורי, כבר הוכרחו להודיע שמץ טרדיפותיהם—תשובתם להרבנים, לא די שלא שככה את חסתם, כי אם אדרבה התנפלו עליהם ביתר עז ורדיפותיהם יתר איומות היו. הם לא חקרו ולא-דרשו כדיון, כי-אם עפ"י עדות, איש צבוע אשר

(1) חבצלת, תרל"ה גליון י"ח
(2) שם.

העיד כי ספרי קראים (1) וסינים נמצאים בבית; קדמוניות ליוסיפוס בן פלביוס, אפס דמים, ו, בית יהודה' להריב"ל, מעורבים ביחד עם ספרי קודש, וזה כבר די היה לחכ"ו, חרס, על בית-הספרים, כי טמא הבית וכל חבא בו יטמא (2).

וביום חשבת פ' כי תשא—לפני הכרזת חרם הרבנים—התפרצו כחמשים איש לתוך בית-הכנסת בקול שאון ואדירה, ואחד מהם עלה הבמתה, ויכה בשלחן, ויהם את. העם וישמיע כדברים האלה:

הערט יודין! אזוי ווי עס איז אויף געשטאנען אחברה אפיקורסות, מען האט ניטאכט היא אראבינער שול און אקאהר-שול, מען וויל אונזערע קינדער אויס שמאדין, ע"כ איז מען סכריו ומדיע, מען זאל זיך צונויף קלויבען טקטן ועד גדול, מען זאל דאס נישט שוויינען.

חאיש טרם בלה לדבר ואיש ידוע, ייעקב שפירא "סקנאי" כולל גליציען עלה גם הוא הבמתה ובקול, אדיר ונורא קרא, כדברים האלה:
אפיקורסים! חולטייעס! פושעי ישראלים! וואס שוויינט עטץ, הארץ רעדה לקול הכאותיו על

(1) עיין לעיל עמוד רכ"ב בהערה

(2) "השחר" סכתים, סירושלים סכתב ד'.

השלחן—עם איז נאך ווייניג וואס מען האט די גאנצע
וועלט אויס געשטאט וויל מען נאך די הייליגע
ירושלים אוי! וויא! די הייליגע ירושלים—פת חדים
קולו לסאד—אויס שטאדין. עם איז היינט צווייגע
גזרות אוף דער וועלט, היינט כלבים וואס שוויינט
עסן? +

אחרי הדברים האלה, קול רעש גדול נשמע
בבית התפלה כל החסשים איש צעקו בקול: מע
האט גיטאכט אראבגינער שול אטעטאטער אשקאלע
400 קינדער לערנען דאָרטין פראנצייזיש אונד
טיקטעט (דקדוק) געוואלד! טיקטעק, טיקטעק!
ואחרי כן החלו לעזוב את בית הכנסת ואחד
מהם נגש אל כתל מזרח ויקרא לאמר:

„איחר זאלט וויסען מיך וועלין גיין מיט ביקסען
און מיט שווערדיין, בלוט וועט פאר גאסין ווערין
אין די גאסין, מיך וועלין מחרים זיין דיא אפיקורסים
און פון היטעל ועט מען-אויך מסכים זיין, זיי וועלין
אלע אויס פייגערין; מיך וועלין אייז מאכען איין
אסיפה מכל ישראל“

ועל יד „בתל-המערבי“ החרימו בשופר וקול
תרועה, „בית המינות ואפיקורסות שנוסד פה, אשר

(1) מסכתא פ, שנדפסו ב„השחר“ תרל”ד—ל”ה,

ויקרא בשם בי לב ע ט ע ק ע רח”ל, ונורא, בבית ה’
זכרם יב”ג וכו’, כי אסור על כל איש ללכת או לשלח
את בניו שמה וכן אסור על כל איש להודיע דבר
רע הנעשה בירושלים, הן במכתב והן בדפוס, וחלילה
לאיש מדבר סרה על הרבנים וחממונים, סופריהם
ועוזריהם כן אסור לקרוא במכתב העברים אשר הם
ארבעה אבות נזיקין⁽¹⁾ כי מלאים הם דברי מינות
ואפיקורסות רח”ל וכו’ וכו’⁽²⁾; וליתר תקף חזרו
„חרם חסור“ מהרבנים, ונדבק בחוצות ירושלים,⁽³⁾
שעליו חתום גם ראש רבני עדת הספרדים כמחור”ר
אברהם אשכנזי.

ברומיה עבדו חברי „תפארת-ירושלים“—את
עבודתם הקדושה, הם ידעו עכשיו כי מהרבנים אין
להם לקוות עוד כי יסירו את „החרם“ מעל הבית;
וישתעשו בתקות כי יום יבא ובני ציון יכירו
לדעת את פועל כפייהם, גם מכתבי חכמי ישראל
בחול חזקו את ידיהם ואמצו את רוחם לעבוד
הלאה לטובת ירושלים וחת קדמותה.

מספר הספרים בבית-אוסף, עלו מיום ליום.
בל חכמי ישראל וסופריו—כחדש בויבר, יעקב

(1) ביונו ל, חבצלת, „השחר“, חסניד, ו, הצפירה.
(2) המיצר בצרת עמו במכתביו ב„השחר“ תרל”ה ע’ 361.
(3) נוסח החרם נתפרסם בחבצלת שנת תרל”ה.

ר' יפמן, דוד כהנא ועוד—שלחו את ספריהם לחבית. וכנמלה הזאת האונרת בקיין לחסה, כן אספו ספר לספר, ושמו אותם כבבת עיניהם, רשטו את שמותיהם בספר, וב"הבצלת".

הרבנים התחבטו וידברו על לב מונטיפיורי כי ימחה במנהלי בית-הספרים על שקראו את הבית על שמו, והוא ציית לדבריהם ויודיע במכתב למנהלי הבית, כי מחיוס והלאה לא יקראו עוד את הבית אשר הוא "למורת רוח ידאי. ה'", על שמו, עד שילכו לפני הרבנים ולמלאות את רצונם, בכל אשר ישאלו וידרשו מהם...

בדאבון לב חוכרחו להסיר את שמות, משה ויהודית, מעל הבית.

בית-הספרים ירד מטח-מטח עד כי כבא הר"ש ט' נט' נ' לירושלם, כתב בהרפורט שלו על אדות בית-הספרים: "אנשים אחדים מתושבי ירושלם עשו בית אוסף ספרים לכבוד סיר משה מונטיפיורי ה'ו' ואך נוסד, תחריטוהו, לא אך את הספרים המזיקים אשר אם אמנם נמצאו בו היו יכולים לרחקם ממנו, אך את בית האוסף כלו, וטעם לדבר נתנו: מפני כי נמצאו בבית האוסף, ספרים חסגנדים לאמונת אלה אשר שבט המושלים בידם ניתן:—בית אוסף

הספרים סגור הוא עתה על ססגר, והספרים אשר בעמל רב נאספו לא ישומשו". .. וע"ז מצא פרוסקין לנחויץ להציד: כי "שערי בית האוסף לא נסגרו, וגם עתה פתוחות המה לכל דופק עליהן, ולכל החפץ ללמוד בהספרים אשר נאספו ואשר מספרם יגדל הודות לד'—מיום ליום⁽¹⁾ אולם הרבנים והממונים במכתבם הגלוי למונטיפיורי-אטרו: "מה ימצאו יראו בו, הדר קטן עם ארגז קטן ובו איזה ספרי קראים וספרי לצני הדור, וכי על כן הכריזו הבר"צ לא בלשון חרם או נדון או שמתא, כי אם צוו את העם לאפרושי מאיסורא—ולא לבד מפני ספרים האסורים, ספרי מינים דמשכי שנמצאו שם, כי גם למנעבחורי ישראל שלא טעמו טעם המא מלהתחבר עם חברת פועלי עון, שועלים קטנים נערים אחדים אדוני בית עקד הספרים".—

עד ניסן תרל"ו—עצרו מנהלי הבית כח לחחויק מעמד אך חצרות הרבות שסבלו; ביחוד פרוסקין אשר הוא היח הרוה החיה שבבית, דכאה את רוחם, והספרים נפוצו ונפזרו לכל רוח, ובית-הספרים אשר הרבה עזר להתפתחות צעירי ירושלם החפצים

(1) להרסת קרן ירושלם ותושביה ירושלם תרל"ה.

בהשכלה: בוטל. ועד שנת תרמ"ד לא היה בית ספרים
בירושלם. שאז נוסד מחדש ע"י חברת הסטובלים
של הזמן ההוא.

ארבעים שנה נמלאו—בחנכה תרע"ג—ליום
נוסדה התכרת. תפארת ירושלם, אשר על ידם נוסד
בית-הספרים טאז עד היום. כמה שנים נהיו בארצנו;
הקנאות ירדה מכסאה. בתי-ספר, נימנסיות וסימנרים
נפתחו לרוחה; וצעירי הארץ משתלמים בחכמות
ומדעים. ועלינו להזכיר את פעולותיהם של החלוצים
הראשונים, ולכבד אותם בכל רגשות נפשינו.—
והיה כי יבא דור חדש ויכתוב את תולדות
ההשכלת בירושלם, יכתבו חנבורים. האלו באותיות
זהב לזכרון.

פ. מ. רסקין.

שמי נטרה את הפרקים
פרמי שלי לא נטיתי:

בכרמי זרים.

על פרמי זרים אני שקד
ובכרמי שלי נעזב כלו;
בש שוער מהלך ושעיר רקד
וקימוש וחוח בכל-גבור.

ובאין פקד ובאין משוקק
נבלים שם כל-פרח כל-אמיה
ועורב צרח ודב שוקק
וקול דרור נהפא וקול הזמיר.

ודרכי העצים-הוי אכלים,
בין שורותם רבה העוזבה,
לא להחיות צבות עמלים,
לא לשמח רוח עצובה.

וְהַעֲצִים רָאשֵׁיהֶם צִפִּים
וּמִתְנַדְּדִים דּוֹמֵם הָעֵלִים.
בְּאֵין מִשְׁנִיחִים וּבְאֵין צוּפִים
וְלֹא שׁוֹמְרִים לֶהֱם וְלֹא בָעֵלִים.

וְהַפְּרָטִים וְהַנְּגִים הַזֵּרִים –
חַיִּי, מִהַ יִּפְרָחוּ יִזְלוּ בְּשִׁמְיָהֶם,
זִמָּה נָעִים יִטֵּר הַצִּפִּים
הַפְּשִׁתָּהּ שֶׁם בְּמִרוֹטִיהֶם!

וְעֲצֵי־הָעֵנֶק הַמִּשְׁלָחִים,
מִתְנַשְּׂאִים כְּנִשְׁוֵי גְרוֹן:
וְרִיחַ הַצִּיצִים וְהַפְּרָחִים
יִמְלֹאוּ כָּל־עֵבֶר שְׁכָרוֹן.

* * *

וְדוֹרוֹת הַלְּבָיִם וְדוֹרוֹת בָּאִים,
וְאֲנִי שׁוֹמֵר בְּרָמִים לֹא־לִי,
שׁוֹמֵר חָגִם לְמוֹכִיִּם וְלָרָעִים
בְּכֹז וְהֵא אֶךְ זֶה לְבַד צוֹרְלִי.

וְכִמָּה פְּעָמִים לְפִי יַחֲוֹשׁ
יִהְיֶה פְּדָאִים לְכַרְמִי לְגַנִּי...
אֶךְ קָסָם יִשָּׁן בְּקִיר נַחוֹשׁ,
דְּרָכִי יִגְדֹּר וְעֶצְרָנִי *

תרגום: מבשין.

הגדות ערביות

(על דבר מקומות הקדושים באר"י)

א. מקום המקדש

(1) במקום המקדש שפכו הנוצרים אשפה וזבל עד כי היה המקום הזה לגל של אשפה גדול. בחיות הקיסר הירקליוס בירושלם בא אליו סכת מהנביא טחמד אשר דרש ממנו לקבל את האשלם. אז קרא ויאמר: "הח, יונים! אמנם היו תחיו למכה על גל האשפה הזה בגלל אשר שאתם את מקדש ה', והיתה אחריתכם כאחרית בני ישראל אשר נהרנו בגלל דמי יחיה בן זכריה. אז צוה הקיסר למהר את המקום ההוא, וכן החלו לעשות. כאשר באו המושלמים לסוריא נפגה כבר החלק השלישי של האשפה. כאשר ראה הכליף עומר את שארית גל האשפה הצבור במקום המקדש צוה לפנותו תיכף. לפי מסורת ג'בר אבן גפיר, אחרים, כי כאשר נגלתה אבן השתייה צוה עומר למושלמים לבל יתפללו שמה עד אשר ירד עליה גשם שלש פעמים.

(הספר מתיר אל-ערם—נתחבר 1851)

(2) אל וליד אבן מסלים קבל סאת השיך של שבט בני שדר אבן עוס ששמע מאביו, והוא שמע גם הוא מאביו כי כאשר כבש עומר את עיתק אמר לפטריוך של ירושלם: "הוליכני נא אל המסגד של דוד. הפטריוך הלך לפניו והוא הלך אחריו, חמוש בחרבו, וארבעת אלפים איש סבני לויתו אתו, חמושים גם הם בחרבותיהם, ואחריהם נהרו הסוני ערבים, הפטריוך הוליך את הכליף עד הכנסיה הנקראת: "קוסטה" (1) ויאמר: "זה הוא מסגד דוד. עומר הביט סביבותיו ויתבונן ויאמר אל הפטריוך: "הנך משקר". אז הוליכוהו אל מקום המקדש, ויבא עד שער טחמד. הזבל היה צבור כל כך על המדרגות ובמקום המקדש עד אשר נשפך מתוך השערים גם אל הרחוב, וגם השער הזה היה מלא זבל עד המשקוף. אז אמר הפטריוך אל עומר: "אי אפשר להכנס הנה כי אם על ידי זחילה על ארבע".—על זח ענה הכליף: "גם על ידי ורגלי אזחול". אז זחל הפטריוך על ידיו ועל רגליו וכלנו זחלנו אחריו עד אשר עדינו אל חצר המקדש, אז נצבנו ישר על רגלינו ועוקר הביט סביבותיו ויתבונן עת רבת. אחרי

(1) הוא מקום קבר הנוצרי. כפי הנוצרים יקרא "אל-קיסם" (מקום התחיה).

בן קרא: "באללה אשר רותי בידו! הוא המקום הכתוב לנו על ידי שליח אללה".

(שמש א-דין סיוס-חי 1470-276; סגיר א-דין-חי 1496-226)

(3) הכליף הלך הלאה ופעב² אתו. אז אמר הכליף אל פעב: "אבו יצחק, התדע איה מקום הצברה?" (אבו השתיה). ויען לו פעב: "מדוד כך וכך אמות מחקיר אשר לעסת ודי ג'הגום (עסק יהושפט), שם חפורה ומצאת את הצברה" "בהינך הוא נל של אשפה" אז חפרו—והצברה נגלתה.

(סיוס שם)

ב. כפת או שלשלה (כפת השלשלת במהמ"ק)

(1) דוד המלך קבל מהמלאך נבריא סטה של ברזל ויצא ונבריא לתלותו במצב טאון ולתלות בו פעמון. והבאים לפני אלסשפט יכחנו בזה: על התובע ועל הנתבע לנעת במטה חתוא זה אחי זה, והאיש אשר בעות נגיעתו יחל הפעמון לצלצל—הוא הצדיק! במקום הסטה כתבו חנונרפים הערבים—של של ת. לפי דבריהם לא היה יכול לנעת בו זולתי איש צדיק. וכאשר בקש לנעת בו איש שמענותיו לא היו צודקת או שהעיד עדות שקר, אי אפשר היה לו

(1) הוא היה חכם יהודי שהתמשלם.

בשרם התורה על חטאתו. המטה (השלשלת) הזה היה תלוי פה והוא טעם לחשם, כבת א-שלשלה. (יקום-חי 1225-IV-593)

ג. קבר רחל (כפת רחיל):

בין ירושלים ובין בית לחם נמצא קבר רחל אשת יעקב ואם יוסף ובנימין, שני בני יעקב, עליהם השלום! על הקבר עומדת מצבה של שתיים עשרה אבנים ועליהן כפת של אבנים.

(אידרווי-חי 1225-צד 9)

ד. חברון (תכרה, מלון אל-כליל)

מערות הכפלה (אל-חרם)

(1) החרם עומד בדרום העיר וקרוב לפאת דרום-מזרח. ארבעה קירות יקיפוהו הם בנויים אבני גזית. אך חלקם העליון עולה 80 ורחבו 40 אמה. גבה הקירות החיצונים עולה 20 אמה, ועבים סלמעלה 2 אמות. בחלק החצר הדרומי חנקרא: "מסרה" בניוית שתי מצבות מאבני גזית גבוהות

(1) לפי מדידות הנסיכים האנגלים אלברט ויקטור וג'ורג' מוויילס, בעת בקורם פה בשנת תרס"ב, עולה ארך החרם 197 ורחבו 111 רגל. גבה הבנין הקדום (של החרם) עולה 40 רגל.

(2) פרגוסון בספרו The Holy Sepulchre and the Temple at Jerusalem שנת 1965, צד 187, כתב: "אני מעיד נאמנה כי לפניו מהקירות החיצונים אין שום בנין יותר עתיק

כקומת איש, ארכן לארך החרם, והן עומדות באמצע
החצר; הימנית (למערב) — מצבת יצחק, והשמאלית
(למזרח) — מצבת רבקה עה"ש, בין שתי המצבות
האלה יש ריוח של 10 אמות. חלק החרם הזה, הרצפה
והקירות, מקושט בשטיחים יקרים ובפרוכיות היקרות
יותר ממשי מרוקם. ראיתי פה שטיח אחד המשמש
לשתחויה שאמרו לי, כי האמיר אל-ג'יוש (שר
הצבאות), של שולטן מצרים שלחו הנה וכי זקנה
בקחיר בסחיר שלשים דינרי זהב מערבים (375
פרנק). שטיח כזה של משי, רוסיי (ביצנטיני) איננו
יקר כל כך. טין שטיח כזה לא ראיתי בשום מקום.
בצאתך מן המסורה ותלכת הלאה בחצר
החרם וראית בה שני חדרים: האחד מימין ובו נמצא
קבר אברהם כליל-אללה עליו השלום. בתוך
החדר הזה בנוי חדר אחר, בעל חלונות, שהמצבה בו,
והאורחים, אשר יעמדו סביבותיו, יכולים להסתכל
מבעד החלונות ולראות את המצבה עצמה. קירות
ורצפת החדר החוא מכוסים ביריעות משי. המצבה

מתקופת הצלבנים. הבנין בסגנון הגותי אשר בחלק החרם הדרומי
נבנה, כנראה, או בהמחצה השניה של המאה הי"ב או בהמחצה
הראשונה של המאה הי"ג. Guy le Strange בספרו Palestine
under the Moslems צד 311 הערה 8 כתב כי לא נשאר כלום
מהבנינים שהוזכר נצירי כוזרו, בהיותו לפני הצלבנים.

עצמה ארכה 8 אמות ובנויה אבני גזית וסביבותיה
תלויות מנורות זהב וכסף. — בחדר השני אשר משמאל
נמצאת מצבת שרה אשת אברהם עה"ש. בין שני
החדרים האלה יש מסדרון בתבנית אולם, וגם פה
נמצאות מנורות רבות.

הלאה מזה, צפונה, נמצאים עוד שני חדרים
זבהם מצבות. בימינו נמצאת מצבת הנביא יעקב
עה"ש, ובשמאלו — מצבת אשתו (ל א ה).

בחוץ לארבעת קירות החרם, במקום מורד
הנבעה, בפאת מערב, נמצא קבר יוסף בן יעקב
עה"ש. על מצבתו בנוי בנך יפה.

אומרים, כי בימי קדם לא היה להחרם כל פתח
לחבס בו, וכל המתפללים עמדו מחוצה לו; אך
הבליף הפטימי במצרים — סהדי (כשנת 918), צוה
לפתוח בו פתח, והוא קשטו בכלים נאים ובנינים
נהדרים. — פתח הבניסה של החרם הוא באמצע
הקיר הצפוני בנבך 4 אמות מן הרחוב. בכל צד
נמצאות סדרגות אבן. מצד אחד יש סדרגות לכניסה
ומצד אחר — ליציאה. הפתח סגור בדלת כרוזל קטנה.
(נצירי כוזרו — חי 1047)

(2) איש ידוע אחר, בבקרו את חברו, נתן
כסף רב ומתנות יקרות לשומרי החרם ויבקש טאחד

מהם, שהיה יוני, להובילו עד המערה התחתונה, אל מקום משכן נזיות האבות, עליהם השלום. השומר ענה לו כי עתה בשעת בקר האורחים, אי אפשר חדבר להיות; אולם בעבור העת הזאת יראה לו, האיש חכה עד אז. אז הסיע השומר את אחת מאבני הרצפה שבהצר החרם, ויקה נר וירדו הוא ובן לויתו בשבעים מדרגות עד מערה רחבה. הרוח נשבה פתוחה על אסקופה אחת שכב אברהם עה"ש, לבוש בגדים ירוקים והרוח הנושבת נפנפה את את מחלפותיו הלבנות. בצדו שכב יצחק ויעקב. השומר פנה אל קר אחד אשר במערה, בהגידו לו כי שם פנימה שוכנת שרה. כאשר בקש להכנס שמה, יצאה בת קול משה ואמר: הנה פה בית הנשים! (כרים). האיש ובן לויתו עלו במדרגות וישבו משם הביתה.

(עלי תחרתי, כ"י אוקספורד, חבאו גל"ס בספרו, צד 817) וכן הודיע חפיו אבן עסכאר בשם סופר אלמוני שספר שכרדייה הזה עובדא. הוא ספד שידד 72 מדרגות. כי יצחק מונח בארון של אבן שחורה, וקנו ארוכה ולחיו שערות. וקנו, ראשו וגבות עיניו לבנות פני יעקב שזופים מחום שמש וקנו עבה, הסופר הזה האריך בספורו, לכן לא העתקתי את דבריו.

(3) עתה אספר מה שבא לידי: בשנת 567 להגירה (1172) הלכתי ירושלימה, ופה ובתכרון נודעתי

לשיבים ידועים אשר ספרו לי, כי בשנת 513 להגירה (1119) כימי מלכותו של פרדויל (בלקוין II) מלך הצלבנים באר"י, נפל חלק ידוע מנג המערה התחתונה ופרנקים רבים, ברשיון המלך, נכנסו אל המערה ההיא, וימצאו שם את נזיות אברהם, יצחק ויעקב עליהם השלום. תכריכיהם היו קרועים ובלויים, והם היו מונחים על יד קיר אחד. ממעל לראש כל אחד היתה תלויה מטפחת, אך ראשיהם היו גלויים. המלך צוה לתפור להם תכריכים חדשים ולסתום את סבוא המערה. — הפרש בפון, אשר ישב בבית להם, ויהי נכבד ונעלה בחברת האבירים. ספר לי, כי הוא ואביו נכנסו אל המערה ויראו את אברהם אלדליל, יצחק ויעקב עה"ש, וראשיהם היו גלויים. וכי הפרש גופתי אבן נירי (נודפריד בן נירי) קבל את החומנה מן המלך לתפור את התכריכים החדשים בער האבות, ולבנות את הבנין שנהרס אז. (עלי תחרתי, שם)

(4) בשנת 513 להגירה נפתח קברו של אברהם וקברי שני בניו: יצחק ויעקב, במקום הקרוב לעיה"ק. המון אדם רב ראו את נזיות האבות. נזיותיהם היו שלמות ואצלם עמדו מנורות כסף וזהב. (אבן אלתור, שם)

(5) החרם נבנה על ידי שלמה המלך עה"ש;
 לדברת בעב אל-כיפר (הבקו). נקברה פה שרה
 לראשונה, ואברהם קנה את המערה בעד 50
 דינהמים: בימים ההם היה פחיר הדירהם פי חמש
 מאשר הוא היום. אחרי שרה נקברו פה: אברהם,
 רבקה, יצחק, יעקב ולא-על. על פי חופעה אלהית
 ועל פי עמוד אשר ירד מן השמים על המקום ההוא,
 בנה שלמה בנין ברמה הצופה פני חברון. אז אמר
 לו ה': לא פה, הלא עמוד האש ירד מן השמים על
 חברון, על מערת המכפלה? אז בנה שלמה בנין
 סביב המערה. והוא הנראה שם עד היום הזה. במערה
 זו קבור גם אדם הראשון, וכחין לבנין זה קבור
 יוסף. הוא הובא הנה על ידי משה. לפניו היה
 קבור בתוך הנלוס. המערה היא בתוך האדמה.
 אך הבנין הוא עליה וסביבותיה. הוא חוק מאד.

(יקוט II, 194)

(המשך יבוא אי"ה)

חדשות וזכרונות.

הממשלה פתחה בית מדרש לפורים ובית מדרש
 תיאולוגי מושלמי, ובו הנהיגו גם שיעורי ערב לגדולים בלמודי
 השפות תרבות וערבית.

החפירות בגבעת העופל בראשית חורף תרע"ד
 הניע הנה חקישן מר ל. ווייל וסיד התחיל בעבודתו שכולה
 נעשתה ע"י יהודים, העבודה ארכה כששה חדשים וע"י נתגלו
 חדשות רבות בנוגע לתכונת המקום. וקדמוניות העיר, ובחדש אפריל
 נסע למצרים ע"ס לישוב הנה בירח אוגוסט להמשיך את
 הפירותיו אך בינתיים פרצה מלחמה העולמית והכל נשבת
 [עקרי תגליותיו נפרסם במאמר מיוחד ב"הכרך הי"א של מאספנו
 "ירושלים" שנקיים הננו להתחיל בהדפסתו בקרוב].

מהתוצאה החדשה של התלמוד הירושלמי

יצאו לאור המתכנת הרביעית והחמישית, ובאחרונה נגמר הכרך
 הראשון סדר זרעים. המכיל מסכת ברכות. פאה דמאי וכלאים.
 מסכת שביעית הולכת ונדפסת ובה יתחיל הכרך השני שבו
 יגמר סדר זרעים כולו.

הממשלה אוסרת ליסד בית נבות בשרידי הבנין
 העתיק, שנקרא בפי המסורה בשם "מגדל דוד" ובאמתי הנהו
 אחד משלשת המבצרים שבנה הורדוס, ובו יאספו כל העתיקות
 שנמצאו ואשר ימצאו בארץ ע"י אנשים פרטיים או ע"י
 החפירות המדעיות שלפי החוק אסור להוציאם מהארץ וכבר
 הופקד מהנדס לעשות תכנית להבנין באופן שחלק העתיק של
 הבנין ישאר בשלמותו, יסוד הבית הזה יביא כבוד רב לעי"ק
 וזהר הנאור ג'מל פשה מוציא הרעיון הזה ראוי לתהלה בעד זה.

הירושלים כרך י"א בגמר הכרך הזה של הלוח

נתחיל ברצות ד' להדפיס את הלוח הי"א של הירושלים שיצא לאור באוקטב גדול, בו יבואו מאמרים בכל מקצעות הסדר באר"ק וארצות הניבולות אותה ונבקש את כל החכמים והחוקרים בא"י שיש להם מאמרים או הערות מסוג זה שיואלו להסציאם אלינו בהקדם, כי נסתר בהדפסתו לפי היכולת. ב"חוד נעיר את כל תושבי אר"ק הסתענינים בבאורי כתבי הקדש שישימו לבם למנהגי התושבים ובפרט תושבי הכפרים והבדואים, שפתם מתגמיהם ומליציותיהם שעל פיהם אפשר לבאר פסוקי התנ"ך או מאמרי רז"ל (קשי ההבנה. ובכרך זה נכונים אנו לתת מאמר גדול של באורים כאלה כמו שפרסמנו כמעט בכל כרך וכרך מהכרך השני והלאה בשם "טוב סראה עינים מהלך נפש" ואת כל ביאור אפילו על פסוק אחד נזכיר אצלם סבארי. חשיבות הדבר הזה גדולה מאד כי ישנם כתובים ימים שאי אפשר להסבארים בגולה לבוא עד תכליתם ורק ע"י ידיעה ברורה בכל מנהגי התושבים, שפתם רטויהם מתגמיהם ואופני חייהם נוכל להבין את דברי הנביאים שחיו ונבאו בארץ הזאת. ודבר זה דורש רק עיון ושימת לב מיוחדת, ושכלולו אי אפשר להיות אלא בהשתתפות חכמות, ובכך מתפרסמו בהכרחים הקודמים כמאתים פסוקים בתנ"ך ומספר קטן של מאמרים בתלמוד. באופן חדש לגמרי, אדאור מוזחיר על נעם המליצה ועל הרעיון והמושג שהי' להנביא בחזונו ובמליצתו. והי' כי יתקבצו מספר חשוב של באורים אוי נשתדל להוציא את כל הביאורים האלה בכרך מיוחד עפ"י סדר התנ"ך דבר דבר בשם אומרו.

קהלת הוציאה לאור את הסחבת הראשונה של תורת החי' שיכול בקרבנו את כל תורת הצאולוגיה בשיטת לכ מיוחדת למבע החי' שבא"י, חובר מאת המוסתה העוסק במסצווע זה שנים מספר, מר א. אהרוני ספר זה יצא לאור בשתי תוצאות מיוחדות עם תמונות א) בעד בתי ספר למתחילים ב) בעד בתי ספר בינוניים.

תחנת הבריאות מוסד מר נתן שמויים בניורק, יחד עם סעיפיה השונים החליטה ללחום במחלת העינים

הנפיעה ביותר בארץ ישראל היא מחלת הנרענת (מרכום) ולתכלית זו קבעה ועידת מיוחדת בשם "ועידת הנרענת" שאליה הוזמנו כל הרופאים היהודים שבארץ ישראל, הועידה היתה באולם תחנת הבריאות ובה השתתפו כ"ד רופאים גם קבלו החלטות שונות, ואין ספק כי החלטותם תועיל למעט את התפשטות המחלה ואולי לשרשה כליל, כעת יצא לאור מאת תחנת הבריאות ספר "דין וחשבון" של "ועידת הנרענת" עם ציורים.

המעמר הכרך השלישי של הסעמר יכול כל הסכתבים שנשלחו מאר"ק שיש להם ערך הספורי במשך ארבע שנה האחרונות, בסדר כרונולוגי עם הערות ומפתחות ספורטים, החמר כנר מוכן לדפוס וסיר כאשר יהיו לנו האמצעים להדפסתו נדפיסוהו בלי עכוב.

הארבה בירת ניסן תרע"ה עלה ארבה בכר ויכס את עין הארץ, החטה והשעורה. כבר הקשי ולא יכול עוד לכלותם: אבל לעומת זה חשחית את כל עשב וירק הישדה ואת כל עצי הפרי שהתחילו ללכלכ ולהניק. את כרמי חנפן ופזות הפרדסים ואפילו את עצי האקליפטוס.

אמנם ראינו ארבה גדול בשנת תרל"ז אך לא הי' דומה כלל להחיל הגדול והעצום שבא עדינו בשנה זו. וסראחו אפשר לראות רק במליצותיו של הנביא יואל, ונתקיים בנו מצא: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה, חישף חשפה והשליך הלבינו שריגיו. וביחוד חזיק והססיר להמושכות וההפסד חיותר גדול סבלה פתח תקיה שברובה נמועה פרדסים שהוצאתם מרובה והוא אכל לא רק את הפרי כי אם קלקלא את העצים, אך גם כראל"צ ורחיכות לא הי' בעיר כלל. הארבה בא גם להערים וביום ו' ניסן כסה את שמי עיר קרשינו עד כי חשך חשמש בצהרים וסיר גזרו הכד"צ שלמחרתו ביום ו' ניסן יהי' תענית צבור ושכל היום ירבו במליחות הושענות תפלות ותחנונים, הארבה עוב את הארץ אחרי ימים מספר אך הפחד גדל כי במשך חיסים המעשים

המפיקה הנקבה להשיל ביציה וכן היא באמת הממשלה אחוז מיד
בבואו בכל האמצעים האפשריים להלחם אתו ואת הפקוד העקרי
על זה מסרה בידי האנדרגוס מר א, אהרונזון אך עם הארבה
אי אפשר היה ללחום כי רב ועצום היה מאד וכאשר נראו
ביציו במקומות שונים פקדו שכל איש מבין חמשה עשר עד
ששים שנה מתניב לאסוף חמשה קילו ביצים לספרם לפקידות
הממשלה והקול נשמע פה כי ביחוד בלמים אדמת המושבות
ביצי הארבה ויבקשו את פני פתח עירנו כי נתן להם לסלואת
את חובתם בהמושבות והוא נעתר לבקשתם ונתן להם שלש
פעמים רכבת מיוחדת שבכל אחת נסעו יותר מחמש מאות איש
עד תהנת לוד שוק עד שם הלכה הרכבת ומשם הלכו רגלי
לרחובות ראשון ודי חנין ופתח תקוה ועליהם נלוו גם רבים
מתושבי יפו ויעברו בהשגרת הוחל (הוא הארבה הקטן שכבר
נבקע מהביצה) ע"י חפירות ואמצעים שונים, עבודתם הועילה
הרבה אבל להשמידו כליל אי אפשר היה כי רבו מאד
משם כחול הים לעין מספר שאר בני ירושלים עברו באדמת
הפלתים שבמקיבות העיר ומשקל הביצים שנאספו עלו לאלפים
קילוגרם. ומשום שאי אפשר היה לכלות את כל הביצים
משם הוחל בכל העיר ויבוא גם להכתים עד כי
נורא היה המראה, וכל הפעולה והעבודה לא הועילה אף לחלק
אחד ממאה מסנו והוחל הקטן הוה יוחל על גבי העצים ויאכל
את אשר השאירו אבותיו וכל דבר לא הועיל להבריחה עד אשר
באח עונת חליפתו לסתיו, שאו עף למקום לא נודע איה,
אך בכל זאת נראו גם אח"כ כמשך חקיין וגם בחדש כסליו
מתנות ארבה נקוה שתקיים בנו גם סוף דברי יואל ואת הצפוני
ארחיק מכם וגו' ובני ציון שמחו וגו' כי נתן לכם את המורה
לצדקה וגו'.

השנים.

תרע"ד—תרע"ה

בסבת המלחמה העולמית שהפריעה גם את
גלגלי התנועה הספרותית לא יכולנו להוציא לאור
בסוף שנת תרע"ד את הלוח. כה שלא קרה לנו
בכל העשרים שנה סעת החילוני בהוצאתו. ורק
בחדש אב של שנת תרע"ד כאשר רעדה הארץ
משאון המלחמה ורננה נאלצנו להפסיק את הדפסתו
ומעט מעט עלה בידינו להוציאו לאור בכרך כפול לשנות
תרע"ה ותרע"ו כאחד. ומפני שפגעי הזמן של שנה זו
תרע"ה ותלאותיה השפיעו את רוב המאורעות הקודמות,
לכן נדבר על מאורעי שנת תרע"ד רק במה שנוגע
לישובנו אנו באופן כללי ואח"כ נזכיר את שנת תרע"ה
ומקריה. עפ"י הסדר שקבענו לנו ובפי האפשרות.

— תרע"ד —

המצב בכלל.

החרף בכלל היה משמח מאד. הישוב
עלה כפורחת וכמעט יכולנו לרשום את שנה זו
תרע"ד בשם שנת התקוה להצלחת הישוב ושכלולו
כי אחינו שבכל תפוצות הנולה החלו להתענין חרבה

יותר במצב. הארץ ורבים לו אסח די למשמע אונם
ויחלימו לעלות לארצה'ק לראותה ולהתבונן במה
יובלו להיטיב את מצבה. ובהם היו אנשים גדולים
ומצוינים שבקורם הביא תועלת ושובה גדולה.

יסוד בתי ספר עברים עוד בראשית השנה
פרין ריב -- שכבר רוקם זמן רב לפני זה -- על דבר
שאלת שפת ההוראה בבתי הספר והסדרש של חברת
העזרה שבכל ערי ארצה'ק.

סבת התגלעותו באה בעקב הרחוי שדחתה
הנהלת התכניקום החיפאי את דרישת מרכז המורגם
ורבים מחובבי שפתינו. שהשפה העברית תהי' שפת
ההוראה העיקרית לכל המקצועות בתכניקום. מיד
בהפתחו, וזה הסב שרבים ממורי בתי הספר של חברת
העזרה והתלמידים קראו לשביתתה ואמור.

הנהלת חברת העזרה שמצאה בזה מעין עלבון
שפקידה יהיו המושלים עליה, החליפה לכלי להסכים
לדרישותיהם, בנוגע לתכנית הלמודים בבתי הספר,
המורים הראשיים שבאו במשא ומתן בזה עם סגן
נשיא החברה ד"ר פאול. נתן שעלה אז לארצה'ק,
הנישו לו התפטרותם אם לא יסכים לדרישותיהם,
ואחרי איוה ימים קבל את התפטרותם. וזה יצק
עוד שמן על המדורה והגדל את הריב. וכמוכך

נספחו הורי הילדים ובעלי בתים סתם לכל אחת
מהסיעות, והדבר נשתנה סריב ספרותי לריב ספלטותי.
ואעפ"י שהשאיפה היתה בעיקרה חשובה וצודקת,
אכל האמצעים והאופנים שבהם השתמשו שתי
הסיעות עברו בעיני אנשים העומדים מן הצד, את
גבול הסבלנות.

סוף הדבר הי' כי שתי הן נצחו, חברת העזרה
עמדה על דעתה. ובתי ספרה נשארו כמו שהיו,
ובמקום המורים והתלמידים היוצאים נמצאו לה מורים
ותלמידים חדשים. וכירי מהוללי התנועה עלה לוסד
בזמן קצר בתי ספר חדשים לסתחילים לבנים ולבנות.
בית מדרש למורים ולמסחר, ב"ס לנגנות, וגני ילדים,
שבהם תהיה השפה העברית שפת ההוראה הכללית,
תחת ההנהלה הראשית של מר דוד ילין. ונקראו בשם
"בתי ספר העברים".

ירושלם הרויחה בזה אמנם ריוח גדול כי נוסדו
בה בתי ספר עברים נוסף על בתי הספר של חברת
העזרה וכמוכך משתדלות שתי ההנהלות לשכלל ולשפר
את בתי הספר שלהן כפי האפשרות, אבל לדאבוננו
נצני הריב השאירו אחריהן פירוד גם בין בני הישוב
החדש, שגם במצב הבקורותי הזה נראים עקבותיו.
בקור הברון עדמונד די הוטשילד. בחדש

טבת ש"ו עלה הברון עדמונד די רוטשילד ואשתו
הברונית בפעם הרביעית לבקר את ארה"ק ומושבותיה.
והפעם הי' מרוצה מאד מהקדמה שני עיניו בכל מקום.
בירושלים התעכב הברון שלשה ימים ויקבל ברצון
את ראשי העדות ומנהלי המוסדים ובתי הספר ואח"כ
הלך לבקר את החפירות שנעשו על הוצאותיו כנבעת
ה"עופל" וביום המחרת בקר את הרב החכם באשי בבית
יעד הספרדים ואת ראשי עדת האשכנזים בבית ועד
הכללי ולפני נסיעתו הניח ביד פחת עירנו עשרים אלף
פ"ל לטובת עניי העיר ושלמים וסך המשים אלף פ"ל לטובת
המוסדים ועניי העיר חזות השונות שבעי"ק שנתחלק
ע"י פקידו סר א. בריל הצירוף ועד מיוחד.

מירושלים נסעו שניהם להחבונן על מושבות
הגליל, הברונית נשארה במושב כנרת והברון נסע
לגליל העליון ולרמשק שנס' בה נדב סכום הנון לטובת
העדה ומשם שב שבע רצון מכל אשר ראו עיניה
לחיפה ששם הכתה עליהם אניהם.

השר הנרי מורגנטאו ציר ארצות הברית
בקושטא עלה בפסח ש"ז לבקר את אה"ק בלוח
אשתו ובתו ויתמהמה בעי"ק כשבוע ימים וישם
את עינו ולכו למצב אחיו היהודים ומוסדיהם שבכלל
הפיקו רצון ממנה מירושלים נסע לחברון לבקר

ובני לויתו. את פנימיות מערת הסכפלה עפ"י מאמר
מלך כיוחד שהביא מקושטא. בימי שהוגו פה ערך
משתה במלון קסיניץ לכבוד הפחה ורבים. מגדולי
הממשלה וצירי ארצות הנבר, ואליה הוזמנו נס' רבים
מהשובי עדתנו וחתרים. לפני עזבו את ארה"ק
הביע את החלטתו שמעתה ישים לב לדאוג חמיד
להטבת מצב אחיו באה"ק בחוסר וברוח, ואת
מחשבתו הטובה הזאת הוציא לפעולות, וביחוד
במשך ימי המלחמה הנוכחית.

העליה לרגל. בימי האכזב ראו עינינו בין
המון הסיירים והסיירות הרבים שנחוג בעונה הזאת
גם המון גדול מאחינו מכל תפוצות הנולה, ופניהם
מפיקים רצון ועליצות מקדמת עיר, המרכז ירושלים
וישוב ארה"ק בכלל. ועינינו חזו מעין העליה לרגל
בימי הבית, כל בתי המלון היהודים הנדולים
והקטנים היו מלאים עד אפס מקום ומשרד המסעות
היהודי הראשון שנוסד אז נאלץ למתוח
אהלים, על המגרש שאצל הכנסת אורחים בבתי
סחסה אשר על הר ציון בעיר פנימה, בעד
מספר אנשים שלא הי' להם די מקום בהמלונים
היהודים, ורבים הוכרחו להתאכסן בבתי אנשים פרטים
או ללון בבתי המלון הנכרים.

רובם התענינו איך להיטיב את מצב הישוב
ע"י תעשיה ומסחר, ומתם רצו את אבניה וחוננו
את עפרה בפועל ברכשם למן אחוזות וחוזות למושב,
ועתיד בזהיר רחף לנגד עינינו. סבניה בוגיה אלה
כאשר ישובו, איש איש לעירו ולארצו.

המשבר בעקב המלחמה העולמית.

חדש אב המוכן לפורעניות הביא לנו דאבון
לב וטפך נפש, ולא לבד ששם את כל תקותינו לאל,
כי נדע ברנע אחד את כל ענפי החיים של יישובנו.
מיד אחרי הכרזת המלחמה החל הדואר לבוא
שלא כסדר ולכסוף חרלו. אניות לבוא לנמרי ועירנו
שעיקר חיותה היא על צנורות החשפעה של אחינו
בגולה המשקים את הישוב הישן, ע"י החלוקה
לזקנים ועניים, ואת הישוב החדש ע"י תמיכה, מוסדים
ובתי ספר, סבלה מהמלחמה יותר מכל הארצות, כי
מהארצות הלוחמות אי אפשר הי' לשלוח כסף, ושמרי
ערך של יתר הארצות ירדו לשליש פחות מערכם
ולבסוף לא הי' על סכומים גדולים כל קונה, הבנקים חרלו
לתת אשראות ואפילו לשלם פקדונות וגם האסירים
שהי' להם כספים בהבנקים נעשו עניים לפי שעה.
המלוים חרלו לחלוות אפילו על משכון היותר בשות.
גם החנונים נאלצו להעמיד את הקפותיהם.

ביחוד רעומר הי' נודל המוסדים והמשפחות
החיות על תמיכת קרוביהם שבחו"ל שבירחי אב אלול
רנ"ז. הם לקבל עזר ותמיכה הנונה, בינתיים עלה
היוקר כמובן במדה גדולה וביחוד על צרכי אוכל נפש
הפזבאים מאירופה ותחי העיר לחרדה כל גבר ידיו
על חלציו מה יחי' בסופנו. ויאוש איום תקף את
העניים והבינונים ואפילו את העשירים וביחוד את
בנהלי המוסדים הרבים בעירנו מפרד העתיד כי מה
יעשו החולים הזקנים העניים, היתומים והיתומות, בני
הישיבות ותלמידי הכמים שתורתם אוסנתם, אם
המלחמה תארך וצנורות חשפוע מחו"ל שרק עליהם
חיותם עד היום יפסקו?

ראשי הועד הכללי ועסקני הצבור באו במבוכה
נוראה כי נתרבו מספר המשפחות שנשבר מטה
לחם לנמרי וימחרו להשיג הלואות ולאסוף נדבות
לעזור לעניים היותר מדוכאים בלחם צר להחיות את
נפשם לפי שעה ובעד העתיד לא ראו לפניהם עצה
אחרת כי אם לפנות לאחיחם באמריקא, שבהם
לא ננעה המלחמה שחם יחישו עזרה—
והעזרה האמריקאית אמנם בא מהר ובמדה
מצוינת ולא רק לפעם אחת כי אם בקביעות לכל משך
ימי המלחמה ובגלל ערכה, הגדול ותועלתה המרובה
קבענו למענה כאמר מיוחד בשם „ארץ ישראל
ואמריקא", שבו יבואר בפרטות את נודל פעולת
באמריקא ושם ישאר לזכר עולם.

העזרה העצמית.

המצב הרע והאיום הזה עורר מיד את העסקנים שבעירנו ליסד למצער בתי לחם ותת שכחם ישיגו הרעבים פעם ביום לחם לשובע ותת חנם. המוסד הראשון נוסד בביהכ"נ "יבנת" מצד המשכילים, ומיד נתעוררו גם צעירים מהחרדים ליסד מוסדים כאלה בשכונות. טאה שערים" כנסת ישראל" ופנים העיר. בהוצאה השתתפו כל בני העיר איש איש כפי-מסת ידו ואפילו הבינונים שכעצמם הרויחו את לחם ביתם בצמצום נתנו בשמחה עיי הנוכחים והמאספים כסף או ככרות לחם. כאשר השיגה ידם, וכאשר ראו המנהלים כי חפצם הצליח החליטו לחלק במקום התה תבשיל חם בחול וגם בשבתות.

הועד הכללי אעפ"י שקופתו היתה ריקה לוח כסף ויעזור להמוסדים האלה בסכום הנון למען יוכלו להתקיים וגם חלק ככרות לחם לעניים צנועים שאי אפשר להם ללכת להמוסדים הנזכרים. גם רוב הכוללים השתדלו לחשיג קמה בהקפה ויחלקו לבני כולליהם קמה לפי מספר הנפשות משך שבועות אחדים. כמו"כ עשו נבאי ושיבת עץ חיים וטאה שערים שהשיגו בהקפה קמה ושאר צרכי אוכל לחלק לבני הישיבות ומלמדי הת"ת ע"ה שכרם. ומיסדי בתי הלחם והתבשיל עכדו את עבודתם

בסרין ויספיקו לתת אוכל גם במועדים ויחיו בטקצת לא לבד את הנהנים מהם כי אם גם את הוח כל בני העיר ובסדה זו המשיכו את פעולתם עד סוף הדש תשרי של שנת תרע"ה שאז עברו מעזרה עצמית להעזרה האמריקאית הראשונה.

תר"ע

(תשרי תרע"ה—מכת תרע"ו)

המצב בכלל.

נשמי החורף ירדו בעתם וגם חמלקוש ירד די, עד כי נמלאו הבורות ולא נרגש מחסור מים עד סוף הקיץ. הקציר עלה יפה וגם הארבה חגדול שבא בחדש ניסן (כמו שתארנוהו בקצרה בטאמר חרשות וחרונות) לא יכול להשחית עוד את התבואה שחהבשלה. ולכן קוינו גם לזול וכן היה באסת מיד אחרי הקציר, אך בסיבת ספקיעי שערים ועוד, החל אחרי זמן קצר מחיר ההטה והשעורה לעלות ובראשית חורף תרע"ו אחרי אשר נעצרו נשמי היורה" עלו למעלה ראש. מחיר כל רוטל קמה פשוט עלה לתשעה נרוש. והעם בכלל הסתגל בטעט לחיים כאלה

ביום כ"ג כסליו ברכנו ד' בגשמי יורה הראשונים שירדו ג' ימים רצופים והאכרים החלו לחרוש ולזרוע. וגמזח לשנה טובה ומבורכה.

חיי לחץ צמצום ומחסור והעניים המרודים נתמכו בקטח ותבשיל ועוד מועדי תמיכה השונים כמו שנוכח לחלן. מצב הבריאות לא רע היה כי הממשלה שמה עינה על נקיון וטוהר הבתים ורחובות וגם הפקידה ועידת רופאים ומפקחים שתשים עינה להרחיק כל מחלה מדבקת, אך בכל זאת רבתה התמותה וביחוד אצל הזקנים ותשושי כח. קשה היה ביחוד החיים בראשית הקיץ אחרי שעיקר הכלכלה פה הוא על הירקות ועל פרי העץ והארבה הצר חצור אבל את הכל ולא השאיר אף גרגיר אחת, וצרכי המזון מסובאים מחוץ סובסידים אך במקצת הועילה אניית המכולת. האמריקאית שמלבד קטח הביאה גם ארוז פולים ומיני גריסין שונים וגם סוכר ועוד שנתחלקו ונמכרו בסדר וקצב קבוע. בסוף הקיץ הוציאו הנגות היושבות על טיס ירקות במדה מועטה וגם בכרסי הוות נמצאו עצים אחדים שנמלטו סליל עות. חלביא זיתנו את פרים, האכרים סהרו לקטפים לפני בשולם וחעם סהר לאספם בככורה במרם קיץ. מפני יוקר חנפוט שכל פח של 15 קילו עלה לארבעים פד' שבנו בחירת חביתים והרחובות שני דורות אחורנית לזמן שנפוט לא היה עוד בארץ והשתמשו במאור שטן חיות וחשמשטין שאורם אמנם די לגרש את החושך מהבית

אבל איננו סאיר די ללסוד ומלאכת יד וביחוד קשה חדרר בלילות החורף הארוכים. אבל החרגל, התסתנלות והסבלנות הן הן היו יפות הנאסנות להסצב חנוכחי ונוסף להן חתקה המשעשעת אותנו כי לרגלי חנצחונות של מטלטלתנו ובעלות בריתה, לא יאחר השלום לבוא. **העזרה האירוסית.**

הפקידות האמשרדטית. בראשית החורף הסתדרו כבר פקידיו ואמרכלי ארצה שבאשכנז וחולנדיה שהיו תמיד הראשונים לדאוג לטובת ארצה בעת צרה וצוקה ויחלו גם הם לקבץ בספים לטובת ננועי הרעב והמחסור שבארצה ולאשרם נמצא או כהול בא כחם שבירושלים הרב וכו' כשהורייב הלוי הורוויץ ויעזר הרבה לזה, ואחרי זמן קצר עלה בידם למצוא דרך איך להגיע את הכספים לארצה לידי סוכנם הבנקיר מר ה. א. ולירו וסדר חלוקת הכסף לחקלת המצב מסרו לידי הרב וכו' ד"ר משה אויערבך (מנהל בתי הת"ת. נצח ישראל בפ"ת) ולידי הר"ר ישראל פורת בירושלים, הכספים נתחלקו ג"כ לסעיפים שונים וחם: א) בתי תבשיל בעד חניכי חת"ת, ולעניים כחנם ובטחור הקרן, וחלוקת קטח לעניים צנועים. ב) תמיכות שונות לאומנים, ולמשפחות שאבותיהם עובדים בצבא. ג) עזר ולחולים ברופאים

ורפואות. ד) תמיכה לתלמידי חכמים שתורתם אומנתם, לדיינים ולטורי הוראה. ה) תמיכה והלואה לחתית והישיבות. החזקת בתי החנוך דורש ציון, ישיבת ציון, ותית התימנים.

ומלבד עזרתם זו בא על ידם תועלת גדולה גם ליחידים ומוסדים המקבלים כסף מנרמניה באמצעותם. ה. עזרה ולשכת בני ברית. בקיץ תרע"ה התעוררו אחינו באשכנז וביחוד ראשי חברת ה. עזרה ממוסד יהודי נרמניה והלשכה הראשית אשר לאנודת בני ברית ויקראו לנדרבות בעד סובלי עני ומחסר בארצות הלוחמות וכידם עלה ליסד קופת עזרה לשנת 1915 ומה הקציבו סך 10.000 פרנק לחדש הנשלח לפקודתו של מר אמריס כהן. שהוא -- בצירוף ועד מספרדים ואשכנזים -- מחלק את הכסף הזה לג' סעיפים א) בתי תבשיל בפנים העיר וחוצה לה בחנם ובשכר מצער, גם בעד תלמידי בתי הספר. ב) הלואות על משכנות. ג) תמיכת מוסדים, עניים צנועים ועוד. גם יסדו משרד מיוחד שעל ידו יוכלו לשלוח מאירוסה ואמריקא כספים בעד כל יושבי ארץ.

הנברת דרייטום עזרה בלתי סקוה בא ע"י נכרת צעירה לימים שמצב ננועי הרעב והמחסור

ננע עד לבח ותעזב את משרתה ותלך לאמשרדם ותציע לפני פקידו ואמרכלי ארץ ליסד בירושלים בתי תבשיל בעד חנוכי חתית ובתי הספר וגם בעד עניי העיר הנם ובמחיר הקרן. חפידים חסכיסו לחצעתה ויפקידות למנהלת לבתי התבשיל שלה. מלבד כסף הפקידות אספה עוד כספים סנדיבי אחינו באשכנז ואוסתרית ותקנה אורז ושאר מיני מזון ותביאם בעצמה ירושליטה. ומלבד בתי התבשיל של הפקידות באס"ד מתחה גם בית תבשיל על חשכונה בעד חנוכי חתית, בתי הספר ועניים ומחטבלת שהביאה תמכת במקצת בהמוסרים חיותר נצרכים וזקוקים לזה. ובראותה שתמכלת וגם הכסף שהביאה חולך וכלה לא הסה על כל עמל וטורך ותלך לח"ל ע"מ לעשות תעמולה גדולה לטובת סובלי עני ומחסור בעקב המלחמה בכל ערי ארץ ומושבותיה.

פעולות הממשלה ובית מועצות העיר

מיד בהתחלת המלחמה הכריזה ממשלתנו גיוס כללי ואחרי אשר השתתפה גם היא במלחמה הועמדה ארץ במצב מלחמה אך לשרות כל אלה לא נמנעה מלעשות תקונים טועילים להארץ בכלל ולע"ק בפרט והם:

במול הקפיטולציה: הן חובות המיוחדות שהיו
לנתיני ארצות אחרות, למען יהי כנר כאורח חוקה
אחת וכשפט אחד וגם עליהם לשאת בכל מסי הממשלה
מלבד חובת הגוף חובת הצבא.

במול הדוארים הנכרים: עוד ביום העשירי
לחדש תשרי נסגרו הדוארים הנכרים בארץ' ובכל
ערי החוף שכתורקיה, שנחנו בה יותר מיובל שנים
ושחשירו את כספלתן עושר רב, וחובת הדואר נשא
רק לדואר הממשלתי שפתח בעירנו סניפים שונים.

תקון הרחובות והנקיון. רחובות רבות מהוץ
לעיר נתרחו ונתגדלו וגם מסלות חדשות סוללו
והישנות תוקנו גם הושם לב לנקיון הרחובות
והחצרות בכדי להגן על מצב הבריאות ובאמת הי'
מצב הבריאות בכלל טוב ושוב, מחלה מתדבקת לא
התפשטה.

מסלת הברזל: בזמן קצר עלה בידי הממשלה
להגדיל את קו מסלת הברזל החנויות מדמשק עד באר
שבע, ופעמים בשבוע הלך ותשוב הרכבת מירושלים
עד לוד ובמזיכ מתחנת סג'ד עד אפולה ודמשק.

ההתעתמנות סיר בפיוץ המלחמה בין
ממשלתנו וממשלות ההסכמה נזרח הממשלה גרוש על
נתיני ארצות האויבות, כמעט כל אחינו שבכל ערי

ארה'ק ומושבותיה סתרו לקבל עליהם נתינות
ממשלתנו. (מלבד אלה שאי' היו להם הדבר מסיבות
אקונומיות שיש להם בארצם) ותמשלה האירח להם
סנים ותקבלם ברצון ותותר להם את סם חלתעתמנות
העולה לפי החוק ערך 35 סר' לנפש וגם האריכה
לחם חובת עבודת הצבא לשנה תמימה.

רשימת הנתינים הזרים: הממשלה הנהיגה
פנקסים מיוחדים שבהם נרשמו שמות כל הנתינים
זורים ותמסור לכל אחד תזכורת (ויסיקה) מיוחדת.

מג'יש עמוכי או בית מועצה הפלכי.—
בהמועצה יושבים שלשים חברים הנבחרים מכל ערי
הסחיו שבהפלך, ארבעים יום בשנה לדון על התקונים
שנהוץ לעשות בכל הפלך ולקבוע את התקציב
אח'ב בוחרים מקרבם ועד הפועל לכל השנה המורכב
מארבעה חברים חבר אחד לכל עיר מחוז (קאיסיקמיה)
תחת נשיאותו של המחה. בשנה זו נכנסו להמועצה
גם שנים מאחינו מר א. ענטכי וסר דוד ילין
והראשון נבחר להבר ירושלים בועד הפועל.

החחלטות שהחליטו ויצאו כבר לפועל הן:
יסוד בתי חולים בחרון, באר שבע, עזה ויפו. סלול
כביש מירושלים עד עזה. יסוד בית סדרש לסורים
בירושלים. השתתפות בבית ספר לעבודת אדמה

שנוסד בלטרון. יסוד תחנות נסיון לעבודת אדמה
בודי חנין ועוז. השתתפות בתמיכת תלמידים לביה"ס
ישראלית בירושלים ולביה"ס מקוה ישראל שביפו.

עניני העדה.

מישרת החכם באשי. במקום הרב וכו'
במחור"ר משה פרנקו שהתמנה ממשרתו מפני זקנותו.
מנה דאש רבני תורקיה הרת"ג במחור"ר חיים נחום
את בן עירנו הרב וכו' במחור"ר נסים דנון לפני
חכם באשי באומיר לכהן בבחנות מ"ס חכם באשי
בירושלים ואנפיה. הממשלה המקומית אישרה את
סגנוי והוא התחיל כבר לכהן בעבודתו באמונה וסדר.
ועד למלאכה וצדקה. הממשלה המקומית
תחליטה לבטל את הקבצנות. לאמר שהקבצנים לא
יחזרו על הפתחים לבקש צדקה. והעדה תפרנס את
הזקנים והחלשים שבהם שאינם יכולים להרויח מאומה.
ולתכלית זו נוסד הועד חנו. לאסוף נדבות מכל
תושבי העיר וביחוד את הסכום המצער שפזרו
להקבצנים. ולתמוך בזה בידו הזקנים ובעלי מומים שא"א
להם לעבוד כלל. ולהמציא מלאכה ועבודה קלה בעד
אלה שאפשר להם לעבוד קצת. הועד אומר להוציא
בקרב את הרעיון היפה הזה לפעולות. ובוה יביא
שוכה כפולה וגם ירים את כבוד עיר קרשנו.

ארץ ישראל ואמריקא

עם ישראל טורגל מאז ומעולם ברפואה קודמת
למכה ודברי יסיו כמעט בכל תקופה מעידים על זה.
וזוה ראינו גם בהמשכר הנורא שבא על ארץ
בעקב המלחמה העולמית. משה שכמהו לא הי' ולא
בא על שום ארץ אחרת שלא נכנסה תחת האזור
המלחמתי (כמו שבארנו אפס קצתו במאמרנו השנים).
אולם גם הפעם ראינו כי עיני ה' צופיות על
ארץ קדשו. בשלשה חדשים לפני הכרזת המלחמה
עלה לבקר את עייק השר הנרי טורגנטווי ציר
ארצות הברית בבירת ארצנו והוא לא שם את
עיניו—כיתר התיים—רק להעבר לאמר לחסוקות
החיסתוריים כי אם שם את לבו להתנוח ויתבונן היטב
אל מצב אחינו חובקי אדמתה. וחאמצעים שבהם
אפשר להיטיבו ולבססו.

ראשי העדות הכירו בו מיד כי הוא האיש
שלכבו ער וידו תחי נטויה לבוא לדחותן
ולישועתן. ולכן מיד בפרוץ המשכר ומים באו ער
נפש שלא ראו אף זיק של תקוה לחזור אפילו

במעט מאחינו באירופה אחרי אשר גם ממשלות המרכז אסרו להוציא זהב מארצותיהם, זכרו את דברי החבה והנחומים של האיש הנעלה הזה ועפ"י בקשתם תלגרם מר Dr. Otis Glasbrook קונסל אמריקא פה לסר מורגנטוי ויתאר בדברים למרצים את מצב הממשל ונחיצות העזרה המידית. וד"ר רופין שלח גם הוא לסר מורגנטוי מכתב בשם ועד יפו והמושבות שבו תאר את המצב כפי ההצעות של פעולת.

מר מורגנטוי לא אחר אף רגע מלחודיע את תוכן התלגרם הזה למכיריו וביחוד לראשי החברה להטבת מצב היהודים American Jewish Comm. בבקשה להחיש עזרה לתושבי ארץ"ק במדה גדולה ובמהירות היותר אפשרית. ואחינו האמריקנים הבלישו את יחדותם ואמריקנותם כאחד וכרנע נאסף הסכום הגדול של חמשים אלף דולר¹, וגם נוסד ועד מיוחד שיעבור במידן כל זמן שתמשך המלחמה לטובת הסובלים מהמלחמה American Jewish Relief Committee for the Sufferers from the war²

(1) על פי הודעת עיתוני אמריקא נאסף הסכום הזה: חלק ממנו מ' מהעודף שנשאר מהנדבות שנאסף לטובת נזקי המרעות בקישינוב, חלק ב' מנדבתו הפרטית של מר יעקב שיף וחג' מסמך הנדבות שקצו תציונים.

(2) בהודעה הזו נבחר: לואיס מרשל ליושב ראש: פעליקס מ, ווארבורג, לנזכר. צירוס וולצבערגער למזכיר וחבריו הם:

והועד שם את עינו ביחוד לטובה על ארץ"ק וזה הציל את יושבי ארץ"ק מחרפת רעב שאליו היו צפויים, וגם הפית בהם רוח ישון תחת רוח נאח, ולמען תשאר העבודה הפילנתרופית הזאת לזכרון עולם בדברי ימי עמנו. נבאר בזה את פעולתם צדקתם וחשתדלותם מראשיתה עד היום.

א. העזרה הראשונה (של 50,000 דולר).

כחץ שלוח מיד גבור משכיל בן קלעו אל המטרה הדברים המעטים והנמרצים של תשר מורגנטוי. ומיד נתאספו הפילנתרופים היהודים ובראשם מר יעקב שיף, נתן שטרונים ועוד, ובהשתתפות החברה הגו' אספו מהר את הסכום הגדול של חמשים אלף דולר. ולמען המציא את הכסף לתעודתו.

צירוס אדלר, פילדלפיה. דואק אדלער, רושעסטר. דואק אולמאן, ניו האכען. לואיס ד. ברענדיס, בוסטון. מוועס גרין, קלעוולאנד. סאמואל דייף, ניו יורק. אמיל ג. הייזש, שיגאנו. א. לעאן ווייל, פיטסבורג. הערים קלינסטאק סנפרנציוסקו, מאיר וולצבערגער פילאדעלפיה. א. וו. לעווין. עפשטיין ניו יורק. מאיר לאנדון, ניו יורק. ווליאן מאק שיגאנו. י. ל. מאגנוס, ניו יורק. מ. ו. מרגליות. לעאן סנדערס. הערי פישעל. י. וואלסער פרייבורג, סינסינטי. הארי פרידענוואלד באלטימאר. צירוס כהנא גרינסבורג. הערי קוטלער פראוויידענס לואיס קירשטיין בוסטון. יעקב ה. שיף ניוארק. מאועס שאענבערג סט' לואיס.

בשעת חירום כזו פנו אל ממשלת אמריקה והיא נעתרה לבקשתם, לשלוח את חבסך באנית מלחמה עד חוף יפו, ומרסוריק ווערטהיים חתן השר מורגנתי קבל עליו להוליך את חבסך ולחיות נוכח ביסנרד הועד לחלוקת הכספים, וחכל נעשה במעוף חברק באופן אמריקאי עד כי ביום ז' תשרי כבר בא מר ווערטהיים עם חבסך לאה"ק. לפני צאתו מניוארק בחרו המאספים בשלשה אנשים מערים שונות שבאה"ק לסורשים ראשיים: מר אפרים כהן לירושלם וסביבותיה, מר ד"ר רוסין ליפו ומושבנותיה ומר א. אהרנזון לערי הנליל, והם יתאספו יחד לסדר את אופן החלוקה בכלל וליסד ועדים מקומיים, ואחרי איסוף שונות בנוכחותו של מר ווערטהיים נבחר בירושלם ועד של י"א אנשים מבני העדות השונות תחת נשיאותו של מר אפרים כהן ונקרא בשם ועד "קו"ס העזרה האמריקאית". ואחרי התכוננות ועיון החליט לחלק את הכסף לר' ענפים:

(א) תמיכות למסדרים, בתי, לחם ותבשיל ולמשפחות העובדים בצבא.

(ב) הלואות מבלי כל רבית לשלם אחרי המורטוריום לעבודות צבוריות גדולות כדי להעסיק

אומנים ופועלים. לסוחרים ובעלי מלאכה קטנים נגר ערבות או מלאכת ידם.

(ג) הלואות לבעלי בתים על משפנות של חפצים ושטרי ערך וביחוד על משעקים אמריקאים שאי אפשר חי' או למכרם.

(ד) פתיחת חנות של כל מיני מזון למכירה בקרן כדי לעצור בעד העלאת הווקר ע"י ספקיעו שיערים. סהסך חמשים אלף דולר הוקצב ע"י הועד חקרי לחלק ירושלם 47 אחוזים למאה שעלה לסך fr. 118778-74 והועד חלק את עבודת הענפים השונים לידי ועדים פועלים שונים שבהם כקרבן שחקרו ודרשו על סתותה של כל בקשה ובקשה והציעו את החלטתם לפני הועד כלו.

הכסף נתחלק באופן זה:

72698.52 תמיכות למסדרות ובתי לחם ותבשיל ועוד

42703.97 הלואות כנ"ל.

116416.78 ס"ה

והנשאר עלה להוצאות הנחוצות.

פעולת הועד הזה נמשכה כשלשה חדשים.

ב. העזרה הקבועה.

בתועד הנז' שנועד בעד-סבלי המלחמה שבכל העולם, נוסד סניף מיוחד בשם "תועד הזמני לעניני הציוניות" Provisional Executive Committee for General Zionist Affairs. תעמולה מיוחדת בעד ננועי המחסור שכל ער ארץ"ק ומושבותיה¹). אחרי אשר הנדיבים המפורסמים כבר מלאו את חובתם פנה תועד הנז' אל העם כי יעשה גם הוא את חובתו לאחיו סובלי רעב ומחסור בסבת המלחמה ומלבד זה יסד תועד לשכתן מיוחדת במשרדו של הנדיב המפורסם מר נת שטרונים שעל ידה יוכל כל איש לשלוח כספים

(1) בתועד הזה נבחר לזיו ד' בראנדיו ליושב ראש, ד"ר סממן וויסע לסגן, א. וו. לאין-עשטיין לגובר, הרב א. ס. אשינסקי, מיטסבורג, יוסף ברוגדים, מנויארק, לזיו ליפסקי, ד"ר י. ל. סגנוס, נחום סירקין, הגב' הנריטה סצאלד מנויארק, ד"ר האררי פריעדנוואלד מבלטיסורה, נתן ד. קסלן משיקאגא, (חברי תועד), ס. אבעל, א. גאלדבערג, מרדכי ריכארד גאטהייל, הנרי הורוויץ, יעקב די האס, מנאסמאן, ד"ר מאקס העללער מניו ארליאנס, שארלס א. כהן, דר' ה' קאללען ממאדיסאן ב. רוונבלאט מניוארק ומאקס שולמאן משיקאגא, (חברים נספחים) בנימין פרלשטיין ופרד' ישראל פריעדלנדר (מזכירים), יוליאן וו. מאק משיקאגא, פראם' פליקס פרנקפורטר מנאסמאן (יועצים).

לתוריו קרוביו ומכיריו ולחמוסדים השונים ובאופן שכל הסכום יגיע ליד המקבל סבלי כל נרעון להוצאת המסד מטבע ותועד ישתדל בעזרת ואמצעות הציר מר פורגנטוי למצא דרכים שונים איך לאפשר את המשלח בשעת חירום זו, ולפעול גם מחמטשלות האויבות שלא יעכבו את חולכת הכספים לאי משום שתעודתם רק לחיות נפש התושבים הרעבים ללחם.

העם נענה מיד לקריאת תועד, וביחוד שמח על האפשרות שנתנה לו לחמציא, עזרה בצרה לקרוביו ואחובי נפשו כי כמעט לכל תושבי ארץ"ק יש קרובים, נואלים, מכירים ותומכים באמריקה. ביום י"ב כסלו תניע ירושלימה הסכום הראשון של 3773.79 פר' לתמיכת עניי עי"ק סבלי חבדל עדה ומפלגת, ויחד עם זה גם סכום הנזק שנשלח ליחידים ולמוסדים ולבתי ספר העברים. תועד הפקיד פה למנהל ראשי על כל עניניו באי את העסקן החרוץ החכם ד"ר א. רופין ובירושלם בחר ג"כ בועד חדש של י"א אנשים מכל העדות השונות מחישוב הישן והחדש בראשות מר דוד ילין ונקרא בשם ועד "קופת תסיוע האמריקנית". תועד הזה קבע ג"כ למטרתו ד' מקצעות וחם:

(א) תמיכה לבתי לחם ותבשיל ולמשפחות אנשי צבא

(ב) תמיכה למוסדי החסד.

(ג) חלואות לעבודות צבוריות.

(ד) חלואות לאנשים פרטים.

ועפ"י סדר זה ממשיך הועד את פעולתו עד חיום רק במל את בתי הלחם והתבשיל משום שבינתיים נוסדו בתי תבשיל שונים ממוסדים אירופאיים⁽¹⁾. כמו שבארנו במאמרנו השנים וחנהיג לחלק קמח או כסף מזוטן לעניים צנועים נצרכים.⁽²⁾

ומיום י"ב בסליו עד כ"ה אייר תרע"ה נכנסו ונתחלקו הכספים האלה עפ"י סדר זה.

בס"ה הניע הועד הסיוע מייב בסלו עד כ"ה אייר (בחמשה משלוחים) הסך 95423.79 פר

נוסף לזה שנים וחצי למאה שהופרש מהכספים שהניע למוסדות ויחידים

לחלוקת הקמח ותלחם 1835.65

הכנסה מסדיון משכנות ופרעון חלואות 262.64

חלואות סדר רופין ומטר חופין 4000

יתרון הוצאה על הכנסה 636.69

102158.77

ס"ח

(1) לבתי תבשיל האלו יש לצרף את התפתחי מיסודו של מר נתן שטרויס בניוארק Natan Straus Relief Station שנוסד לפני ד' שנים שחתה לכל עני ונרכה בחול שבתות ומוקדים חנם, וכעת נכלשת יותר תועלתו ונחיצתו, וכולם יחד מצילים את העניים מתרפת רעב.

(2) בופן האחרון יסד הועד מארחה לשבתות בחינם ובסמיר הקרן וגם החלו לתת לחולים מתקאות לרופאים בחנם.

ונתחלק באופן זה

(1) החוקת בתי הלחם 22328.90 פר

(2) חלוקת קמח ולחם (אהרי שנסנרו בתי הלחם) 24350.93

(3) חלוקת מצה לפסח 1517.90

(4) הוצאה להזלת מחיר המצה 2400

(5) תמיכה בתי תבשיל לתלמידים 500

(6) תמיכה למשפחות אנשי צבא 2744.25

(7) תמיכה עניים צנועים 5897.89

(8) תמיכה מוסדות 9777.50

(9) תמיכות מקריות 166.80

(10) חלק חברון 1841.80

(11) הוצאות שונות 886.25

(12) חלואות נגד משכנות 12088.85

(13) חלואות לסוחרים ואוטנים 3095.32

(14) חלואות לפועלים 4970.38

(15) חלואות נחוצות 4802

(16) חלואות לכוללים להכנת מצה 4790

102158.77 בס"ה

ומחדש תמוז תרע"ה עד שבת ע"ו נכנס הקכום 31800 פו' ונתחלק גם כן עפ"י היסודות הנזכרים בתוספה של תמיכות זמניות ומקריות.

באמצעות המשרד למשלוח כספים נכנס מראשית יסודו עד שבת תרע"ז הסכום של

1073,357,22 פר' וסוזה חניע 492834.48 פר' למוסדי
החסד והסך 48052274 פר' ליחידים.

ג. אנית המבלת וולקן.

בשם וולקן נקראה אנית המלחמה שהואילה
ממשלת ארצות הברית לתת לוועד הגו'
לשלוח על ידה כמות גדולה של קמח וצרכי
אכל נפש לחוף יפ'. בשעת חירום זו ששום חברה
של אניות לא חפצה לקבל עליה אחריות של הבלת
מזון לארץ הנמצאת באזור המלחמה, גדולה מאד
היתה ערך הטובה הזאת של ממשלת ארצות הברית.
הועד בניוארק ידע לחבין כי במשלח כסף
לבד לא יושעו תושבי אה"ק תשועה אמיתית משום
שרוב צרכי המזון בארץ ישראל מובאים כחול'
ומפני הסגר החופים חמת הולכים ומתמעטים, ובעוד
זמן קצר לא יהיו כלל במציאות. ומסבה זו גם מעט
צרכי המזון שנמצא עוד בארץ וגם מיני המזון
הגדלים בה, הולכים ומתיקרים במדה נפרזה, בעקב
הדרישה המרובה והפקעת שערים.

ולמען המציא לתושבי אה"ק עזרה משולשת:
המצאת מיני מזון שכבר תמו, ירידת השער,
תמיכה במיני מזון לעניים, השביל לקרוא לאחינו
בעלי החרשת וסוחרים גדולים ולכל יהודי
שרגש הרחמים טפעמו לנדב מכל מאכל אשר יאכל
וביחוד קמח ארז מיני גריסין וכדומה. ואחינו

האמריקאים הראו את נדל לבבם באבותינו לקריאת
משה לבגין המשכן, ויטחרו להביא איש איש במסת
ידו אחד המרכה ואחד המסעיש עד כי נקבץ הכמות
הגדולה של תשע מאות טון ויותר (900,000 קילו)
של כל מיני מזון וצרכי אכל נפש ואפילו קונסרבטים
ומסתקים.⁽¹⁾

האניה הפליגה מחוף פילדלפיה ואתה נקעו
בתור באי כח הועד סר לויז לעווין מעיר
בלטימורע וסר ש. לוויין — עפשטיין מניוארק ומשום
שיום הליכתה חל בשבת לא הי' גדול מספר אחינו
שנועדו ללוות את האניה בהלל ותזמורת.

לפי הליכתה היתה צריכה לבוא לחוף יפו ביום
2 אפריל אך מסכות שונות התאחרה בדרכה ותבוא
לחוף אלכסנדריה אחרי הפסה ובשביל זה מצאו
המורשים לנכון למכור שמה את כמות הגדולה
של מצה שהי' בה ולקנות במחירה מיני מזון שונים,
אנית המכלת הזאת הביאה תועלת רבה וטובה
גדולה לעירנו עוד במרם הגיעה לחוף יפו. כי
מיד כאשר נודע להסוחרים כי בעוד ימים מועטים
ותבוא האניה הורידו את מחירי מיני המזון וביחוד
את פחיר הסוכר שעלה לפני זה למעלה ראש (5
קילא 3 fr.). המכלת נשלח על שמו של קונסול

(1) כפי ששמענו הי' ד"ר י. ל. מנגוס אחד מהעסקנים
העקריים בהוצאת המפעל החשוב הזה לפעולות מראשיתו
ועד סופו.

אמריקה פה Dr. Otis Glasbrook ותחת ההנהלה הראשית של ד"ר רופין. הקונסול נסע בעצמו ליפו לחיות נוכח בביאת האניה ולבוא במשא ומתן עם הממשלה בדבר הנחת המבם וחלק יתר התושבים ואחרי ימים אחדים הוחלט שמהמכלת ינתן 45% להתושבים המושלמים והנוצרים, והשאר בעד היהודים שבכל ערי ארץ"ק ומושבותיה, והממשלה מצדה ותרם על כל המבם של המון. (1) — בינתיים החלו להסתדר בירושלם ע"י שני המדרשים הגדולים ועד מיוחד שיעסק בחלוקת המכלת לפי הרישומות שנאספו לתכלית זו והקהל חתם בכליין עינים ליום ביאת המון ירושלים אך מפני שבמכלת הברזל סיפּו לירושלם חדלה ללכת והוכרחו להביא את המון על גמלים שמספרם ג"כ היו טעם מפני שהרבה נזקחו לפקודת הצבא ארבת ההובלה זמן רב וגם עלתה בדמים טרובים.

מיד אחרי אשר הובא רוב המכלת ונערכו הרישומות והפתקאות, החלה החלוקה באופן זה. (א) עניים משוללי פרנסה לגמרי להם נתן משך שמונה שבועות קמה חנם שש אוקיות (קילו וחצי)

(1) זה מקום אתנו להביע תודה וכרכה בשם כל היהודים שנארה"ק בכלל ובירושלים בפרט להקונסול הנכבד Dr. Otis Glasbrook על אותה האחרה והחבה שהוא מראה לכל הפונים אליו לעזרה מבלי לחום על כל עמל וטורח. יהי זכרו ברוך.

לגדול וארבע אוקיות לקמן לפי מספר הנפשות ביתם. (ב) בעלי בתים שיש להם קצת פרנסה קבלו בהקפה עד אחרי המורטוריום שלשה רוטל קמה לנפש פעם אחת (ג) אמידים ובינונים קנו נגד מוזמן המשה רוטל לנפש בפעם אחת. (ד) טוסרי חסד קבלו בחנם לפי ערך מספר הנפשות המתכללים בהם. (בתי החולים קבלו בטרה יותר מרובת אורז וסוכר). ובאופן זה נתחלק ונמכר יתר מיני המון לפי כמותו של כל סין ומין. טעם האורז והסוכר שנשאר אחרי החלוקה נמסר לבתי הרפואות לסכרם נגד פתקאות. ואנית הברכה הזאת מלבד הברכה שהביאה ליהודים ולכל תושבי ארץ"ק עוד נתקדש על ידי שם ישראל בעמים כי כל התושבים הללו את מדת החסד והנדיבות של עם ישראל ויאמרו הן אמת כי בעם ישראל נוי אחד בארץ.

ה. ועד התמיכה האמריקאי.

יהודי רו"פ באמריקה יסדו למו ועד מיוחד לעשות ביניהם תעמולה גדולה לקבוצ נדבות בעד הסובלים מהמלחמה בשם: Central Committee for the Relief of Jews Suffering Through The War in Co-operation with the American Jews Relief

(¹ Committee) וביחוד בעד יושבי ארצה"ק וגם הוא יסד לו משרד מיוחד להמצאת כספים ליחידים ומוסדים בארצה"ק. הועד הזה הפקיד פת ועד מיוחד שחבריו הם כבני הישוב הישן והחדש ועד היום שלה 5000 דולר להועד הכללי ועוד 5000 דולר להועד המקומי בעד כל ערי ארצה"ק ומושבותיה שמוזה הניע לחלק ירושלם 12000 פ"ר בערך. ומוזה נתן %40 לעדת הספרדים %60 לעדת האשכנזים שנמסר לכל כולל וכולל לפי מספר נפשותיו לחלקם בין המשפחות היותר נצרכות.

(1) בהועד הזה נבחרו פ"ר י' ל' קאסאיקא ליושב ראש מר הארי פישער לנוכח י' ל' ברנשטיין מארזס ענגעלסאן אלבערש לוקאס סוכרים וחבריו הם. בערנארד בערנשטיין דוד בלושרייך לויס בארגעניכט גדלי' בובליק רבי שמואל גליק רבי הערבערש מ' גולדשטיין אהרן גארפינקעל העברי גלאס רבי בעני ב' גוזה מארזס דאויס וילויס י' דוקאס רעוו. ד"ר בערנארד גראכמאן רעוו ד"ר מארזס מאיסמאן יעקב העכט אלבערש הערשקאוויץ נתן חושקאפף שמואל י' חייסאן יונה וויל פ' נויצערניק ד"ר פ' א' ויענגעלשטיין בערנארד זעסעל דעאן סוכמאן רעוו, פהיליפ יאכעס רבי ש. א. יפה ארנאלד כהן רבי ב. ל. לעווינסטהאל נתן לאספארש רבי מ. ש. מרגליות רבי וואלף מרגליות רעווי הארזס מאסליאנסקי רעווי ד"ר ה. פערירא סיגדים שמואל שישאן מאקס שיערסאן מארזין נייסמאן האנ. לעאן סאנדערס, אלי' סיריש א. וי, לעוויין-עפשטיין יהושע עפשטיין רבי מ. פייקיס משה ה. פהיליפס האנ. ג. שאילאר פהיליפס וויליאנז פייסמאן רבי פהיליפ ד"ר קליין לואיס י' קאפיט דויד קאס עדוויין קייפמאן רבי ישראל ראזענבערג נתן ראנען י' רוקח נתן ראזענצווייג ג' ש' ראשה וויליאם ראשה יעקב רובין יחזקאל שארואהן.

והמשרד להמצאת כספים שולח את הכסף ע"י קונסול אמריקא שהוא בעצמו כחלק את הכספים לכל איש ואיש מבלי כל הפסק ונרעון י'.

ה. פילדלפיה וסינסטי.

שתי הערים האלו אספו בעצמם עוד בראשית חרף תרע"ה נדבות לטובת ארצה"ק וישלחום ישר ירושלימה לידי אנשי שם הידועים להם. פילדלפיה שלחה בחדש שבט ע"ש הגר"י דיסקין ועוד חמשה מעסקני הצבור הירושלמי וסוהריו את הסך 2711 דולר ע"י חרצה"ג ר' דוב ארי' ליוינטהל חרצה"ג ר' דוב שפירא, וחר' אליעזר קליכנסקי ויפקדו לתת מזה עשרה לטאה לצפת וטבריה והנשאר נתחלק באופן זה. 200 פ"ר לחברון 1000 פ"ר לבתי הללם 2550 פ"ר למוסדים שונים 5712 פ"ר תמיכה לעניים. ובסוף הקיין שלחה עוד סך 2000 דולר ע"ש הועד חנו' ומוזה צו. לתת מלבד עשרה לטאה בשביל צפת וטבריא גם ששה עשר לטאה ליפו ותמושבות, ובהועד חוסיפו גם את הד"ר רופין והא' גיסן שפירא כיפן. וגם הסכום הזה נתחלק כהראשון.

בזמן האחרון חלל חכנקיר מר פעליקס ווארבורג כניורק לשלוח את הכספים חבאים לידו בעד מוסדים ויחידים באמצעות חברת ה"עזרה" שכברליון והיא מסציאה אותם לחהנהלת הארצי-ישראלית שבירושלים.

ואחינו שבסינסי שולחו בחדש שבט תרע"ה
ע"י הרח"נ ר' אברהם יעקב ליסר ע"ש חגריי דיסקין
הנרייה זוננפלד הנרש"ה חורבין (הרב מדוברובנא)
את הסך 726,18 דולר שנתחלק באופן זה 242
דולר להשיבות 200 דולר לבתי הלחם 284,18
לעניים נצרכים.

ו. בתי ספר העברים.

החובבים שבכל ערי אמריקא יסדו ועד מיוחד
שיתדל לאסוף נדבות בעד בתי הספר העברים
שנוסדו בראשית תרע"ה למען יוכלו עמוד גם
בחוסן הדחוק הזה ובעזרתו משלמת ההנהלה לכל
המורים חלק היותר גדול משכרם והנשאר יקבלו
אחרי המלחמה¹.

ז. החזקת המושבות.

חמושבות באו עד משבר עוד לפני בוא
הארבה משום שעוד באמצע חרף תרע"ה חדלו

(1) ראוי להזכיר פה את מר יוליוס רוזנולד Julius
Rosenwald שבקר את ע"ק בקיץ תרע"ד. ובתי הספר והמוסדות
של הישוב החדש מצאו חן בעיניו והבטיח להם עזרתו, כעת
מקיים את הבטחתו זאת ביתר שאת ושולח באמצעות הועד
הומניטרי תמיכה חדשית לכל משך ימי המלחמה למען יוכלו
עמוד ובעד זה יאתה לו תודה וברכה מיוחדת מכל חובבי הישוב.

אניות לבוא לנמרי ותפוחי הזהב נשארו בפנים
הארץ ואי אפשר היה לשלחם, נוסף לזה עלה
סחיר הנפט הנחויץ להסניעים של הפרדסים
למעלה ראש כמו שהזכרנו ונחויץ היה להם למצער
הלואה של 800,000 פרי למען יוכלו להחזיק מעמד,
וחלק מהסכום הזה השינו ללוות סנדיבג אמריקא
ע"כ לשלם במשך שנים את הקרן יחד עם רבית
הקטנה. והדבר הזה הציל את המושבות במעט מכליון.

* * *

זאת היא מנורת ההספד עם שבעת נרותיה
שהקדישו אחינו באמריקה לאחיהם בארץ הקדושה
ושבעת נרותיה היוצאים ממנה השפיעו שפעת ברכה
וישע לשבעת יסודי כל ישוב ועדה בישראל: לחם
לרעבים, משען לזקנים, מסעד לחולים,
כלכלה ליתומים, עינים לעורים, תושיה
לסוחריה ולעובדים עבודה. מנורת זהב
כלה ונולה על ראשה וממנה נוצץ באור יקרות
כוהן המנוחה הקדמונה אחבת הלאום, ארץ אבות
תורה וחכמה.

אשריך חנני מורגנתוי שהיית ציר נאמן
להוציא מפעל כפיר ונשגב כזה. ואשריכם אחינו
באמריקא שזכיתם לחישי ישע לאחיכם שבארצה"ק

בעוד מועד, הבוחל בירושלם ינמלכם כפועל ידכם
בדברי בן אמוץ: אז יבקע כשחר אורך וגו' ובנו
סמך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם, וקורא לך
גור פרץ משובב נתיבות לשבת.

ובשם שהייתם הראשונים לחביא את מנורת
הזהב לעיר השלום בן תהיו הראשונים להעמיד
על שלחן חיבל השלום מנורה שהורה מפיצת איר וחיים,
שתודוש בשם האנושית והצדק, שווי זכויות בפועל
והכרה לאומית בעד אחינו בכל מקומות פזוריהם,
וחסין די בידכם יצליח זכות אורה יפרח גם לשושנה.
ותזכו לחזות במלאת דברי תנביא עמוס ושבתי
את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו
ונמנעו ברמים ושתו את יינם ועשו ננות ואכלו
את פריהם, ונמנעתי על אדמתם ולא ינתשו עוד
מעל אדמתם (עמוס די י"ד ט"ו) כ"ד.

ירושלם, נר שביעי דחנוכה

זאת הברכה שלוחה לכם מאת
אחיכם חגני אדמת קודש
ובתוכם עמוס התלאות העורך
התלמוד הירושלמי הירושלמים ועוד.

